قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ اِنْ

چيائين ف١٥٩ مون توکي چيو نه هو ته تون مون سان هرگز نه سگهندين. ف١٦٠ چيائين ته جيڪڏهن توکان پوءِ

سَاَلْتُكَ عَنْ شَیْءٍۭ بَعْدَهَا فَلَا تُصٰحِبْنِیْ ۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ

جيڪڏهن توکان ڪجهه پڇان ته پوءِ پاڻ مون سان نه رهه بيشڪ منهنجي طرف کان تنهنجو عذر پورو

لَّدُنِّیْ عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَانْطَلَقَا ۫ حَتّٰۤی اِذَاۤ اَتَیَاۤ اَهْلَ قَرْیَةِ ۣ اسْتَطْعَمَاۤ

ٿي چڪو. پوءِ ٻئي هليا ايستائين جو جڏهن هڪ ڳوٺ وارن وٽ پهتا ف١٦١ ته انهن ڳوٺاڻن کان کاڌو گهريائون

اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ یُّضَیِّفُوْهُمَا فَوَجَدَا فِیْهَا جِدَارًا یُّرِیْدُ اَنْ

انهن هنن کي دعوت ڪرڻ کان انڪار ڪيو ف١٦٢ پوءِ ٻنهي انهيءَ ڳوٺ ۾ هڪ ڀت ڏٺي جيڪا ڪرڻ واري

یَّنْقَضَّ فَاَقَامَهٗ ؕ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَیْهِ اَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ

هئي ان ٻانهي ف١٦٣ اها ڀت سڌي بيهاري ڇڏي موسىٰ چيو جيڪڏهن تون گهرين ها ته ان تي ڪجهه مزدوري وٺين ها ف١٦٤ چيائين

هٰذَا فِرَاقُ بَیْنِیْ وَ بَیْنِكَ ۚ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِیْلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ

هي ف١٦٥ منهنجي ۽ تنهنجي وچ ۾ جدائي آهي، هاڻي مان انهن ڳالهين جي توکي حقيقت ٻڌائيندس جن تي توکان صبر نه ٿي

عَّلَیْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ اَمَّا السَّفِیْنَةُ فَكَانَتْ لِمَسٰكِیْنَ یَعْمَلُوْنَ فِی

سگهيو. ف١٦٦ اها جيڪا ٻيڙي هئي سا ڪن مسڪينن جي هئي ف١٦٧ جيڪي درياءَ ۾ ڪم ڪندا هئا

الْبَحْرِ فَاَرَدْتُّ اَنْ اَعِیْبَهَا وَ كَانَ وَرَآءَهُمْ مَّلِكٌ یَّاْخُذُ كُلَّ

پوءِ مان گهريو ته ان کي عيبدار ڪريان ۽ انهن جي پٺيان هڪ بادشاهه هو ف١٦٨ جيڪو هر ثابت ٻيڙي زوري ڦري وٺندو هو،

سَفِیْنَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَ اَمَّا الْغُلٰمُ فَكَانَ اَبَوٰهُ مُؤْمِنَیْنِ فَخَشِیْنَاۤ اَنْ

ف١٦٩ ۽ جيڪو ڇوڪرو هو تنهن جا ماءُ پيءُ مسلمان هئا پوءِ اسان کي انديشو ٿيو ته اهو انهن کي سرڪشي ۽ ڪفر تي

یُّرْهِقَهُمَا طُغْیَانًا وَّ كُفْرًا ﴿٨٠﴾ فَاَرَدْنَاۤ اَنْ یُّبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَیْرًا مِّنْهُ زَكٰوةً

نه چاڙهي. ف١٧٠ پوءِ اسان گهريو ته انهن ٻنهي جو رب ان کان بهتر ف١٧١ پاڪيزو ۽ ان کان مهرباني ۾ ويجهو

وَّ اَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَ اَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلٰمَیْنِ یَتِیْمَیْنِ فِی الْمَدِیْنَةِ

عطا ڪري. ف١٧٢ پر اها ڀت جيڪا شهر جي ٻن يتيم ڇوڪرن جي هئي ف١٧٣ ۽ ان جي هيٺان

وَ كَانَ تَحْتَهٗ كَنْزٌ لَّهُمَا وَ كَانَ اَبُوْهُمَا صَالِحًا ۚ فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ

انهن جو خزانو هو ف١٧٤ ۽ انهن جو پيءُ چڱو ماڻهو هو ف١٧٥ پوءِ تنهنجي رب گهريو ته اهي ٻئي

منزل ٤

ف١٥٩ حضرت خضر ته اي موسىٰ! ف١٦٠ ان جي جواب ۾ حضرت موسىٰ عليه السلام. ف١٦١ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته ان ڳوٺ مان انطاڪيه مُراد آهي، اتي انهن سگهورن. ف١٦٢ ۽ ميزباني تي آماده نه ٿيا حضرت قتاده کان روايت ٿيل آهي ته اهو ڳوٺ بدتر آهي، جتي مهمانن جي ميزباني نه ڪئي وڃي. ف١٦٣ يعني حضرت خضر عليه السلام پنهنجو هٿ مبارڪ لڳائي پنهنجي ڪرامت سان. ف١٦٤ جو ته اهو اسان جي حاجت جو وقت آهي ۽ ڳوٺ وارن اسان جي ڪجهه رعايت نه ڪئي، اهڙي حالت ۾ انهن جي ڪم ڪرڻ تي اجرت وٺڻ مناسب هو، ان تي حضرت خضر. ف١٦٥ وقت يا ان مرتبي جو انڪار. ف١٦٦ ۽ انهن جي اندر جيڪي راز هئا انهن جو اظهار ڪندس. ف١٦٧ جيڪي ڏهه ڀائر هئا، انهن ۾ پنج اپاهج هئا، جيڪي ڪجهه نه ڪري سگهندا هئا ۽ پنج تندرست هئا جيڪي. ف١٦٨ جو انهن کي واپسيءَ مهل ان جي طرف لنگهڻو پوندو هو، ان بادشاهه جو نالو جلندي هو. ٻيڙيءَ وارن کي ان جو حال معلوم نه هو ۽ ان جو طريقو هي هو. ف١٦٩ ۽ جيڪڏهن عيب واري هوندي ته ڇڏي ڏيندو هو، ان ڪري مان هن ٻيڙي کي عيب وار ڪيو ته جيئن اها انهن غريبن لاءِ بچي. ف١٧٠ ۽ ان جي محبت ۾ دين کان ڦري وڃن ۽ گمراهه ٿي وڃن ۽ حضرت خضر جو اهو انديشو هن سبب کان هو ته اهو الله تعالىٰ جي اعلام سان ان جي باطن جي حال کي ڄاڻيندو هو. مسلم جي حديث ۾ آهي ته اهو ڇوڪرو ڪافر پيدا ٿيو هو. امام سبڪي فرمايو ته باطن جو حال ڄاڻي ٻار کي قتل ڪرڻ حضرت خضر عليه السلام سان خاص آهي، ڪيس ان جي اجازت هئي جيڪڏهن ڪو ولي ڪنهن ٻار جي اهڙي حال تي مطلع ٿئي ته ان کي قتل جائز نه آهي. ڪتاب عرائس ۾ آهي ته جڏهن حضرت موسىٰ عليه السلام حضرت خضر کي فرمايو ته تون صاف جان کي قتل ڪري ڇڏيو، تڏهن اهو ڪيس ڏکيو لڳو ۽ هن ان ڇوڪري جو ڪنڌ ٽوڙي ان جو گوشت چيريو ته ان جي اندر لکيل هو ته ڪافر آهي، ڪڏهن به الله تعالىٰ تي ايمان نه آڻيندو (جمل). ف١٧١ ۽ گناهن ۽ پليتين کان پاڪ ۽. ف١٧٢ جيڪو والدين سان ادب جو طريقو، سهڻو سلوڪ پيار ۽ محبت رکندو هجي. روايت ٿيل آهي ته الله تعالىٰ انهن کي هڪ ڌيءُ عطا ڪئي جيڪا هڪ نبي جي نڪاح ۾ آئي ۽ ان مان نبي پيدا ٿيو، جنهن جي هٿ تي الله تعالىٰ هڪ امت کي هدايت ڏني. ٻانهي کي جڳائي ته الله تعالىٰ جي قضا تي راضي رهي، انهيءَ ۾ ڀلائي ٿئي ٿي. ف١٧٣ جن جا نالا اصرم ۽ صريم هئا. ف١٧٤ ترمذي حديث ۾ آهي ته ان ڀت جي هيٺان سون ۽ چاندي دفن ٿيل هو. حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته ان ۾ سون جي هڪ تختي هئي، ان تي هڪ طرف لکيل هو ان جو حال عجيب آهي، جنهن کي موت جو يقين هجي ان کي خوشي ڪهڙي طرح ٿئي. ان جو حال عجيب آهي، جيڪو قضا ۽ قدر جو يقين رکي، تنهن کي غم ڪيئن ٿئي ٿو. ان جو حال عجيب آهي، جنهن کي رزق جو يقين هجي، سو ڪيئن تڪليف ۾ پوي ٿو.* ان جو حال عجيب آهي، جنهن کي دنيا جي زوال ۽ تبديلي جو يقين هجي، سو ڪيئن مطمئن رهي ٿو ۽ ان سان گڏ لکيل هو لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ ۽ ٻئي پاسي ان تختي تي لکيل هو مان الله آهيان مون کان سواءِ ڪو معبود نه آهي، مان اڪيلو آهيان، منهنجو ڪو شريڪ نه آهي. مان چڱائي ۽ برائي پيدا ڪئي. ان جي لاءِ خوشي، جنهن کي مان چڱائي جي لاءِ پيدا ڪيو ۽ ان جي هٿن تي چڱائي جاري ڪيم. ان جي لاءِ تباهي، جنهن کي برائي جي لاءِ پيدا ڪيم ۽ ان جي هٿن تي برائي جاري ڪيم. ف١٧٥ ان جو نالو ڪاشح هو ۽ اهو شخص پرهيزگار هو. حضرت محمد ابن منڪدر فرمايو ته الله تعالىٰ ٻانهي جي نيڪيءَ سان سندس اولاد ۽ سندس اولاد جي اولاد ۽ سندس ڪٽنب وارن کي ۽ سندس محلي وارن کي پنهنجي حفاظت ۾ رکي ٿو (سبحان الله).

* ان جو حال عجيب آهي، جنهن کي حساب جو يقين هجي اهو ڪيئن غافل رهي ٿو

يَبْلُغَآ اَشُدَّهُمَا وَ يَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا ۖ رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ۚ وَمَا

پنهنجي جواني کي پهچن ف۱۷۶ ۽ پنهنجو خزانو ڪڍن تنهنجي رب جي مهرباني سان ۽ اهو سمورو مون

فَعَلْتُهٗ عَنْ اَمْرِیْ ؕ ذٰلِكَ تَاْوِیْلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَّلَیْهِ صَبْرًا ﴿۸۲﴾ ع

پنهنجي خيال سان نه ڪيو هو ف۱۷۷ اها حقيقت آهي انهن ڳالهين جي جن تي تو کان صبر نه ٿي سگهيو. ف۱۷۸

وَ یَسْـَٔلُوْنَكَ عَنْ ذِی الْقَرْنَیْنِ ؕ قُلْ سَاَتْلُوْا عَلَیْكُمْ مِّنْهُ

۽ تو کان ف۱۷۹ ذوالقرنين بابت پڇن پيا ف۱۸۰ تون فرماءِ مان توهان کي ان جو بيان پڙهي ٻڌايان ٿو.

ذِكْرًا ؕ﴿۸۳﴾ اِنَّا مَكَّنَّا لَهٗ فِی الْاَرْضِ وَ اٰتَیْنٰهُ مِنْ كُلِّ شَیْءٍ سَبَبًا ﴿۸۴﴾

بيشڪ اسان ان کي زمين ۾ طاقت ۽ هر شيءِ جو هڪ سامان عطا فرمايو. ف۱۸۱ پوءِ اهو هڪ سامان جي پٺيان

فَاَتْبَعَ سَبَبًا ﴿۸۵﴾ حَتّٰۤى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ

هليو. ف۱۸۲ ايستائين جو جڏهن سج لهڻ جي جاءِ تي پهتو ته ان کي هڪ ڪاري گپ جي چشمي ۾ لهندي ڏٺائين

فِیْ عَیْنٍ حَمِئَةٍ وَّ وَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ؕ۬ قُلْنَا یٰذَا الْقَرْنَیْنِ اِمَّاۤ

ف۱۸۳ ۽ اتي ف۱۸۴ هڪ قوم لڌائين ف۱۸۵ اسان فرمايو اي ذوالقرنين يا ته تون انهن کي

اَنْ تُعَذِّبَ وَ اِمَّاۤ اَنْ تَتَّخِذَ فِیْهِمْ حُسْنًا ﴿۸۶﴾ قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ

سزا ڏي ف۱۸۶ يا انهن سان چڱائي اختيار ڪر ف۱۸۷. عرض ڪيائين اهو جنهن ظلم ڪيو ف۱۸۸ ان کي ته اسان

فَسَوْفَ نُعَذِّبُهٗ ثُمَّ یُرَدُّ اِلٰى رَبِّهٖ فَیُعَذِّبُهٗ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿۸۷﴾ وَ اَمَّا

جلدي سزا ڏينداسين ف۱۸۹ پوءِ پنهنجي رب جي طرف موٽايو ويندو ف۱۹۰ اهو ان کي سخت سزا ڏيندو.

مَنْ اٰمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَلَهٗ جَزَآءَ ۨالْحُسْنٰى ۚ وَ سَنَقُوْلُ لَهٗ مِنْ

۽ جنهن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائين ته ان جو بدلو ڀلائي آهي ف۱۹۱ ۽ عنقريب اسان ان کي آسان ڪم

اَمْرِنَا یُسْرًا ؕ﴿۸۸﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿۸۹﴾ حَتّٰۤى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ

چونداسين ف۱۹۲ پوءِ هڪ سامان جي پٺيان هليو ف۱۹۳. ايستائين جو جڏهن سج نڪرڻ جي جاءِ تي پهتو ته ان کي

وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَّهُمْ مِّنْ دُوْنِهَا سِتْرًا ۙ﴿۹۰﴾

اهڙي قوم تي اڀرندي ڏٺائين جن جي واسطي اسان سج کان ڪا آڙ نه رکي هئي ف۱۹۴. ڳالهه اهائي آهي

كَذٰلِكَ ؕ وَ قَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَیْهِ خُبْرًا ﴿۹۱﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿۹۲﴾ حَتّٰۤى

۽ جو ڪجهه ان وٽ هو ف۱۹۵ ان سموري کي اسان جو علم گهيريندڙ آهي. ف۱۹۶ پوءِ هڪ سامان جي پٺيان هليو ف۱۹۷

ف۱۷۶ ۽ سندن عقل ڪامل ٿي وڃي ۽ اهي مضبوط ۽ طاقتور
ٿي وڃن. ف۱۷۷ بلڪ امر الاهي ۽ الهامِ خداوندي سان ڪيم. ف۱۷۸*
ڪي ماڻهو ولي کي نبي تي فضيلت ڏيئي گمراهه ٿي ويا ۽ انهن هي خيال
ڪيو ته حضرت موسیٰ کي حضرت خضر کان علم حاصل ڪرڻ جو حڪم ڏنو
ع ۱۲ ۱۰ ۱ ويو هن جي باوجود، جو حضرت خضر ولي آهي ۽ حقيقت ۾ ولي کي نبي
تي فضيلت ڏيڻ ڪفر جلي آهي ۽ حضرت خضر نبي آهي ۽ جيڪڏهن
ايئن نه هجي، جيئن ڪن جو گمان آهي ته پوءِ الله تعالیٰ جي طرف کان
حضرت موسیٰ عليه السلام جي حق ۾ آزمائش آهي، ان کان سواءِ
هي ته ڪتابي ان جا قائل آهن ته اهو حضرت موسیٰ بني اسرائيل جي
پيغمبر جو واقعو نه آهي، بلڪ موسیٰ بن ماثان جو واقعو آهي ۽ ولي ته
نبي تي ايمان آڻڻ سان ولايت جي مرتبي تي پهچي ٿو. پوءِ اهو ناممڪن
آهي ته اهو نبي کان وڌي وڃي (مدارڪ). گهڻا عالمن تي آهن ته مشائخ
صوفيه ۽ اصحاب عرفان جو ان تي اتفاق آهي ته حضرت خضر عليه السلام
زنده آهي. شيخ ابوعمرو بن صلاح پنهنجي فتویٰ ۾ فرمايو ته حضرت خضر جمهور علماء
۽ صالحن وٽ زنده آهي ۽ هر سال حج جي زماني ۾ ملندا آهن. هي به منقول
آهي ته حضرت خضر چشمهٔ حيات ۾ غسل فرمايو ۽ ان جو پاڻي پيتو والله
تعالیٰ اعلم (خازن). ف۱۷۹ ابوجهل وغيره مڪي جا ڪافر يا يهودي امتحان
جي طريقي سان. ف۱۸۰ ذوالقرنين جو نالو اسڪندر آهي. اهو حضرت خضر
عليه السلام جو ماسات آهي. ان اسڪندريه ٺاهيو ۽ ان جو نالو پنهنجي
نالي تي رکيائين. حضرت خضر عليه السلام سندس وزير ۽ صاحبِ علم
هو. دنيا ۾ اهڙا چار بادشاهه ٿيا آهن، جيڪي پوري دنيا تي حڪمران
هئا. جن مان ٻه مؤمن هئا، حضرت ذوالقرنين ۽ حضرت سليمان
عليهما السلام ۽ ٻه ڪافر، نمرود ۽ بخت نصر ۽ عنقريب هڪ پنجون
بادشاهه هن امت مان ٿيڻ وارو آهي، جنهن جو نالو مبارڪ حضرت امام
مهدي آهي. سندس حڪومت پوري سرزمين تي هوندي. ذوالقرنين
جي نبوت ۾ اختلاف آهي. حضرت علي المرتضیٰ رضي الله تعالیٰ عنه فرمايو
ته اهو نه نبي هو، نه ملائڪ، الله تعالیٰ سان محبت ڪرڻ وارو ٻانهو
هو. الله تعالیٰ کيس محبوب بڻايو. ف۱۸۱ جنهن شيءِ جي خلق کي ضرورت
ٿئي ٿي ۽ جيڪو ڪجهه بادشاهن کي گهرجي ۽ شهرن فتح ڪرڻ ۽ دشمنن
جي جنگين ۾ دَرڪار ٿئي ٿو. اهو سڀ عنايت ڪيو سي. ف۱۸۲ سبب اها
شيءِ آهي، جيڪا مقصود تائين پهچڻ جو ذريعو هجي ته ڏي اهو علم
هجي يا قدرت. پوءِ ذوالقرنين جنهن مقصد جو ارادو ڪيو، انهيءَ جو سبب اختيار ڪيائين. ف۱۸۳ ذوالقرنين ڪتابن ۾ ڏٺو هو ته سام جي اولاد مان هڪ شخص چشمهٔ حيات
جي طلب ۾ اولهه ۽ اوڀر جي طرف روانو ٿيو ۽ ساڻس گڏ حضرت خضر به هو، اهو ته چشمهٔ حيات تائين پهچي ويو ۽ ان پاڻي به پيو ورتو مگر ذوالقرنين جي مقدر ۾ نه هو، ان حاصل نه ڪيو.
ان سفر ۾ اولهه جي طرف روانو ٿيو جيستائين آبادي آهي، اهي سڀ منزلون طئي ڪري ڇڏيائين ۽ اولهه جي طرف اتي پهتو، جتي آبادي جو نالو ۽ نشان باقي نه رهيو، اُتي ڪيس سج
لهڻ جي وقت ايئن نظر آيو جڻ ته اهو ڪاري چشمي ۾ ٻڏي ٿو، جيئن دريائي سفر ڪرڻ واري کي پاڻي ۾ ٻڏندو معلوم ٿئي ٿو. ف۱۸۴ ان چشمي وٽ. ف۱۸۵ جن کي شڪار ڪيل جانورن جا
چمڙا پهريل هئا. ان کان سواءِ انهن جي بدن تي ٻيو ڪو لباس نه هو ۽ دريائي مئل جانور سندن غذا هئي. اُهي ماڻهو ڪافر هئا. ف۱۸۶ ۽ انهن مان جيڪو اسلام ۾ داخل نه ٿئي، ان کي
قتل ڪري ڇڏ ن. ف۱۸۷ ۽ انهن کي شريعت جي احڪام جي تعليم ڏين، جيڪڏهن اهي ايمان آڻن. ف۱۸۸ يعني ڪفر ۽ شرڪ اختيار ڪيو، ايمان نه آندو. ف۱۸۹ قتل ڪنداسون. اها
ته ان جي دنيوي سزا آهي. ف۱۹۰ قيامت ۾ ف۱۹۱ يعني جنت. ف۱۹۲ ان کي اهڙين شين جو حڪم ڏينداسون، جيڪي ان تي آسان هجن ڏکيون نه هجن. هاڻي ذوالقرنين
جي متعلق ارشاد فرمايو وڃي ٿو ته اهو. ف۱۹۳ اوڀر جي طرف ۾. ف۱۹۴ [illegible] جاءِ تي جنهن جي ۽ سج جي وچ ۾ ڪا شيءِ جبل وڻ وغيره حائل نه هو، نه اتي ڪا عمارت ٿي اڀري
سگهندي هئي ۽ اتان جي ماڻهن جو حال هي هو ته سج اڀرڻ جي وقت غارن ۾ لڪي ويندا هئا ۽ [illegible] کان پوءِ نڪري پنهنجو ڪم ڪار ڪندا هئا. ف۱۹۵ فوج، لشڪر، جنگ جا اوزار
۽ بادشاهي جو سامان ۽ ڪن مفسرن فرمايو بادشاهي ۽ ملڪ داري جي قابليت ۽ بادشاهي جي ڪمن [illegible] انتظام ڏيڻ جي لياقت. ف۱۹۶ مفسرن ڪَذٰلِكَ جي معنیٰ ۾ هي
به چيو آهي ته مراد هي آهي ته ذوالقرنين جهڙو مغربي قوم سان سلوڪ ڪيو هو، اهڙوئي مشرق وارن سان [illegible] ڪيائين [illegible] ڇو ته اهي ماڻهو به انهن وانگر ڪافر هئا. پوءِ جن
انهن مان ايمان آندو، انهن سان احسان ڪيائين ۽ جيڪي ڪفر تي جميا رهيا، انهن کي سزا ڏنائين. ف۱۹۷ اتر طرف [illegible] (خازن).

* هو ۽ جيئو ويو. هو ۽ حضرت خضر ۽ الياس ٻئي زنده آهن
* مان پاڻي پيئندو ۽ ان کي موت نه ايندو ۽ اهو ڏسي ڪري اهو چشمهٔ حيات

حَتّٰىٓ اِذَا بَلَغَ بَيۡنَ السَّدَّيۡنِ وَجَدَ مِنۡ دُوۡنِهِمَا قَوۡمًا ۙ لَّا يَكَادُوۡنَ

تان جو جڏهن ٻن پهاڙن جي وچ ۾ پهتو ته ان کان هيٺ پاسي کي اهڙا ماڻهو لڌائين جيکي ڪا ڳالهه

يَفۡقَهُوۡنَ قَوۡلًا ﴿۹۳﴾ قَالُوۡا يٰذَا الۡقَرۡنَيۡنِ اِنَّ يَاۡجُوۡجَ وَمَاۡجُوۡجَ

سمجهندي نظر نه ٿي آيا. ف۱۹۸ انهن چيو اي ذوالقرنين بيشڪ ياجوج ۽ ماجوج ف۱۹۹

مُفۡسِدُوۡنَ فِى الۡاَرۡضِ فَهَلۡ نَجۡعَلُ لَكَ خَرۡجًا عَلٰٓى اَنۡ تَجۡعَلَ

زمين ۾ فساد مچائڻ وارا آهن تنهن ڪري ڇا اسان توهان جي واسطي ڪجهه مال مقرر ڪريون هن تي جو توهان اسان جي

بَيۡنَنَا وَبَيۡنَهُمۡ سَدًّا ﴿۹۴﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّىۡ فِيۡهِ رَبِّىۡ خَيۡرٌ فَاَعِيۡنُوۡنِىۡ

۽ انهن جي وچ ۾ هڪ ديوار ٺاهيو ف۲۰۰. چيائين اهو جنهن تي مونکي منهنجي رب طاقت ڏني آهي بهتر آهي ف۲۰۱ پوءِ توهان منهنجي مدد

بِقُوَّةٍ اَجۡعَلۡ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُمۡ رَدۡمًا ۙ ﴿۹۵﴾ اٰتُوۡنِىۡ زُبَرَ الۡحَدِيۡدِ ؕ حَتّٰىٓ

ڪريو طاقت سان ف۲۰۲ ته مان توهان جي ۽ انهن جي وچ ۾ هڪ مضبوط ڪوٽ ٺاهيان ف۲۰۳ مان وٽ لوهه جا تختا کڻي اچو ف۲۰۴

اِذَا سَاوٰى بَيۡنَ الصَّدَفَيۡنِ قَالَ انْفُخُوۡا ؕ حَتّٰىٓ اِذَا جَعَلَهٗ نَارًا ۙ

ايستائين جو جڏهن ٻن پهاڙن جي ڪنارن سان برابر ڪري ڇڏيائين چيائين ڌوڻي ڌوڪيو تان جو جڏهن ان کي باهه ڪري ڇڏيائين

قَالَ اٰتُوۡنِىۡۤ اُفۡرِغۡ عَلَيۡهِ قِطۡرًا ؕ ﴿۹۶﴾ فَمَا اسۡطَاعُوۡۤا اَنۡ يَّظۡهَرُوۡهُ وَ

چيائين آڻيو ته مان ان تي ٻڱريل ٽامو پلٽي ڇڏيان. پوءِ ياجوج ۽ ماجوج ان تي چڙهي نه سگهيا

مَا اسۡتَطَاعُوۡا لَهٗ نَقۡبًا ﴿۹۷﴾ قَالَ هٰذَا رَحۡمَةٌ مِّنۡ رَّبِّىۡ ۚ فَاِذَا جَآءَ

۽ نه ان ۾ سوراخ ڪري سگهيا. چيائين ف۲۰۵ هي منهنجي رب جي رحمت آهي پوءِ جڏهن منهنجي رب جي

وَعۡدُ رَبِّىۡ جَعَلَهٗ دَكَّآءَ ۚ وَكَانَ وَعۡدُ رَبِّىۡ حَقًّا ؕ ﴿۹۸﴾ وَتَرَكۡنَا

واعدي جو وقت ايندو ف۲۰۶ ته ان کي ذرا ذرا ڪري ڇڏيندو ۽ منهنجي رب جو واعدو سچو آهي. ف۲۰۷ ۽ ان ڏينهن اسان ڇڏينداسين انهن جي هڪڙن

بَعۡضَهُمۡ يَوۡمَئِذٍ يَّمُوۡجُ فِىۡ بَعۡضٍ وَّنُفِخَ فِى الصُّوۡرِ فَجَمَعۡنٰهُمۡ

کي جو ٻين کي ڌڪيندا ۽ صور ڦوڪيو ويندو ف۲۰۸ پوءِ اسان سڀني کي ف۲۰۹ گڏ ڪري آڻينداسين

جَمۡعًا ۙ ﴿۹۹﴾ وَّعَرَضۡنَا جَهَنَّمَ يَوۡمَئِذٍ لِّلۡكٰفِرِيۡنَ عَرۡضَا ۙ ﴿۱۰۰﴾ الَّذِيۡنَ

۽ اسان ان ڏينهن جهنم کي ڪافرن جي سامهون آڻينداسين. ف۲۱۰ اهي جن جي اکين تي منهنجي

كَانَتۡ اَعۡيُنُهُمۡ فِىۡ غِطَآءٍ عَنۡ ذِكۡرِىۡ وَكَانُوۡا لَا يَسۡتَطِيۡعُوۡنَ

يادگيري کان پردو پيل هو ف۲۱۱ ۽ حق ڳالهه ٻڌي نه سگهندا هئا

ف۱۹۸ ڇو ته انهن جي ٻولي عجيب ۽ غريب هئي. انهن سان اشارن وغيره جي مدد سان تڪليف سان ڳالهه ڪري سگهبي هئي.

ف۱۹۹ اهي يافث بن نوح عليه السلام جي اولاد مان فسادي ٽولا آهن. انهن جو تعداد تمام گهڻو آهي. زمين ۾ فساد ڪندا هئا. ربيع جي زماني ۾ نڪرندا هئا ته پوکون ۽ سبزيون سڀ کائي ويندا هئا، ڪجهه نه ڇڏيندا هئا ۽ سُڪل شيون لڏي کڻي ويندا هئا. ماڻهن کي کائي ڇڏيندا هئا. جانورن، وحشي جانورن، نانگن ۽ وڇن وغيره کي به کائي ڇڏيندا هئا. حضرت ذوالقرنين کي ماڻهن انهن جي شڪايت ڪئي ته اهي.

ف۲۰۰ ته جيئن اهي اسان تائين نه پهچي سگهن ۽ اسان انهن جي شر ۽ ايذاءَ کان محفوظ رهون.

ف۲۰۱ يعني الله تعالىٰ جي فضل سان مون وٽ گهڻو مال ۽ هر قسم جو سامان موجود آهي، توهان کان ڪجهه به وٺڻ جي حاجت نه آهي.

ف۲۰۲ ۽ جيڪو ڪم مان ٻڌايان ۽ سو پورو ڪريو.

ف۲۰۳ انهن ماڻهن عرض ڪيو پوءِ اسان جي متعلق ڇا خدمت آهي؟ فرمايائين.

ف۲۰۴ ۽ بنياد کوٽايائين. جڏهن پاڻي تائين پهتو ته ان ۾ پٿر ۽ ٻڱريل ٽامي سان ڄمايو ويو ۽ لوهه جا تختا هيٺ مٿي رکي ڪري انهن جي وچ ۾ ڪاٺيون ۽ ڪوئلا پرايائين ۽ باهه ڏياريائين. اهڙيءَ طرح اها ڀت جبل جي بلندي تائين اُچي ڪئي وئي ۽ ٻنهي جبلن جي وچ ۾ ڪا جگهه نه ڇڏي وئي. مٿان کان ٻڱريل ٽامو ڀت ۾ پريو ويو. اهي سڀ ملي ڪري هڪ سخت جسم ٿي ويو.

ف۲۰۵ ذوالقرنين ته.

ف۲۰۶ ۽ ياجوج ماجوج جي نڪرڻ جو وقت اچي پهچندو. قيامت جي ويجهو.

ف۲۰۷ حديث شريف ۾ آهي ته ياجوج ماجوج روزانو ان ڀت کي ٽوڙڻ تائين ۽ سارو ڏينهن محنت ڪندي ڪندي جڏهن ان کي ٽوڙڻ جي ويجهو ٿين ٿا ته انهن مان ڪو چوي ٿو هاڻي هلو، باقي سڀاڻي ٽوڙينداسي ٻئي ڏينهن جڏهن اچن ٿا ته الله جي حڪم سان اها اڳي کان وڌيڪ مضبوط ٿي وڃي ٿي. جڏهن انهن جي نڪرڻ جو وقت ايندو ته انهن مان چوڻ وارو چوندو هاڻي هلو، باقي ڀت سڀاڻي ٽوڙينداسين انشاءالله. انشاءالله چوڻ جو اهو ڦل ٿيندو جو ان ڏينهن جي محنت ضايع نه ٿيندي ۽ ايندڙ ڏينهن کين ڀت ايتري ٽٽل ملندي، جيتري پهرين ڏينهن ٽوڙي ويا هئا. پوءِ اهي نڪري ايندا ۽ زمين ۾ فساد ڪيرائيندا ۽ قتل ۽ ڦر لٽ ڪندا ۽ چشمن جو پاڻي پي ويندا، جانورن، وڻن کي ۽ جيڪي ماڻهو هٿ ايندن، تن کي کائي ويندا. مڪه مڪرمه، مدينه طيبه ۽ بيت المقدس ۾ داخل نه ٿي سگهندا. الله تعالىٰ، حضرت عيسىٰ عليه السلام جي دُعا سان انهن کي هلاڪ ڪندو. هن طرح ته انهن جي ڪنڌن جي اندر جيت پيدا ٿيندا، جيڪي انهن جي هلاڪت جو سبب ٿيندا.

ف۲۰۸ هن مان ثابت ٿيو ته ياجوج ماجوج جو نڪرڻ قرب قيامت جي نشانين مان آهي. ف۲۰۹ يعني سموري خلق کي عذاب ۽ ثواب جي لاءِ قيامت جي ڏينهن. ف۲۱۰ ته ان کي صاف ڏسن. ف۲۱۱ ۽ اهي آيات الاهيه، قرآن، هدايت ۽ بيان قدرت جي دليلن ۽ ايمان کان انڌا ٿيا رهيا ۽ انهن مان ڪنهن شيءِ کي اُهي نه ڏسي سگهيا.

سَمۡعًا ﴿١٠١﴾ اَفَحَسِبَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡۤا اَنۡ يَّتَّخِذُوۡا عِبَادِىۡ مِنۡ

ف٢١٢. پوءِ ڇا ڪافر سمجهن ٿا تہ منهنجن ٻانهن کي ف٢١٣ مون کان سواءِ حمايتي ناهي وٺندا

دُوۡنِىۡۤ اَوۡلِيَآءَ ؕ اِنَّاۤ اَعۡتَدۡنَا جَهَنَّمَ لِلۡكٰفِرِيۡنَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلۡ هَلۡ

ف٢١٤ بيشڪ اسان ڪافرن جي مهماني جي واسطي جهنم تيار ڪري رکيو آهي. تون فرماءِ ڇا اسان توهان کي

نُنَبِّئُكُمۡ بِالۡاَخۡسَرِيۡنَ اَعۡمَالًا ؕ ﴿١٠٣﴾ اَلَّذِيۡنَ ضَلَّ سَعۡيُهُمۡ فِى

ٻڌايون تہ سڀني کان وڌيڪ ناقص عمل ڪهڙا آهن ف٢١٥. اهي جن جي سموري ڪوشش دنيا جي زندگي ۾ گم ٿي ويئي

الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَهُمۡ يَحۡسَبُوۡنَ اَنَّهُمۡ يُحۡسِنُوۡنَ صُنۡعًا ﴿١٠٤﴾

ف٢١٦ ۽ اهي هن خيال ۾ آهن تہ اسان چڱا ڪم ڪري رهيا آهيون. اُهي ماڻهو جن پنهنجي رب جي آيتن

اُولٰٓئِكَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمۡ وَلِقَآئِهٖ فَحَبِطَتۡ اَعۡمَالُهُمۡ فَلَا نُقِيۡمُ

۽ ان سان ملڻ جو انڪار ڪيو ف٢١٧ تہ پوءِ انهن جا سمورا عمل ڇٽي ويا پوءِ اسان انهن جي واسطي قيامت جي ڏينهن

لَهُمۡ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ وَزۡنًا ﴿١٠٥﴾ ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمۡ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوۡا

ڪا تور قائم نہ ڪنداسين ف٢١٨. هيءَ انهن جو بدلو آهي جهنم هن تي جو انهن ڪفر ڪيو ۽ منهنجي آيتن

وَاتَّخَذُوۡۤا اٰيٰتِىۡ وَرُسُلِىۡ هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

۽ منهنجي رسولن سان مسخري ڪيائون. بيشڪ جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا

كَانَتۡ لَهُمۡ جَنّٰتُ الۡفِرۡدَوۡسِ نُزُلًا ۙ ﴿١٠٧﴾ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا لَا يَبۡغُوۡنَ

فردوس جا باغ انهن جي مهماني جي واسطي آهن. ف٢١٩ اهي سدائين انهن ۾ پيا رهندا انهن جاءِ مٽائڻ نہ چاهيندا

عَنۡهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلۡ لَّوۡ كَانَ الۡبَحۡرُ مِدَادًا لِّكَلِمٰتِ رَبِّىۡ لَنَفِدَ الۡبَحۡرُ

ف٢٢٠ تون فرماءِ جيڪڏهن سمنڊ منهنجي رب جي ڪلمن جي واسطي مس ٿئي تہ ضرور سمنڊ ختم ٿي ويندو

قَبۡلَ اَنۡ تَنۡفَدَ كَلِمٰتُ رَبِّىۡ وَلَوۡ جِئۡنَا بِمِثۡلِهٖ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلۡ اِنَّمَاۤ

۽ منهنجي رب جا ڪلما ختم نہ ٿيندا جيتوڻيڪ اسان ايترو ٻيو ان جي مدد جي واسطي آڻيون ف٢٢١ تون فرماءِ ظاهر بشري صورت ۾ تہ مان

اَنَا بَشَرٌ مِّثۡلُكُمۡ يُوۡحٰٓى اِلَىَّ اَنَّمَاۤ اِلٰهُكُمۡ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَمَنۡ كَانَ يَرۡجُوۡا لِقَآءَ

توهان جهڙو آهيان ف٢٢٢ منهنجي طرف وحي ايندو آهي تہ توهان جو معبود هڪڙو ئي معبود آهي ف٢٢٣ پوءِ جنهن کي پنهنجي رب

رَبِّهٖ فَلۡيَعۡمَلۡ عَمَلًا صَالِحًا وَّلَا يُشۡرِكۡ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖۤ اَحَدًا ﴿١١٠﴾

سان ملڻ جي اميد هجي ان کي گهرجي تہ چڱا ڪم ڪري ۽ پنهنجي رب جي بندگي ۾ ڪنهن کي شريڪ نہ ڪري. ف٢٢٤

ف٢١٢ پنهنجي بدبختي کان رسول ڪريم محبوب عظيم جن سان دشمني

ع ١١ ١٩ ٢ رکڻ جي ڪري. ف٢١٣ مثل حضرت عيسىٰ ۽ حضرت عزير ۽ ملائڪن جي.

ف٢١٤ ۽ ان کان نفعو حاصل ڪندا. اهو گمان فاسد آهي بلڪ اهي ٻانها انهن کان

بيزار آهن ۽ بيشڪ اسان انهن جي ان شرڪ تي عذاب ڪنداسين. ف٢١٥

يعني اهي ڪهڙا ماڻهو آهن، جيڪي عمل ڪري ٿڪيا ۽ تڪليفون سٺائون

۽ هي اميد ڪندا رهيا تہ انهن عملن تي فضل ۽ مهرباني سان نوازيا ويندا

مگر ان جي بجاءِ هلاڪت ۽ برٻادي ۾ پيا. حضرت ابن عباس رضى الله

تعالىٰ عنهما فرمايو تہ اهي يهودي ۽ نصاريٰ آهن. ڪن مفسرن چيو تہ

اهي راهب ماڻهو آهن، جيڪي گرجائن ۾ گوشہ نشين رهندا هئا. حضرت

على المرتضىٰ رضى الله تعالىٰ عنه فرمايو تہ اهي ماڻهو اهلِ حروراء يعني

خارجي آهن. ف٢١٦ ۽ عمل باطل ٿي ويا. ف٢١٧ رسول ۽ قرآن پاڪ تي

ايمان نہ آندائون ۽ بعث، حساب ۽ ثواب جا منڪر رهيا. ف٢١٨ حضرت

ابوسعيد خدري رضى الله تعالىٰ عنه فرمايو تہ قيامت جي ڏينهن ڪي ماڻهو

اهڙا عمل آڻيندا، جيڪي انهن جي خيال ۾ مڪي مڪرم جي جبلن کان

بہ وڌا هوندا، پر جڏهن اهي توريا ويندا تہ انهن ۾ ڪجهہ بہ وزن نہ هوندو.

ف٢١٩ حضرت ابوهريره رضى الله تعالىٰ عنه کان روايت ٿيل آهي تہ محبوب

اعظم سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن فرمايو تہ جڏهن الله تعالىٰ

کان گهرو تہ فردوس گهرو، ڇوتہ اها جنتن ۾ سڀني کان بلند ۽ سڀني جي

وچ ۾ آهي ۽ ان تي عرشِ رحمان آهي ۽ انهيءَ مان جنت جون نهرون جاري

ٿين ٿيون. حضرت ڪعب فرمايو تہ فردوس جنتن ۾ سڀني کان اعلىٰ

آهي، هن ۾ نيڪين جو حڪم ڏيڻ ۽ برائين کان روڪڻ وارا عيش

ڪندا. ف٢٢٠ جهڙيءَ طرح دنيا ۾ انسان، ڪهڙي بہ بهتر جڳهہ هجي،

ان کان وڌيڪ اعلىٰ ۽ ارفع جي طلب ڪري ٿو. اها ڳالهہ اتي نہ هوندي

ڇوتہ اهي ڄاڻيندا هوندا تہ فضلِ الاهي سان کين تمام اعلىٰ ۽ ارفع مڪان

۽ مڪانات حاصل آهي. ف٢٢١ يعني جيڪڏهن الله تعالىٰ جي علم ۽

حڪمت جا ڪلما لکيا وڃن ۽ انهن جي لاءِ سڀني سمنڊن جو پاڻي مس

بنايو وڃي ۽ سموري خلق لکي تہ اهي ڪلما ختم نہ ٿين ۽ سمورو پاڻي

ع ١٢ ٩ ٣ ختم ٿي وڃي ۽ ايترو ٻيو بہ ختم ٿي وڃي. مطلب هي آهي تہ ان جي علم

۽ حڪمت جي انتها نہ آهي. شان نزول:- حضرت ابنِ عباس رضى الله

تعالىٰ عنهما فرمايو تہ يهودين چيو اي محمّد (صلى الله عليه وسلم) توهان جو

خيال آهي تہ اسان کي حڪمت ڏني ويئي ۽ توهان جي ڪتاب ۾ آهي تہ

جنهن کي حڪمت ڏني ويئي، ان کي خيرِ ڪثير ڏنو ويو. پوءِ توهان ڪيئن فرمايو ٿا تہ توهان کي نہ ڏنو ويو مگر ٿورو علم. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. هڪ قول هي آهي تہ جڏهن آيت وَمَآ اُوۡتِيۡتُمۡ مِّنَ الۡعِلۡمِ اِلَّا قَلِيۡلًا نازل ٿي، تہ ڏهن يهودين چيو تہ اسان کي توريت جو علم ڏنو ويو ۽ ان ۾ هر شيءِ جو علم آهي. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. مطلب هي آهي تہ سموري شيءِ جو علم بہ علمِ الاهي جي حضور ۾ ٿورو آهي ۽ ايتري بہ نسبت نہ ٿو رکي. جيتري هڪ قطري کي سمنڊ سان هجي. ف٢٢٢ جو مون تي بشري اعراض ۽ امراض طاري ٿين ٿا ۽ صورت خاص ۾ ڪو سندن مثل نہ آهي جو الله تعالىٰ کين حُسن ۽ صورت ۾ سڀني کان اعلىٰ ۽ بالا ڪيو ۽ حقيقت، روح ۽ باطن جي اعتبار کان تہ سمورا نبي سڳورا بشري اوصاف کان اعلىٰ آهن. جيئن شفاء قاضي عياض ۾ آهي ۽ شيخ عبدالحق محدث دهلوي رحمة الله تعالىٰ عليه شرح مشڪواة شريف ۾ فرمايو تہ نبين سڳورن جا جسم ۽ ظواهر تہ بشريت جي حد تي ڇڏيا ويا ۽ انهن جا ارواح ۽ بواطن بشريت کان بالا ۽ ملاءِ اعلىٰ سان متعلق آهن. شاهہ عبدالعزيز صاحب محدث دهلوي رحمة الله تعالىٰ عليه سورة والضحىٰ جي تفسير ۾ لکيو تہ سندن بشريت جو وجود اصلاً نہ رهي ۽ انوارِ حق جو غلبو مٿن سدائين حاصل هجي. بهرحال سندن ذات ۽ ڪمالات ۾ سندن ڪو بہ مثل نہ آهي. هن آيت ڪريمه ۾ کين پنهنجي ظاهري صورت بشريہ جي بيان جو اظهار تواضع جي لاءِ حڪم فرمايو ويو. اهو ئي حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنه فرمايو آهي (خازن). مسئلو:- ڪنهن کي جائز نہ آهي جو حضور محبوب انور جن کي پنهنجي مثل بشر چوي، ڇوتہ جيڪي ڪلما عزت ۽ عظمت وارا تواضع جي طريقي سان فرمائن ٿا انهن جو چوڻ ٻين جي لاءِ جائز نہ ٿو ٿئي. ٻيو هي تہ جنهن کي الله تعالىٰ جليل فضائل ۽ رفيع مرتبا عطا فرمايا هجن، تنهن جي انهن فضائلن ۽ مرتبن جو ذڪر ڇڏي، اهڙي عام وصف سان ذڪر ڪرڻ، جيڪا هر نندي وڏي ۾ لڌي وڃي، انهن ڪمالن جي نہ مڃڻ جو اطلاع ڪرڻ وارو آهي. ٿيون هي تہ قرآن ڪريم ۾ جا بجا ڪافرن جو طريقو ٻڌايو ويو آهي تہ اهي نبين سڳورن کي پنهنجي مثل بشر چوندا هئا ۽ انهيءَ ڪري گمراهي ۾ مبتلا ٿيا. ان کان پوءِ آيت يُوۡحٰٓى اِلَىَّ ۾ حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جي مخصوص بالعلم ۽ مڪرم عند الله هجڻ جو بيان آهي. ف٢٢٣ ان جو ڪو شريڪ نہ آهي. ف٢٢٤ شرڪ اڪبر کان بہ بچي ۽ رياء کان بہ، جنهن کي شرڪ اصغر چون ٿا. مسلم شريف ۾ آهي تہ جيڪو شخص سورة ڪهف جون پهريون ڏهہ آيتون ياد ڪري، الله تعالىٰ ان کي دجال جي فتني کان محفوظ رکندو. هي بہ حديث ۾ آهي تہ جيڪو شخص سورة ڪهف پڙهي اهو اٺين ڏينهن تائين هر فتني کان محفوظ رهندو.

سُوۡرَةُ مَرۡيَمَ ١٩ مَكِّيَّةٌ ٤٤ | بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ | اٰيَاتُهَا ٩٨ رُكُوۡعَاتُهَا ٦

سورة مريم مڪي آهي ۽ ان ۾ نائون ۽ الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١ آيتون ۽ ڇهه رڪوع آهن

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكۡرُ رَحۡمَتِ رَبِّكَ عَبۡدَهٗ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾ اِذۡ نَادٰى رَبَّهٗ

هي بيان آهي تنهنجي رب جي ان رحمت جو جيڪا انهي پنهنجي ٻانهي زڪريا تي ڪئي. جڏهن انهي پنهنجي رب کي

نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّىۡ وَهَنَ الۡعَظۡمُ مِنِّىۡ وَاشۡتَعَلَ الرَّاۡسُ

آهستي پڪاريو. ف٢ عرض ڪيائين اي منهنجا رب منهنجا هڏا ڪمزور ٿي ويا ف٣ مٿي ۾ وارن جي سفيدي

شَيۡبًا وَّلَمۡ اَكُنۡۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَاِنِّىۡ خِفۡتُ الۡمَوَالِىَ

روشن ٿي، ف٤ ۽ اي منهنجا رب مان توکي سڏي ڪڏهن نامراد نه رهيس ف٥ ۽ مون کي پنهنجي پٺيان مائٽن جو خوف آهي ف٦

مِنۡ وَّرَآءِىۡ وَكَانَتِ امۡرَاَتِىۡ عَاقِرًا فَهَبۡ لِىۡ مِنۡ لَّدُنۡكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾

ف٦ ۽ منهنجي عورت (زال) سنڍ آهي پوءِ مون کي پاڻ وٽان ڪو اهڙو (وارث) ڏي جيڪو منهنجو ڪم سنڀالي. ف٧

يَّرِثُنِىۡ وَيَرِثُ مِنۡ اٰلِ يَعۡقُوۡبَ ‌ۖ وَاجۡعَلۡهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يٰزَكَرِيَّاۤ

اهو منهنجو جاءِ نشين هجي ۽ يعقوب جي اولاد جو وارث ۽ اي منهنجا رب ان کي پنهنجو پسند ڪيل بڻاءِ. ف٨ اي زڪريا

اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمِ ۨاسۡمُهٗ يَحۡيٰى ۙ لَمۡ نَجۡعَلۡ لَّهٗ مِنۡ قَبۡلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾

اسان توکي خوشخبري ڏيون ٿا هڪڙي پٽ جي جنهن جو نالو يحيٰ آهي ان کان اڳي اسان ان نالي جو ڪو به پيدا

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوۡنُ لِىۡ غُلٰمٌ وَّكَانَتِ امۡرَاَتِىۡ عَاقِرًا وَّقَدۡ بَلَغۡتُ

نه ڪيو آهي. عرض ڪيائين اي منهنجا رب مون کي پٽ ڪٿان ٿيندو منهنجي زال ته سنڍ آهي ۽ مان پوڙهاپ سبب سڪي وڃڻ

مِنَ الۡـكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذٰلِكَ ۚ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَّقَدۡ

جي حالت کي پهچي چڪو آهيان. ف٩ فرمايائين ائين ئي آهي ف١٠ تنهنجي رب فرمايو اهو مون تي آسان آهي ۽ مان ته ان کان اڳي توکي

خَلَقۡتُكَ مِنۡ قَبۡلُ وَلَمۡ تَكُ شَيۡـــًٔا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجۡعَلۡ لِّىۡۤ اٰيَةً ‌ؕ

ان وقت پيدا ڪيم جڏهن تون ڪا به شيءِ نه هئين ف١١. عرض ڪيائين اي منهنجا رب مون کي ڪا نشاني ڏي ف١٢ فرمايائين

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوۡمِهٖ

تنهنجي نشاني هيءَ آهي ته تون ٽي ڏينهن راتيون ماڻهن سان نه ڳالهائيندين چڱو ڀلو رهي ڪري ف١٣ پوءِ پنهنجي قوم تي

مِنَ الۡمِحۡرَابِ فَاَوۡحٰۤى اِلَيۡهِمۡ اَنۡ سَبِّحُوۡا بُكۡرَةً وَّعَشِيًّا ﴿١١﴾ يٰيَحۡيٰى

مسجد کان ٻاهر نڪري آيو ف١٤ پوءِ انهن کي اشاري سان چيائين ته صبح شام پاڪائي بيان ڪندا رهو. ف١٥ اي يحيٰ ڪتاب

ف١ سورة مريم مڪيه آهي، هن ۾ ڇهه رڪوع، اٺانوي آيتون ۽ سات سو اسي ڪلما آهن.

ف٢ ڇو ته آهستي ريا کان پري ۽ اخلاص سان معمور ٿئي ٿو. هي ٻه پڻ فائدو ٿيو ته پوڙهاپ جي عمر ۾ جڏهن عمر شريف پنجهتر يا اسي سالن جي هجي، اولاد طلب ڪرڻ ۾ احتمال هو ته عوام ان تي ملامت ڪريه ان ڪري ٻه ان دعا جو اخفا مناسب هو. هڪ قول هي ٻه آهي ته ضعيفي جي ڪري سگوري جو آواز به ضعيف ٿي ويو هو (مدارڪ ۽ خازن).

ف٣ يعني پوڙهاپ جو ضعف انتها کي پهچي ويو جو هڏ جيڪو نهايت مضبوط عضوو آهي، ان ۾ ٻه ڪمزوري اچي وئي ته پوءِ باقي عضون ۽ هڏن جو حال محتاج بيان ئي نه آهي.

ف٤ جو سمورو مٿو سفيد ٿي ويو.

ف٥ هميشه تو منهنجي دعا قبول ڪئي ۽ مون کي مستجاب الدعوات ڪيو.

ف٦ سوٽن وغيره جو ته اهي شرير ماڻهو آهن. متان مون کان پوءِ دين ۾ رخنه اندازي نه ڪن، جيئن بني اسرائيل کان مشاهدي ۾ اچي چڪو آهي.

ف٧ ۽ منهنجي علم جو حامل هجي.

ف٨ جو تون پنهنجي فضل سان ان کي نبوت عطا فرمائين. الله تعالىٰ، حضرت زڪريا عليه السلام جي اها دعا قبول فرمائي ۽ ارشاد فرمايو.

ف٩ هي قدرت کان پري هجڻ جو سوال نه آهي، بلڪ مقصود هي معلوم ڪرڻ آهي ته فرزند ڪهڙي طريقي سان عطا ٿيندو، ڇا ٻيهر جواني عطا ٿيندي يا انهي حال ۾ فرزند عطا ڪيو ويندو.

ف١٠ ته هان ٻنهي مان ڇوڪرو پيدا فرمائڻ منظور آهي.

ف١١ پوءِ جيڪو معدوم جي موجود ڪرڻ تي قادر آهي، ان کان پوڙهاپ ۾ اولاد عطا فرمائڻ ڪهڙو عجيب؟.

ف١٢ جنهن سان مون کي پنهنجي گهرواريءَ جي حامله هجڻ جي معرفت ٿئي.

ف١٣ صحيح سالم ٿي ڪري بغير ڪنهن بيماري جي ۽ گونگي هجڻ کان سواءِ اهڙيءَ طرح ائين ئي ٿيو جو انهن ڏينهن ۾ پاڻ ماڻهن سان ڪلام ڪرڻ تي قادر نه ٿيو، جڏهن الله تعالىٰ جو ذڪر ڪرڻ گهرندو هو ته زبان کلي ويندي هئي.

ف١٤ جيڪا سندس نماز جي جاءِ هئي ۽ ماڻهو محراب جي پويان انتظار ۾ هئا، پاڻ انهن جي لاءِ دروازو کولين ته اهي داخل ٿين ۽ نماز پڙهن.* گفتگو نه فرمائي سگهي پيو، اهو حال ڏسي ماڻهن معلوم ڪيو ڇا حال آهي؟

ف١٥ ۽ عادت مطابق فجر ۽ عصر جون نمازون ادا ڪندا رهو. هاڻي حضرت زڪريا عليه السلام پنهنجي ڪلام نه ڪرڻ مان ڄاڻي ورتو ته سندس گهرواري صاحبه حامله ٿي وئي ۽ حضرت يحيٰ عليه السلام جي ولادت کان ٻه سال پوءِ الله تبارڪ وتعالىٰ فرمايو.

* جڏهن حضرت زڪريا عليه السلام ٻاهر آيو ته سندس رنگ تبديل هو

خُذِ الْكِتٰبَ بِقُوَّةٍ ؕ وَاٰتَيْنٰهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ لا وَّحَنَانًا مِّنْ لَّدُنَّا وَ

وٺ١٦ مضبوطي سان وٺ ۽ اسان ان کي ٻاراڻپ ۾ئي نبوت ڏني وٺ١٧. ۽ پنهنجي طرف کان مهرباني وٺ١٨ ۽ پاڪائي وٺ١٩

زَكٰوةً ؕ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ لا وَّبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَ

۽ ڪامل پرهيزگار هو وٺ٢٠. ۽ پنهنجي ماءُ پيءُ سان چڱو سلوڪ ڪندڙ هو وٺ٢١ ۽ ڏاڍ ڪندڙ ۽ نافرمان نه هو وٺ٢١.

سَلٰمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوْتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾ ع وَاذْكُرْ فِي

۽ سلامتي آهي ان تي جنهن ڏينهن پيدا ٿيو ۽ جنهن ڏينهن مرندو ۽ جنهن ڏينهن جيئرو ڪري اٿاريو ويندو وٺ٢٢. ۽ ڪتاب ۾ مريم کي

الْكِتٰبِ مَرْيَمَ ۘ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ لا فَاتَّخَذَتْ

ياد ڪر وٺ٢٣ جڏهن پنهنجي گهروارن کان اوڀر طرف هڪ جاءِ ۾ جدا ٿي ويئي وٺ٢٤. پوءِ انهن کان هڪ پاسي رهي

مِنْ دُوْنِهِمْ حِجَابًا ۠ قف فَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهَا رُوْحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا

وٺ٢٥ هڪ طرح جو پردو ڪيائين پوءِ اسان ان جي طرف پنهنجو روح موڪليو وٺ٢٦ اهو ان جي اڳيان هڪ تندرست ماڻهوءَ جي

سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ اِنِّيْٓ اَعُوْذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ اِنَّمَآ

صورت ۾ ظاهر ٿيو چيائين مان توکان رحمٰن جي پناهه گهران ٿي جيڪڏهن توکي خدا جو خوف آهي. چيائين

اَنَا رَسُوْلُ رَبِّكِ ۖ لِاَهَبَ لَكِ غُلٰمًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ

مان تنهنجي رب جو موڪليل آهيان جو مان توکي هڪ پاڪ صاف پٽ ڏيان. چيائين مون کي پٽ ڪٿان ٿيندو ۽ مون کي

وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ بَشَرٌ وَّلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذٰلِكِ ۚ قَالَ رَبُّكِ هُوَ

ته ڪنهن به ماڻهوءَ نه هٿ لڳايو ۽ نڪي مان بدڪار آهيان. چيائين ائين ئي آهي وٺ٢٧ تنهنجي رب فرمايو آهي ته اهو

عَلَيَّ هَيِّنٌ ۚ وَلِنَجْعَلَهٗٓ اٰيَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا ۚ وَكَانَ اَمْرًا

وٺ٢٨ مون تي آسان آهي ۽ هن لاءِ به ته اسان ان کي ماڻهن جي واسطي نشاني وٺ٢٩ ڪريون ۽ پاڻ وٽان هڪ رحمت وٺ٣٠

مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهٖ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَاَجَآءَهَا

۽ اهو ڪم طئي ٿي چڪو آهي وٺ٣١. هاڻي مريم ان کي پيٽ ۾ کنيو پوءِ ان کي کڻي هڪ پراهين جاءِ تي هلي ويئي وٺ٣٢.

الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ ۚ قَالَتْ يٰلَيْتَنِيْ مِتُّ قَبْلَ هٰذَا

پوءِ ان کي ويم جو سور هڪ کجي جي پاڙ ۾ وٺي آيو وٺ٣٣ چوڻ لڳي هاءِ ڪنهن طرح مان ان کان اڳي مري وڃي ها ۽ وسري وڃان ها

وَكُنْتُ نَسْيًا مَّنْسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادٰىهَا مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِيْ قَدْ جَعَلَ

۽ صفا وسريل ٿي وڃان ها. پوءِ ان کي وٺ٣٤ آواز آيو ان جي هيٺين پاسي کان ته غم نه ڪر وٺ٣٥ بيشڪ تنهنجي رب تنهنجي

وٺ١٦ يعني توريت کي. وٺ١٧ جڏهن ته سندس عُمر شريف ٽن سالن جي هئي. انُ وقت ۾ الله تعاليٰ کيس ڪامل عقل عطا فرمايو ۽ سندس طرف وحي ڪيو. حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما جو اهوئي قول آهي ۽ ايتري عمر ۾ سمجهه، دانائي، ڪمال عقل ۽ چاڻ خوارق عادتن مان آهي ۽ جڏهن الله تعاليٰ جي ڪرم سان اهو حاصل ٿيو ته پوءِ ان حال ۾ نبوت ملڻ ڪجهه به پري نه آهي، انهيءَ ڪري هن آيت ۾ حڪم مان نبوت مُراد آهي. اهوئي قول صحيح آهي. ڪن مفسرن هن مان حڪمت يعني توريت جي سمجهه ۽ دين جي ڄاڻ به مُراد ورتي آهي (خازن، مدارڪ ۽ ڪبير). منقول آهي ته هن ننڍي عمر جي زماني ۾ ٻارن کيس راند ڪرڻ جي لاءِ سڏيو ته پاڻ فرمايائين مَا لِلْعَبِ خُلِقْنَا "اسان راند جي لاءِ پيدا نه ڪيا ويا سين". وٺ١٨ عطا ڪئي ۽ سندس دل ۾ رقت ۽ رحمت رکي جو ماڻهن تي مهرباني ڪري. وٺ١٩ حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته زڪواة مان هتي طاعت ۽ اخلاص مُراد آهي. وٺ٢٠ ۽ پاڻ خوفِ الاهي کان گهڻو گريو زاري ڪندو هو، ايستائين جو سندس رخسار مبارڪن تي ڳوڙهن ڳڙڻ جا نشان بڻجي ويا هئا. وٺ٢١ يعني پاڻ نهايت تواضع وارو ۽ خليق هو ۽ الله تعاليٰ جي حڪم جو مطيع هو. وٺ٢٢ ته اهي ٽيئي ڏينهن تمام انديشناڪ آهن، ڇو ته انهن ۾ ماڻهو اهو ڪجهه ڏسي ٿو، جيڪو ان کان اڳ ان نه ڏٺو، تنهن ڪري انهن ٽنهي موقعن تي امن ۽ سلامتي عطا ڪئي. وٺ٢٣ يعني اي محبوب سيد الانبياء صلی الله تعاليٰ عليه وسلم! قرآن ڪريم ۾ حضرت مريم جو واقعو پڙهي ڪري انهن ماڻهن کي ٻڌايو ته جيئن انهن کي ان جو حال معلوم ٿئي. وٺ٢٤ پنهنجي گهر ۾ يا بيت المقدس جي اوڀرندي طرف ۾ ماڻهن کان جدا ٿي عبادت جي لاءِ خلوت ۾ ويٺي. وٺ٢٥ يعني پنهنجي ۽ گهروارن جي وچ ۾. وٺ٢٦ جبرئيل عليه السلام. وٺ٢٧ اهوئي منظورِ الاهي آهي ته توکي مرد جي ڇهڻ کان سواءِ ئي پٽ عنايت فرمائي. وٺ٢٨ يعني پيءُ کان سواءِ پٽ ڏيڻ. وٺ٢٩ ۽ پنهنجي قدرت جو چٽو نشان. وٺ٣٠ انهن جي لاءِ، جيڪي سندس دين جو اتباع ڪن، ان تي ايمان آڻين. وٺ٣١ علمِ الاهي ۾، هاڻي نه رد ٿي سگهي ٿو نه تبديل ٿي سگهي ٿو. جڏهن حضرت مريم کي اطمينان ٿي ويو ۽ سندس پريشاني ويندي رهي، تڏهن حضرت جبرئيل سندس گريبان ۾ يا ٻانهن ۾ يا دامن ۾ يا وات ۾ دم ڪيو ۽ اها الله تعاليٰ جي قدرت سان بروقت حامله ٿي ويئي. ان وقت حضرت مريم جي عمر تيرهن يا ڏهه سال هئي. وٺ٣٢ پنهنجي گهروارن کان ۽ اها جاءِ بيت لحم هئي. وهب جو قول آهي ته سڀني کان اڳ جنهن شخص کي حضرت مريم جي حمل جو علم ٿيو، سو سندس سوٽ يوسف نجار آهي، جيڪو بيت المقدس جو خادم هو ۽ تمام وڏو عابد شخص هو. ان کي جڏهن معلوم ٿيو ته مريم حامله آهي ته کيس حيرت ٿي جڏهن منس تهمت لڳائڻ جو ارادو ڪري ته ان جي عبادت ۽ تقويٰ ۽ هر وقت جو حاضر هجڻ، ڪنهن وقت غائب نه هجڻ ياد ڪري خاموش ٿي رهجي پيو ۽ جڏهن حمل جو خيال ڪري پيو ته بري سمجهڻ مشڪل معلوم ٿيو پيو. آخرڪار ان حضرت مريم کي چيو ته منهنجي دل ۾ هڪ ڳالهه آئي آهي، گهڻو ئي گهران ٿو ته زبان تي نه آڻيان مگر هاڻي صبر نه ٿو ٿئي. تو هان اجازت ڏيو ته مان چئي وٺان ته جيئن منهنجي دل جي پريشاني ختم ٿئي. حضرت مريم چيو ته چڱي ڳالهه چئو. پوءِ ان چيو ته اي مريم! مون کي ٻڌايو ته پوک ٻج کان سواءِ، وڻ بارش کان سواءِ ۽ ٻار پيءُ کان سواءِ ٿي سگهي ٿو؟ حضرت مريم فرمايو ته ها ٿو، توکي معلوم نه آهي ته الله تعاليٰ جيڪا سڀ کان اڳ پوک پيدا ڪئي، ٻج کان سواءِ پيدا ڪئي ۽ وڻ پنهنجي قدرت سان سواءِ بارش جي ڄمايو. ڇا تون ائين ٿو چئي سگهين ته الله تعاليٰ پاڻي جي مدد کان سواءِ وڻ پيدا ڪرڻ تي قادر نه آهي؟ يوسف چيو مان ائين ته نٿو چوان. بيشڪ مان ان جو قائل آهيان ته الله تعاليٰ هر شيءِ تي قادر آهي، جنهن کي ڪُنْ فرمائي، سا بنا دير ٿي وڃي ٿي. حضرت مريم چيو ته ڇا توکي معلوم نه آهي ته الله تعاليٰ، حضرت آدم ۽ سندس بيبي صاحبه کي ماءُ پيءُ کان سواءِ پيدا ڪيو. حضرت مريم جي انهيءَ ڪلام سان يوسف جو شبهو ختم ٿي ويو ۽ حضرت مريم حمل جي سبب ضعيف ٿي ويئي هئي. ان ڪري اهو مسجد جي خدمت ۾ سندس نائب ٿي انجام ڏيڻ لڳو. الله تعاليٰ حضرت مريم کي الهام ڪيو ته اها پنهنجي قوم کان جُدا ٿي هلي وڃي، ان ڪري اها بيت لحم ۾ هلي ويئي. وٺ٣٣ جنهن جو ڍُڙ جهنگ ۾ سُڪي ويو هو. وقت تيز سردي جو هو، پاڻ ان وڻ جي پاڙ وٽ آيا ته جيئن ان سان ٽيڪ لڳائي ۽ بدنامي جي انديشي کان. وٺ٣٤ جبرئيل وادي جي هيٺانهين کان. وٺ٣٥ پنهنجي اڪيلائي جو ۽ کائڻ پيئڻ جي ڪنهن به شيءِ جو موجود نه هجڻ جو ۽ ماڻهن جي گهٽ وڌ ڳالهائڻ جو.

ع ١ ١٥ ٤ وقف لازم وقف لازم ع

رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزِّيْٓ اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسٰقِطْ عَلَيْكِ

هيٺان هڪ نهر جاري ڪئي آهي ف٣٦ ۽ کجي جي ٽاري کي پاڻ ڏي لوڏو ڏي ته تو تي تازيون پڪل کجور ڪرنديون ف٣٧

رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾ فَكُلِيْ وَاشْرَبِيْ وَقَرِّيْ عَيْنًا ۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ

پوءِ کاءُ ۽ پيءُ ۽ اکيون ٺار ف٣٨ پوءِ جيڪڏهن تون ڪنهن ماڻهوءَ کي ڏسين

الْبَشَرِ اَحَدًا ۙ فَقُوْلِيْٓ اِنِّيْ نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ

ف٣٩ ته چئجي ته مان اڄ خدا جي واسطي روزو مڃيو آهي سواءِ ڪنهن به ماڻهوءَ سان هرگز نه

اِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾ فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِلُهٗ ۭ قَالُوْا يٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـــًٔا

ڳالهائيندس ف٤٠. پوءِ ان کي جهولي ۾ وٺي پنهنجي قوم ۾ آئي ف٤١ چيائون اي مريم بيشڪ تو تمام خراب ڳالهه

فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يٰٓاُخْتَ هٰرُوْنَ مَا كَانَ اَبُوْكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَّمَا كَانَتْ اُمُّكِ

ڪئي آهي. اي هارون جي ڀيڻ ف٤٢ تنهنجو پيءُ ته ف٤٣ خراب ماڻهو نه هو ۽ نه تنهنجي ماءُ

بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ ۭ قَالُوْا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ

ف٤٤ بدڪار، ان تي مريم ٻار جي طرف اشارو ڪيو ف٤٥ انهن چيو ته اسان ان سان ڪيئن ڳالهايون جيڪو پينگهي ۾

صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ اِنِّىْ عَبْدُ اللّٰهِ ڜ اٰتٰىنِيَ الْكِتٰبَ وَجَعَلَنِيْ نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ ۙ

ٻار آهي ف٤٦ ٻار فرمايو ته مان آهيان الله جو ٻانهو ف٤٧ ان مون کي ڪتاب ڏنو ۽ مون کي غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ (نبي) ڪيائين ف٤٨

وَّجَعَلَنِيْ مُبٰرَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ ۠ وَاَوْصٰنِيْ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ

۽ ان مون کي برڪت وارو ڪيو ف٤٩ مان ڪٿي به هجان ۽ مون کي نماز ۽ زڪوٰة جي تاڪيد فرمايائين جيستائين

مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَّبَرًّۢا بِوَالِدَتِيْ ۡ وَلَمْ يَجْعَلْنِيْ جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَ

جيئرو هجان. ۽ پنهنجي ماءُ سان چڱو سلوڪ ڪندڙ ف٥٠ ۽ مون کي ڏاڍ ڪندڙ ۽ بدبخت نه ڪيائين. ۽ اها ئي سلامتي

السَّلٰمُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُّ وَيَوْمَ اَمُوْتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذٰلِكَ

ف٥١ مون تي جنهن ڏينهن مان پيدا ٿيس ۽ جنهن ڏينهن مران ۽ جنهن ڏينهن جيئرو اٿاريو وڃان ف٥٢. هي آهي عيسىٰ

عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِيْ فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلّٰهِ

مريم جو پٽ، سچي ڳالهه جنهن ۾ شڪ ڪندا آهن ف٥٣ الله جو شان نه آهي جو ڪنهن کي

اَنْ يَّتَّخِذَ مِنْ وَّلَدٍ ۙ سُبْحٰنَهٗ ۭ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ

پنهنجو پٽ بڻائي، ان جي پاڪائي آهي ف٥٤ جڏهن ڪنهن ڪم جو حڪم فرمائيندو آهي ته اهڙي طرح ان کي فرمائيندو آهي ته ٿي وڃ اهو جلدي

ف٣٦ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته حضرت عيسىٰ عليه السلام يا حضرت جبرئيل عليه السلام پنهنجي پيرڏي زمين تي هنئي ته مٺي پاڻيءَ جو هڪ چشمو جاري ٿي ويو ۽ حضرت مريم کي چيو ويو. ف٣٧ جيڪي ٻار ڄڻڻ واري عورت جي لاءِ بهترين غذا آهن. ف٣٨ پنهنجي فرزند عيسىٰ سان. ف٣٩ ته تو کان ٻار جي دريافت ڪري ته. ف٤٠ گذريل زماني ۾ ڳالهائڻ ۽ ڪلام ڪرڻ جو به روزو رهندو هو، جيئن اسان جي شريعت ۾ کائڻ پيئڻ جو روزو ٿيندو آهي. اسان جي شريعت ۾ چپ رهڻ جو روزو منسوخ ٿي ويو. حضرت مريم کي ماڻهن سان ڳالهائڻ کان منع ڪرڻ جو حڪم هن جي لاءِ ڏنو ويو ته جيئن ڪلام حضرت عيسىٰ فرمائي ۽ ان جو ڪلام قوي حجت ٿئي، جنهن سان تهمت ختم ٿي وڃي. هن مان چند مسئلا معلوم ٿيا. مسئلو: سفيه جي جواب ۾ ماٺ ۽ اعراض گهرجي ـــ جواب جاهلان باشد خموشي. مسئلو: ڪلام کي افضل شخص جي طرف حوالي ڪرڻ بهتر آهي. حضرت مريم هي به اشاري سان چيو ته مان ڪنهن ماڻهو سان نه ڳالهائيندس. ف٤١ جڏهن ماڻهن حضرت مريم کي ڏٺو ته ان جي گود ۾ ٻار آهي ته روئڻ ۽ غمگين ٿيا، ڇو ته اهي صالح گهراڻي جا ماڻهو هئا ۽. ف٤٢ ۽ هارون يا ته حضرت مريم جي ڀاءُ جو نالو هو يا بني اسرائيل ۾ ڪنهن بهتي نهايت بزرگ ۽ صالح شخص جو نالو هو، جنهن جي تقوىٰ ۽ پرهيزگاري سان تشبيهه ڏيڻ جي لاءِ انهن ماڻهن حضرت مريم کي هارون جي ڀيڻ چيو يا حضرت موسىٰ عليه السلام جي ڀاءُ حضرت هارون جي طرف ئي نسبت ڪيائون هن جي باوجود، جو ان جو زمانو تمام ڏورانهون هو ۽ هزار سالن جو عرصو ٿي چڪو هو، مگر جڏهن ته اها ان جي نسل مان هئي ان ڪري هارون جي ڀيڻ چيائون، جيئن عربن جو محاورو آهي ته اهي تميمي کي يا اخا تميم چون ٿا. ف٤٣ يعني عمران. ف٤٤ حنه. ف٤٥ ته جيڪو ڪجهه چوڻو آهي، خود هن کي چئو، ان تي قوم جي ماڻهن کي غصو آيو ۽. ف٤٦ اهو گفتگو ٻڌي ڪري حضرت عيسىٰ عليه السلام کير پيئڻ ڇڏي ڏنو ۽ پنهنجي کابي هٿ تي ٽيڪ لڳائي قوم جي طرف متوجه ٿيو ۽ ساڄي هٿ مبارڪ سان اشارو ڪري ڪلام شروع ڪيو. ف٤٧ پهريائين پنهنجي ٻانهي هجڻ جو اقرار فرمايائين ته جيئن ڪو کيس خدا ۽ خدا جو پٽ نه چوي، ڇو ته سندس نسبت اها تهمت لڳڻ واري هئي ۽ اها تهمت الله تبارڪ وتعالىٰ تي لڳي پئي. ان ڪري منصب رسالت جي تقاضا اها ئي هئي ته والده جي پاڪدامني جي بيان ڪرڻ کان اڳ ان تهمت کي رفع ڪري ڇڏي، جيڪا الله تبارڪ وتعالىٰ جي جناب پاڪ ۾ لڳائي ويندي ۽ ان سان اها تهمت به رفع ٿي ويئي جيڪا والده تي لڳائي وئي هئي، ڇو ته الله تعالىٰ ان عظيم مرتبي سان جنهن ٻانهي کي نوازي ٿو بالیقين ان جي ولادت ۽ ان جي خصلت نهايت پاڪ ۽ طاهر آهي. ف٤٨ ڪتاب مان انجيل مراد آهي. حسن جو قول آهي ته ڀلڻ والده جي پيٽ ۾ ئي هو ته کيس توريت جو الهام فرمايو ويو هو ۽ پينگهي ۾ هو ته ڏهن کيس نبوت عطا ڪئي وئي ۽ ان حالت ۾ سندس ڪلام فرمائڻ سندس معجزو آهي. ڪن مفسرن آيت جي معنىٰ ۾ هي به بيان ڪيو آهي ته اها نبوت ۽ ڪتاب جي ملڻ جي خبر هئي، جيڪا عنقريب کيس ملڻ واري هئي. ف٤٩ يعني ماڻهن جي لاءِ نفعي پهچائڻ وارو ۽ خير جي تعليم ڏيڻ وارو ۽ الله تعالىٰ ۽ سندس توحيد جي دعوت ڏيڻ وارو. ف٥٠ بڻايائين. ف٥١ جيڪا حضرت يحيىٰ تي ٿي. ف٥٢ جڏهن حضرت عيسىٰ عليه السلام اهو ڪلام فرمايو ته ماڻهن کي حضرت مريم جي پاڪائي ۽ طهارت جو يقين ٿي ويو ۽ حضرت عيسىٰ الصلوٰة والسلام ايترو فرمائي خاموش ٿي ويو ۽ ان کان پوءِ ڪلام نه ڪيائين جيستائين ان عمر کي پهتو، جنهن ۾ ٻار ڳالهائڻ لڳندا آهن (خازن). ف٥٣ جو يهودي ته کيس ساحر ڪذاب چون ٿا (معاذ الله) ۽ نصاريٰ کيس خدا ۽ خدا جو پٽ ۽ ٽن معبودن جو ٽيون چون ٿا تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا. ان کان پوءِ الله تعالىٰ پنهنجي پاڪائي بيان فرمائي ٿو. ف٥٤ ان کان.

فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۭ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿٣٦﴾

ٿي ويندو آهي. ۽ عيسىٰ چيو بيشڪ الله رب آهي منهنجو ۽ توهان جو پوءِ ان جي بندگي ڪريو ۵۵ اها سڌي وات آهي

فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْۢ بَيْنِهِمْ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ مَّشْهَدِ

پوءِ جماعتون پاڻ ۾ مختلف ٿي ويون ۵۶ پوءِ خرابي آهي ڪافرن جي واسطي هڪ وڏي ڏينهن جي

يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿٣٧﴾ اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ ۙ يَوْمَ يَاْتُوْنَنَا لٰكِنِ الظّٰلِمُوْنَ

حاضري (جي وقت) ۵۷. ڪيترو ٻڌندا ۽ ڪيترو ڏسندا جنهن وقت اسان وٽ حاضر ٿيندا ۵۸ مگر اڄ

الْيَوْمَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣٨﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِيَ

ظالم کليل گمراهي ۾ آهن ۵۹ ۽ انهن کي ڊيڄار حسرت جي ڏينهن کان ۶۰ جڏهن ڪم ٿي چڪو هوندو

الْاَمْرُ ۘ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ وَّهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٣٩﴾ اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ

۶۱ ۽ اهي غفلت ۾ آهن ۶۲ ۽ ايمان نٿا رکن. بيشڪ زمين ۽ جو ڪجهه ان تي آهي سموري جا

الْاَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ﴿٤٠﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ

وارث اسان ٿينداسين ۶۳ ۽ اهي اسان جي طرف ئي موٽايا ويندا ۶۴. ۽ ڪتاب ۾ ۶۵ ابراهيم کي

اِبْرٰهِيْمَ ۥ اِنَّهٗ كَانَ صِدِّيْقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ يٰٓاَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ

ياد ڪر بيشڪ اهو صديق هو ۶۶ نبي (غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ) جڏهن پنهنجي پيءُ کي چيائين ۶۷ اي منهنجا پيءُ! اهڙي کي ڇو ٿو

مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِيْ عَنْكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾ يٰٓاَبَتِ اِنِّيْ قَدْ

پوڄين جيڪو نه ٻڌي نه ڏسي ۽ نه تنهنجي ڪنهن ڪم اچي ۶۸. اي منهنجا پيءُ! بيشڪ مون وٽ

جَاۗءَنِيْ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَاْتِكَ فَاتَّبِعْنِيْٓ اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾

۶۹ اهو علم آيو جيڪو تو وٽ نه آيو، تون منهنجي پٺيان هليو اچ ته آءٌ توکي سڌي وات ڏيکاريان. ۷۰

يٰٓاَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطٰنَ ۭ اِنَّ الشَّيْطٰنَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾

اي منهنجا پيءُ! شيطان جي پوڄا نه ڪر ۷۱ بيشڪ شيطان رحمان جو نافرمان آهي.

يٰٓاَبَتِ اِنِّيْٓ اَخَافُ اَنْ يَّمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُوْنَ

اي منهنجا پيءُ! مان ڊڄان ٿو ته توکي رحمان جي طرفان ڪو عذاب نه پهچي پوءِ تون شيطان جو ساٿي

لِلشَّيْطٰنِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِيْ يٰٓاِبْرٰهِيْمُ ۚ لَىِٕنْ

ٿي وڃين ۷۳. چيائين ڇا تون منهنجي خدائن کان منهن موڙين ٿو اي ابراهيم بيشڪ جيڪڏهن تون

---

۵۵ ۽ ان کان سواءِ ڪو ٻيو رب نه آهي. ۵۶ ۽ حضرت عيسىٰ عليه السلام جي معاملي ۾ نصرانين جا ڪيترا فرقا ٿي ويا. يعقوبيه، نسطوريه ۽ ملڪانيه. يعقوبيه چوندا هئا ته اهو الله تعالىٰ آهي، زمين تي لهي آيو هو، وري آسمان تي چڙهي ويو. نسطوريه جو قول آهي ته اهو خدا جو پٽ آهي جيستائين گهريائين ان کي زمين تي رکيائين، پوءِ مٿي کڻي ورتائين ۽ ٽيون ٽولو اهي چوندو هو ته اهو الله تعالىٰ جو ٻانهو آهي، مخلوق آهي، نبي آهي، اهو مؤمن هو (مدارڪ). ۵۷ وڏي ڏينهن مان قيامت جو ڏينهن مراد آهي. ۵۸ ۽ ان ڏينهن جو ڏسڻ ۽ ٻڌڻ ڪجهه فائدو نه ڏيندو. جڏهن انهن دنيا ۾ حق جي دليلن کي نه ڏٺو ۽ الله تعالىٰ جي سزائن کي نه ٻڌو. ڪن مفسرن چيو ته اهو ڪلام ڊيڄارڻ جي طريقي سان آهي ته ان ڏينهن اهڙيون

وقف لازم

هولناڪ ڳالهيون ٻڌندا ۽ ڏسندا، جن سان دليون ڦاٽي وڃن. ۵۹ نه حق ڏسن، نه حق ٻڌن، ٻوڙا ۽ انڌا بڻيل آهن. حضرت عيسىٰ عليه السلام

ع ٢ ٢٥ ٥

کي الٰه ۽ معبود چوڻ ٿا هن جي باوجود، جو ان صراحت سان پنهنجي ٻانهي هجڻ جو اعلان فرمايو. ۶۰ حديث شريف ۾ آهي ته جڏهن ڪافر جنت جون منزلون ڏسندا، جن کان اهي محروم ڪيا ويا، ته انهن کي پشيماني ۽ حسرت ٿيندي ته ڪاش! اهي دنيا ۾ ايمان آڻن ها. ۶۱ ۽ جنت وارا جنت ۾ ۽ دوزخ وارا دوزخ ۾ پهچندا، اهڙو سخت ڏينهن سامهون آهي. ۶۲ ۽ ان ڏينهن جي لاءِ ڪو فڪر نٿا ڪن. ۶۳ يعني سڀ فنا ٿي ويندا، اسان لئي باقي رهنداسون. ۶۴ اسان انهن کي سندن عملن جي جزا ڏينداسون. ۶۵ يعني قرآن پاڪ ۾. ۶۶ يعني گهڻي سچ وارو. ڪن مفسرن چيو ته صديق جي معنىٰ آهي گهڻي تصديق وارو جيڪو الله تعالىٰ ۽ سندس وحدانيت ۽ سندس نبين ۽ رسولن جي ۽ مرڻ کان پوءِ اٿڻ جي تصديق ڪري ۽ احڪامِ الاهي پورا ڪري. ۶۷ يعني آزر بت پرست کي. ۶۸ يعني عبادت معبود جي غايت تعظيم آهي. ان جو اهوئي لائق ٿي سگهي ٿو، جيڪو اوصاف ڪمال جو صاحب ۽ نعمتن وارو هجي نه بت جهڙي بيڪار مخلوق. مطلب هي آهي ته الله تعالىٰ واحد لاشريڪ له کان سواءِ ٻيو ڪو عبادت جي لائق نه آهي. ۶۹ منهنجي رب جي طرف کان معرفتِ الاهي جو. ۷۰ منهنجو دين قبول ڪر. ۷۱ جنهن سان تون قربِ الاهي جي منزل مقصود تائين پهچي سگهين. ۷۲ ۽ ان جي فرمانبرداري ڪري ڪفر ۽ شرڪ ۾ مبتلا نه ٿيءُ. ۷۳ ۽ لعنت ۽ عذاب ۾ ان جو ساٿي ٿئين. ان لطف آميز نصيحت ۽ هدايت دلپذير مان آزر نفعو نه ورتو ۽ ان جي جواب ۾

لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِیْ مَلِیًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلٰمٌ عَلَیْكَ سَاَسْتَغْفِرُ
وك۷ نه مڙين ته مان توتي پٿراءُ ڪندس ۽ مون کان جدائي وچ ڊگهي زماني تائين ول۵ چيائين بس توتي سلام ول۶ قريب آهي جو مان

لَكَ رَبِّیْ اِنَّهٗ كَانَ بِیْ حَفِیًّا ﴿٤٧﴾ وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُوْنَ مِنْ
تهنجي واسطي پنهنجي رب کان معافي گهرندس ول۷ بيشڪ اهو مون تي مهربان آهي ۽ مان هڪ پاسي ٿي ويندس ول۸ توکان ۽ انهن سڀني کان

دُوْنِ اللّٰهِ وَاَدْعُوْا رَبِّیْ ۖ عَسٰۤى اَلَّاۤ اَكُوْنَ بِدُعَآءِ رَبِّیْ شَقِیًّا ﴿٤٨﴾
جن کي الله کان سواءِ پوڄو ٿا ۽ پنهنجي رب جي عبادت ڪندس ول۹ قريب آهي جو مان پنهنجي رب جي بندگي کان بدبخت نه ٿيان ول۸۰

فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا یَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۙ وَهَبْنَا لَهٗۤ اِسْحٰقَ وَ
پوءِ جڏهن جدا ٿيو انهن کان ۽ الله کان سواءِ سندن معبودن کان ول۸۱ ته اسان ان کي اسحاق ول۸۲ ۽ يعقوب

یَعْقُوْبَ ؕ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِیًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِّنْ رَّحْمَتِنَا وَ
ول۸۳ عطا ڪيا ۽ هر هڪ کي نبي (غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ) ڪيو ۽ اسان انهن کي پنهنجي رحمت ڏني ول۸۴

جَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِیًّا ﴿٥٠﴾ وَاذْكُرْ فِی الْكِتٰبِ مُوْسٰۤى
۽ انهن جي واسطي سچي بلند ناموري رکي ول۸۵ ۽ ڪتاب ۾ موسىٰ کي ياد ڪر

اِنَّهٗ كَانَ مُخْلَصًا وَّكَانَ رَسُوْلًا نَّبِیًّا ﴿٥١﴾ وَنَادَیْنٰهُ مِنْ جَانِبِ
بيشڪ اهو چونڊيل هو ۽ رسول هو غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ ۽ اسان ان کي طور جي سڄي

الطُّوْرِ الْاَیْمَنِ وَقَرَّبْنٰهُ نَجِیًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهٗ مِنْ رَّحْمَتِنَاۤ اَخَاهُ
طرف کان سڏيو ول۸۶ ۽ ان کي پنهنجي راز ٻڌائڻ جي واسطي ويجهو ڪيو ول۸۷ ۽ پنهنجي مهرباني سان کيس عطا ڪيو سندس ڀاءُ

هٰرُوْنَ نَبِیًّا ﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِی الْكِتٰبِ اِسْمٰعِیْلَ ؗ اِنَّهٗ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ
هارون نبي (غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ) ول۸۸ ۽ ياد ڪر ڪتاب ۾ اسماعيل کي ول۸۹ بيشڪ اهو واعدي جو سچو هو ول۹۰

وَكَانَ رَسُوْلًا نَّبِیًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ یَاْمُرُ اَهْلَهٗ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ ۪ وَكَانَ
۽ رسول هو غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ ۽ حڪم ڏيندو هو پنهنجي گهر وارن کي ول۹۱ نماز ۽ زڪوٰة جو ۽ پنهنجي

عِنْدَ رَبِّهٖ مَرْضِیًّا ﴿٥٥﴾ وَاذْكُرْ فِی الْكِتٰبِ اِدْرِیْسَ ؗ اِنَّهٗ كَانَ صِدِّیْقًا
رب کي پسند هو ول۹۲ ۽ ڪتاب ۾ ادريس کي ياد ڪر ول۹۳ بيشڪ اهو صديق هو غيب جون خبرون

نَّبِیًّا ﴿٥٦﴾ ۙ وَّرَفَعْنٰهُ مَكَانًا عَلِیًّا ﴿٥٧﴾ اُولٰٓىِٕكَ الَّذِیْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ
ڏيندڙ ۽ اسان ان کي بلند ڪيو مٿاهين جڳهه تي ول۹۴ اهي آهن جن تي الله احسان ڪيو غيب جي خبرن

ع ٣ / ١٠ / ٦

ف۷۴ ٻتن جي مخالفت ۽ انهن کي ٻُري چوڻ ۽ انهن جي عيبن بيان ڪرڻ کان. ف۷۵ ته جيئن منهنجي هٿ ۽ زبان کان امن ۾ رهين. حضرت ابراهيم عليه السلام اهو چيو ته جو سلام هو. ف۷۶ جو اهو توکي توبهه ۽ ايمان جي توفيق ڏي تنهنجي مغفرت ڪري. ف۷۸ بابل شهر کان شام جي طرف هجرت ڪري. ف۷۹ جنهن مون کي پيدا ڪيو ۽ مون تي احسان فرمايا. ف۸۰ هن ۾ تعريض آهي ته جيئن تون ٻتن جي پوڄا ڪري بدنصيب ٿيو، خدا پاڪ جي پوڄا ڪندڙ جي لاءِ اها ڳالهه نه آهي. ان جي عبادت ڪرڻ وارو بدبخت ۽ محروم نه ٿو ٿئي. ف۸۱ بيت المقدس جي طرف هجرت ڪري. ف۸۲ فرزند. ف۸۳ فرزند جو فرزند يعني پوٽو. فائدو:- هن ۾ اشارو آهي ته حضرت ابراهيم عليه الصلوٰة والسلام جي عمر شريف ايتري وڏي ٿي ويئي جو پاڻ پنهنجي پوٽي حضرت يعقوب عليه السلام کي ڏٺائين. هن آيت ۾ هي ٻڌايو ويو ته الله تعالىٰ جي لاءِ هجرت ڪرڻ ۽ پنهنجي گهر ٻار ڇڏڻ جي هي جزا ملي جو الله تعالىٰ پٽ ۽ پوٽا عطا فرمايا. ف۸۴ جو مال ۽ اولاد ڪثرت سان عنايت فرمايائين. ف۸۵ ته هر دين وارا مسلمان جي توڙي يهودي توڙي نصراني، سڀ سندس تعريف ڪن ٿا ۽ نمازن ۾ ان تي ۽ سندس اولاد تي درود پڙهيو وڃي ٿو. ف۸۶ طور هڪ جبل جو نالو آهي جيڪو مصر ۽ مدين جي وچ ۾ آهي. حضرت موسىٰ عليه السلام کي مدين کان ايندي طور جي ان پاسي کان جيڪو حضرت موسىٰ عليه السلام جي ساڄي طرف هو، هڪ وڻ مان ندا ڏني ويئي يٰمُوْسٰۤى اِنِّیْۤ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِیْنَ. اي موسىٰ! مان ئي الله آهيان سڀني جهانن جو پالڻ وارو. ف۸۷ قرب جو مرتبو عطا فرمايو سين. پردا کنيا سين ايستائين جو پاڻ قلمن جو آواز ٻڌائين ۽ سندس قدر ۽ مرتبو بلند ڪيو ويو ۽ ساڻس الله تعالىٰ ڪلام فرمايو. ف۸۸ جڏهن حضرت موسىٰ عليه السلام دعا گهري ته يا رب! منهنجي گهر وارن مان منهنجي ڀاءُ هارون کي منهنجو وزير بناءِ. الله سائين پنهنجي ڪرم ۽ عنايت سان اها دعا قبول فرمائي ۽ حضرت هارون عليه السلام کي سندس دعا سان نبي ڪيائين. حضرت هارون عليه السلام حضرت موسىٰ عليه السلام کان وڏو هو. ف۸۹ جيڪو حضرت ابراهيم عليه السلام جو فرزند ۽ حضور پرنور سيدنا محبوب عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جو ڏاڏو آهي. ف۹۰ نبي سڀئي سچائين تا پر پاڻ ان وصف ۾ خاص شهرت رکي ٿو. هڪ پيري ڪنهن جاءِ تي ڪيس ڪو شخص چئي ويو ته توهان هت ئي ويٺا رهو جيستائين مان واپس اچان. پاڻ اتي ان جي انتظار ۾ ٽي ڏينهن ويٺو رهيو. پاڻ صبر جو واعدو ڪيو هئائين ذبح جي موقعي تي. ان شان سان ان کي پورو فرمايائين. سبحان الله!

ف۹۱ ۽ پنهنجي قوم جُرهم کي جن جي طرف پاڻ مبعوث ٿيو. ف۹۲ پنهنجي طاعت، اعمال، صبر، استقلال، احوال ۽ خصلتن جي سبب سان. ف۹۳ سندس نالو اخنوخ آهي. پاڻ حضرت نوح عليه السلام جي والد جو ڏاڏو آهي. حضرت آدم عليه السلام کان پوءِ پاڻ ئي پهريون رسول آهي سندس والد حضرت شيث بن آدم عليه السلام آهي. سڀني کان اڳ جنهن شخص قلم سان لکيو اهو پاڻ ئي آهي. ڪپڙن جي سبڻ ۽ سبيل ڪپڙن پهرڻ جي شروعات به ڪانئس ئي ٿي. ڪانئس اڳ ماڻهو کلون پهريندا هئا. سڀني کان اڳ هٿيار ٺاهڻ وارو ۽ ترازو ۽ پيمانو قائم ڪرڻ وارو ۽ علم نجوم ۽ حساب ۾ نظر فرمائڻ وارو به پاڻ ئي آهي. اهي سڀ ڪم ڪانئس شروع ٿيا. الله تعالىٰ مٿس ٽيهه صحيفا نازل ڪيا ۽ ڪتب الاهيه جي گهڻي درس جي ڪري سندس نالو ادريس ٿيو. ف۹۴ دنيا ۾ کيس مرتبو مٿاهون عطا ڪيو سي يا هي معنىٰ آهي ته آسمان تي کڻي ورتو سي ۽ اهوئي صحيح تر آهي. بخاري ۽ مسلم جي حديث ۾ آهي ته سيدي وسندي حضور پرنور محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن معراج جي رات حضرت ادريس عليه السلام کي چوٿين آسمان تي ڏٺو. حضرت ڪعب احبار وغيره کان روايت آهي ته حضرت ادريس عليه الصلوٰة والسلام ملڪ الموت کي فرمايو ته مان موت جو مزو چکڻ گهران ٿو، ڪهڙو ٿئي ٿو، تون منهنجو روح قبض ڪري ڏيکار. اُن سندس حڪم جي تعميل ڪئي ۽ روح قبض ڪري انهي وقت سندس طرف واپس ڪيو، پاڻ زنده ٿي ويو. فرمايائين ته هاڻي مون کي جهنم ڏيکار ته جيئن الله تعالىٰ جو ڊپ وڌيڪ خوف ٿئي. اهڙي طرح اهو به ڪيو ويو. جهنم ڏسي پاڻ جهنم جي داروغي مالڪ کي فرمايائين ته دروازو کول مان ان تان لنگهڻ چاهيان ٿو، اهڙي طرح ائين ئي ڪيو ويو ۽ پاڻ ان تي لنگهيو. وري پاڻ ملڪ الموت کي فرمايائين ته مون کي جنت ڏيکار، اهو کيس جنت ۾ وٺي ويو، پاڻ دروازو کولرائي ڪري جنت ۾ داخل ٿيو. ٿوري دير بعد انتظار ڪري ملڪ الموت چيو ته هاڻي توهان پنهنجي جاءِ تي تشريف وٺي وڃو. فرمايائين هاڻي مان هتان ڪٿي به نه ويندس. الله تعالىٰ فرمايو آهي كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۽ اهو مان چکي ئي چڪو آهيان ۽ هي فرمايو آهي وَاِنْ مِّنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا ته هر شخص کي جهنم تان لنگهڻو آهي، مان لنگهي چڪو آهيان. هاڻي مان جنت ۾ پهچي ويس ۽ جنت ۾ پهچڻ وارن جي لاءِ الله تعالىٰ فرمايو آهي وَمَا هُمْ مِّنْهَا بِمُخْرَجِیْنَ ته اهي جنت مان نه ڪڍيا ويندا. هاڻي مون کي جنت مان هلڻ جي لاءِ ڇو ٿو چوين. الله تعالىٰ ملڪ الموت کي وحي فرمايو ته حضرت ادريس عليه السلام جيڪو ڪجهه ڪيو منهنجي حڪم سان ڪيو ۽ هو

مِنَ النَّبِيّٖنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَ مِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوْحٍ وَّ مِنْ

ٻڌائيندڙن منجهان آدم جي اولاد مان ف٩٥ ۽ انهن مان جن کي اسان نوح سان گڏ سوار ڪيو هو ف٩٦ ۽ ابراهيم

ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيْمَ وَ اِسْرَآءِيْلَ وَ مِمَّنْ هَدَيْنَا وَ اجْتَبَيْنَا اِذَا تُتْلٰى

ف٩٧ ۽ يعقوب جي اولاد مان ف٩٨ ۽ انهن منجهان جن کي اسان واٽ ڏيکاري ۽ چونڊي ورتو ف٩٩ جڏهن انهن تي

عَلَيْهِمْ اٰيٰتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوْا سُجَّدًا وَّ بُكِيًّا ﴿٥٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ

رحمان جون آيتون پڙهيون وينديون ته ڪري پوندا هئا سجدو ڪندي ۽ روئندي ف١٠٠ پوءِ انهن جي پٺيان انهن جي جاءِ

خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَ اتَّبَعُوا الشَّهَوٰتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾

تي اهي نالائق آيا ف١٠١ جن نمازون وڃايون ۽ پنهنجي خواهشن جي پٺيان لڳا ف١٠٢ اعتقريب پوءِ اهي دوزخ غيّ جو جهنگ ڏسندا ف١٠٣

اِلَّا مَنْ تَابَ وَ اٰمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَ لَا

مگر جن توبهه ڪئي ۽ ايمان آندائون ۽ چڱا ڪم ڪيائون، ته اهي ماڻهو جنت ۾ ويندا

يُظْلَمُوْنَ شَيْــٴًـا ﴿٦٠﴾ جَنّٰتِ عَدْنِ ا۟لَّتِيْ وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهٗ

۽ انهن کي ڪو به نقصان نه ڏنو ويندو ف١٠٤ رهڻ جا باغ جن جو واعدو الله پنهنجي ف١٠٥ ٻانهن سان غيب ۾

بِالْغَيْبِ اِنَّهٗ كَانَ وَعْدُهٗ مَاْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُوْنَ فِيْهَا لَغْوًا اِلَّا سَلٰمًا

ڪيو ف١٠٦ بيشڪ ان جو واعدو اچڻ وارو آهي اهي ان ۾ ڪا به بيڪار ڳالهه نه ٻڌندا مگر سلام ف١٠٧

وَ لَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيْهَا بُكْرَةً وَّ عَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِيْ نُوْرِثُ مِنْ

۽ انهن جي واسطي ان ۾ سندن رزق آهي صبح ۽ شام ف١٠٨ هي اهو باغ آهي جنهن جو وارث اسان پنهنجي ٻانهن مان ان

عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَ مَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ لَهٗ مَا بَيْنَ

کي ڪنداسين جيڪو پرهيزگار آهي ۽ (جبرئيل محبوب کي عرض ڪيو) ف١٠٩ اسان ملائڪ نه لهندا آهيون مگر حضور جي رب جي حڪم سان انهي جو آهي جيڪي

اَيْدِيْنَا وَ مَا خَلْفَنَا وَ مَا بَيْنَ ذٰلِكَ وَ مَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾ رَبُّ

اسان جي اڳيان آهي ۽ جيڪي اسان جي پٺيان ۽ جيڪي ان جي وچ ۾ آهي ف١١٠ ۽ حضور جو رب وسارڻ وارو نه آهي. ف١١١ آسمانن ۽ زمين

السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَ اصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهٖ هَلْ

۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي سڀني جو مالڪ پوءِ تون انهي جي پوڄا ڪر ۽ انهي جي بندگي تي ثابت رهه ڇا

تَعْلَمُ لَهٗ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾ وَ يَقُوْلُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ

ان جي نالي وارو ڪو ٻيو ڄاڻين ٿو. ف١١٢ ۽ ماڻهو چوي ٿو ڇا جڏهن مان مري ويندس ته ضرور جلدي جيئرو ڪري ڪڍيو ويندس

منزل ٤

منهنجي حڪم سان جنت سان داخل ٿيو. ڪيس ڇڏي ڏيءِ. اهو جنت ۾ ئي رهندو. اهڙيءَ طرح پاڻ اتي زنده آهي.

ف٩٥ يعني حضرت ادريس ۽ حضرت نوح عليهما السّلام.

ف٩٦ يعني حضرت ابراهيم عليه السلام، جيڪو حضرت نوح عليه السلام جو پوٽو ۽ سندس فرزند سام جو فرزند آهي.

ع ٥ — السجدة — ف٩٧ جي اولاد مان حضرت اسماعيل، حضرت اسحاق ۽ حضرت يعقوب.

ف٩٨ حضرت موسىٰ، حضرت هارون، حضرت زڪريا، حضرت يحيٰ ۽ حضرت عيسىٰ صلوٰة الله تعالىٰ عليهم وسلامه.

ف٩٩ شريعت جي شرح ۽ حقيقت جي ڪشف جي لاءِ.

ف١٠٠ الله تعالىٰ هنن آيتن ۾ خبر ڏني ته نبي سڳورا الله تعالىٰ جي آيتن کي ٻڌي خضوع ۽ خشوع ۽ خوف کان روئيندا ۽ سجدا ڪندا هئا. مسئلو: هن مان ثابت ٿيو ته قرآن پاڪ دل جي خشوع سان ٻڌڻ ۽ روئڻ مستحب آهي.

ف١٠١ مثل يهودين ۽ نصرانين وغيره جي.

ف١٠٢ ۽ طاعتِ الاهيءَ جي بجاءِ گناهن کي اختيار ڪيائون.

ف١٠٣ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو "غَيّ" جهنم ۾ هڪ وادي آهي، جنهن جي گرمي کان جهنم جون واديون به پناهه گهرن ٿيون. هي انهن ماڻهن جي لاءِ آهي، جيڪي زناڪار ۽ ان تي جميل هجن ۽ جُوا ۽ شراب جا عادي هجن ۽ جيڪي وياج خور ۽ وياج جا عادي هجن ۽ جيڪي والدين جي نافرماني ڪرڻ وارا هجن ۽ جيڪي ڪوڙي شاهدي ڏيڻ وارا هجن.

ف١٠٤ ۽ انهن جي عملن جي جزا ۾ ڪجهه به ڪمي نه ڪئي ويندي.

ف١٠٥ ايماندار صالح ۽ تائب.

ف١٠٦ يعني هن حال ۾ ته اهي جنت کان غائب آهن، ان جو مشاهدو نه ٿا ڪن.

ف١٠٧ ملائڪن جو يا پاڻ ۾ هڪ ٻئي جو.

ف١٠٨ يعني سدائين، ڇو ته جنت ۾ رات ۽ ڏينهن نه آهن. جنت وارا هميشه نور ۾ ئي رهندا. يا مراد هي آهي ته دنيا جي ڏينهن جي مقدار ۾ ٻه ڀيرا بهشتي نعمتون سندن اڳيان پيش ڪيون وينديون.

ع ١٥ — ف١٠٩ شان نزول: بخاري شريف ۾ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته محبوب حضرت نبي ڪريم صاحب خلقِ عظيم امي عربي صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جبرئيل کي فرمايو اي جبرئيل! تون جيترو اسان وٽ اچين ٿو، ان کان وڌيڪ ڇو نه ٿو اچين؟ ان تي هيءَ آيت

* ترجمو: ڪاٿي نظر غائب آهي سندن نظرن ۾ اِٿا نه آهي پاڻ حال ۾

ڪريمه نازل ٿي. ف١١٠ يعني سڀني مڪانن جو اهو ئي مالڪ آهي. اسان هڪ مڪان کان ٻئي مڪان جي طرف نقل ۽ حرڪت ڪرڻ ۾ ان جي حڪم ۽ مشيّت جا تابع آهيون، اهو هر حرڪت ۽ سڪون جو ڄاڻڻ وارو آهي ۽ غفلت ۽ وسرڻ کان پاڪ آهي. ف١١١ جڏهن چاهي، اسان کي توهان جي خدمت ۾ موڪلي. ف١١٢ يعني ڪنهن کي ان سان نالي جي شرڪت به نه آهي ۽ ان جي وحدانيت ايتري ظاهر آهي جو مشرڪن به پنهنجي ڪنهن معبود باطل جو نالو الله نه رکيو.

حَيًّا ﴿٦٦﴾ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ﴿٦٧﴾
وٺ١١٣ ۽ ڇا انسان کي ياد نہ آهي تہ اسان هن کان اڳي ان کي پيدا ڪيو ۽ اهو ڪجهہ بہ نہ هو وٺ١١٤
فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيٰطِيْنَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾
پوءِ تنهنجي رب جو قسم اسان انهن وٺ١١٥ کي ۽ سمورن شيطانن کي گهيري آڻينداسين وٺ١١٦ ۽ انهن کي دوزخ جي آس پاس حاضر ڪنداسين گوڏن ڀر ڪريل
ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيْعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ
پوءِ اسان هر ٽولي وٺ١١٧ مان ڪڍنداسين جيڪي انهن مان رحمان تي سمورن کان وڌيڪ بي باڪ هوندو وٺ١١٨.
لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِيْنَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَاِنْ مِّنْكُمْ اِلَّا
پوءِ اسان خوب ڄاڻون ٿا جيڪي هن باهہ ۾ وڌيڪ پچڻ جي لائق آهن. ۽ توهان مان ڪو بہ اهڙو نہ آهي جنهن جو
وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِيْنَ اتَّقَوْا وَّ
گذر دوزخ تي نہ ٿئي وٺ١١٩ تنهنجي رب جي ذمي تي اهو ضروري ڳالهہ ٺهرائي ٿيل آهي وٺ١٢٠ پوءِ اسان پرهيزگارن کي بچائي وٺنداسين وٺ١٢١
نَذَرُ الظّٰلِمِيْنَ فِيْهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالَ
۽ ظالمن کي ان ۾ ڇڏي ڏينداسين گوڏن ڀر ڪريل. جڏهن انهن تي اسان جون روشن آيتون پڙهيون وڃن ٿيون وٺ١٢٢ تہ ڪافر
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا ۙ اَيُّ الْفَرِيْقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَّاَحْسَنُ
مسلمانن کي چوندا آهن تہ ڪهڙي ٽولي جي جاءِ سٺي ۽ مجلس بهتر آهي
نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَّرِءْيًا ﴿٧٤﴾
وٺ١٢٣ ۽ اسان انهن کان اڳي ڪيتريون ئي قومون تباهہ ڪيون وٺ١٢٤ جيڪي انهن کان بہ سامان ۽ ڏيک ۾ بهتر هيون.
قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا ۚ حَتّٰٓى اِذَا
تون فرماءِ جيڪو گمراهي ۾ آهي تہ ان کي رحمان خوب ڍر ڏيندو آهي وٺ١٢٥ ايستائين جو جڏهن اهي ڏسن
رَاَوْا مَا يُوْعَدُوْنَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ ۭ فَسَيَعْلَمُوْنَ مَنْ هُوَ
اها شيءِ جنهن جو انهن کي واعدو ڏنو ويو آهي. يا تہ عذاب وٺ١٢٦ يا قيامت وٺ١٢٧ پوءِ اجهو ڄاڻي وٺندا تہ ڪنهن جو درجو
شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيْدُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اهْتَدَوْا هُدًى ۭ
خراب آهي ۽ ڪنهن جي فوج ڪمزور وٺ١٢٨ ۽ جن هدايت لڌي وٺ١٢٩ الله انهن کي ايمان بہ وڌيڪ هدايت ڏيندو وٺ١٣٠
وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾ اَفَرَءَيْتَ
۽ باقي رهندڙ نيڪ ڳالهين جو وٺ١٣١ تنهنجي رب وٽ سڀ کان بهتر ثواب ۽ سڀ کان چڱو انجام آهي وٺ١٣٢ پوءِ ڇا تو ان کي ڏٺو

وٺ١١٣ انسان مان هتي مُراد ڪافر آهن، جيڪي موت کان پوءِ زنده ٿيڻ جا منڪر هئا، جيئن ابي بن خلف ۽ وليد بن مغيره، انهن ماڻهن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي ۽ اهو ئي انهيءَ جو شان نزول آهي.

وٺ١١٤ پوءِ جنهن معدوم کي موجود فرمايو، ان جي قدرت سان مُئل کي جيئرو ڪرڻ تي ڪهڙو تعجب!

وٺ١١٥ يعني بعث جي منڪرن کي.

وٺ١١٦ يعني ڪافرن کي انهن جي گمراهہ ڪرڻ وارن شيطانن سان گڏ هن طرح تہ هر ڪافر شيطان سان گڏ هڪ زنجير ۾ جڪڙيل هوندو.

وٺ١١٧ ڪافرن جي.

وٺ١١٨ يعني باهہ جي دخول ۾ جيڪو سڀني کان وڌيڪ سرڪش ۽ ڪفر ۾ سخت هوندو، سو مقدم ڪيو ويندو. ڪن روايتن ۾ آهي تہ سڀ ئي ڪافر جهنم جي چوڌاري زنجيرن ۾ جڪڙيل، طوق وڌل حاضر ڪيا ويندا پوءِ جيڪي ڪفر ۽ سرڪشي ۾ سخت هوندا، اهي پهريائين جهنم ۾ داخل ڪيا ويندا.

وٺ١١٩ چڱو هجي يا بڇڙو، مگر چڱا سلامت رهندا ۽ جڏهن انهن جو گذر دوزخ تان ٿيندو تہ دوزخ کان صدا اٿندي تہ اي مؤمن! لنگهي وڃ جو تنهنجي نور منهنجي لپيٽ ٿڌي ڪري ڇڏي. حسن ۽ قتاده کان روايت ٿيل آهي تہ دوزخ تان لنگهڻ مان پل صراط تان لنگهڻ مُراد آهي جيڪا دوزخ تي آهي.

وٺ١٢٠ يعني جهنم تي وارد ٿيڻ لازم قضا آهي، جيڪو الله تعالیٰ پنهنجن پاڻ تي لازم ڪيو آهي.

وٺ١٢١ يعني ايمان وارن کي.

وٺ١٢٢ مثل نضر بن حارث وغيره قريش جا ڪافر هار سينگار ڪري، وارن ۾ تيل وجهي، قيمتي ڏيئي عمد ولباس پهري فخر ۽ تڪبر سان غريب فقيرن

وٺ١٢٣ مطلب هي آهي تہ جڏهن آيتون نازل ڪيون وڃن ٿيون ۽ دليل ۽ برهان پيش ڪيا وڃن ٿا، تہ هن ڪافر انهن ۾ نہ فڪر نہ ٿا ڪن ۽ انهن مان فائدو نہ ٿا حاصل ڪن ۽ ان جي بجاءِ دولت، مال، لباس ۽ مڪان تي فخر ۽ تڪبر ڪن ٿا.

وٺ١٢٤ اُمتون هلاڪ ڪري ڇڏيون.

وٺ١٢٥ دُنيا ۾ ان جي عمر ڊگهي ڪري ۽ کيس سندس گمراهي ۽ سرڪشي ۾ وجهي ڪري.

وٺ١٢٦ دُنيا جو قتل ۽ گرفتاري.

وٺ١٢٧ جيڪا قسم قسم جي خواري ۽ عذاب تي مشتمل آهي. وٺ١٢٨ ڪافرن جي شيطاني فوج يا مسلمانن جو ملڪي لشڪر. هن ۾ مشرڪن جي ان قول جو رد آهي، جيڪو انهن چيو هو تہ ڪهڙي ٽولي جو مڪان سٺو ۽ مجلس بهتر. وٺ١٢٩ ۽ ايمان سان مُشرف ٿيا. وٺ١٣٠ ان تي استقامت عطا فرمائي ۽ زياده بصيرت ۽ توفيق ڏيئي ڪري. وٺ١٣١ عبادتون، آخرت جا سمورا عمل، پنج وقتي نمازون الله تعاليٰ جي تسبيح و تحميد ۽ ان جو ذڪر ۽ سمورا چڱا عمل، اهي سڀ باقيات الصالحات آهن جو مؤمن جي لاءِ باقي رهن ٿا ۽ ڪم اچن ٿا. وٺ١٣٢ ڪافرن جي عملن جي خلاف، جو اهي سڀ بيڪار ۽ باطل آهن.

الَّذِيْ كَفَرَ بِاٰيٰتِنَا وَقَالَ لَاُوْتَيَنَّ مَالًا وَّوَلَدًا ﴿٧٧﴾ اَطَّلَعَ الْغَيْبَ
جيڪو اسان جي آيتن کان منڪر ٿيو ۽ چيوءِ ته مون کي ضرور مال ۽ اولاد ملندا ف١٣٣. ڇا غيب کي ڏسي آيو آهي

اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ مَا يَقُوْلُ وَنَمُدُّ لَهٗ
ف١٣٤ يا رحمان وٽان ڪو واعدو ورتو اٿس. هرگز نه ف١٣٥ اجهو اسان لکئون ٿا جيڪي اهو چوي ٿو ۽ ان کي خوب ڏگهو

مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَّنَرِثُهٗ مَا يَقُوْلُ وَيَاْتِيْنَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾ وَاتَّخَذُوْا
عذاب ڏينداسين. ۽ جيڪي شيون چئي رهيو آهي ف١٣٦ انهن جا وارث اسان ئي هونداسين ۽ اسان وٽ اڪيلو ايندو ف١٣٧ ۽ الله کان سواءِ

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِّيَكُوْنُوْا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا ۭ سَيَكْفُرُوْنَ
ٻيا خدا ناهيا اٿن ف١٣٨ جيئن اهي انهن کي طاقت ڏين ف١٣٩. هرگز نه ف١٤٠ جلدي اهي انڪار ڪندا

بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّآ اَرْسَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ
ف١٤١ انهن جي پوڄا کان ۽ انهن جا مخالف ٿي ويندا ف١٤٢. ڇا تو نه ڏٺو ته اسان ڪافرن تي شيطان موڪليا

عَلَى الْكٰفِرِيْنَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۭ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ
ف١٤٣ جو اهي انهن کي خوب اڀاريندا آهن ف١٤٤. پوءِ تون انهن تي جلدي نه ڪر. اسان ته انهن جي ڳڻپ پوري ڪريون ٿا.

عَدًّا ﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِيْنَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَّنَسُوْقُ الْمُجْرِمِيْنَ
ف١٤٥ جنهن ڏينهن اسان پرهيزگارن کي رحمٰن جي طرف وٺي وينداسين مهمان بنائي ف١٤٦. ۽ ڏوهارين کي

اِلٰى جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُوْنَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ
جهنم جي طرف هڪليندا سين اڃيو ف١٤٧. ماڻهو شفاعت جا مالڪ نه آهن مگر اهي جن رحمان وٽ قرار (عهد)

عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا اِدًّا ﴿٨٩﴾
رکيو آهي ف١٤٨. ۽ ڪافرن چيو ته ف١٤٩ رحمان اولاد ورتي آهي. بيشڪ توهان انتهائي ڳري ڳالهه ڪئي

تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ
آهي ف١٥٠. قريب آهي جو آسمان ان جي ڪري ڦاٽي پون ۽ زمين چيرجي پوي ۽ جبل ڪري پون

هَدًّا ﴿٩٠﴾ اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَّتَّخِذَ
ڍهي ف١٥١. هن تي جو انهن رحمان ڏي اولاد جي نسبت ڪئي. ۽ رحمان جي لائق نه آهي جو اولاد اختيار

وَلَدًا ﴿٩٢﴾ اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اِلَّآ اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾
ڪري ف١٥٢. آسمان ۽ زمين ۾ جيترا به آهن سمورا سندس درگاه ۾ ٻانها ٿي ڪري حاضر ٿيندا. ف١٥٣

ف١٣٣ شان نزول:- بخاري ۽ مسلم شريف جي حديث ۾ آهي ته حضرت خبّاب بن ارت جو جاهليت جي زماني ۾ عاص بن وائل تي قرض هو. هو اُن وٽ گهرڻ لاءِ ويو ته عاص چيو ته مان تنهنجو قرض ادا نه ڪندس، جيستائين تون محبوب سيد عالم صلی اللہ علیہ وسلم جن کان نه ڦري وڃين ۽ ڪفر اختيار نه ڪرين. حضرت خباب فرمايو ائين هرگز نه ٿو ٿي سگهي ايستائين جو تون مرين ۽ مرڻ کان پوءِ زنده ٿي ڪري اُٿين. اهو چوڻ لڳو مرڻ کان پوءِ وري اٿندس! حضرت خباب چيو ها ٿو. عاص چيو ته پوءِ مون کي ڇڏي ڏي ايستائين جو مري وڃان ۽ مرڻ کان پوءِ زنده ٿيان ۽ مون کي مال ۽ اولاد ملي تڏهن ئي توهان جو قرض ادا ڪندس. ان تي هي آيات ڪريمه نازل ٿيون. ف١٣٤ ۽ ان لوح محفوظ ۾ ڏسي ورتو آهي ته آخرت ۾ کيس مال
ع ۵ ۱۷ ۸ اولاد ملندو. ف١٣٥ ائين نه آهي ته پوءِ. ف١٣٦ يعني مال ۽ اولاد، انهن سڀني کان سندس قبضو ۽ تصرف سندس هلاڪ ٿيڻ سان ختم ٿي ويندو. ف١٣٧ جو نه ان وٽ مال هوندو ۽ نه اولاد ۽ ان جي اها دعوىٰ ڪرڻ ڪوڙي ٿي ويندي. ف١٣٨ يعني مشرڪن، بُتن کي معبود ٺاهيو ۽ انهن جي عبادت ڪرڻ لڳا هن اميد تي. ف١٣٩ ۽ سندن مدد ڪن ۽ کين عذاب کان بچائن ف١٤٠ ائين ٿي ئي نه ٿو سگهي. ف١٤١ بُت، جن کي اهي پوڄيندا هئا. ف١٤٢ کين ڪوڙو ڪندا ۽ مٿن لعنت ڪندا. الله تعالىٰ کين زبان ڏيندو ۽ اهي چوندا يا رب! هنن کي عذاب ڪر. ف١٤٣ يعني شيطانن کي انهن تي ڇڏي ڏنو سين مسلط ڪري ڇڏيو سين. ف١٤٤ ۽ گناهن تي اڀارن ٿا. ف١٤٥ عملن جي جزا جي لاءِ يا ساهن جي فنا جي لاءِ يا ڏينهن، مهينن ۽ سالن جي ان مقرر وقت جي لاءِ جيڪو انهن جي عذاب جي واسطي مقرر آهي. ف١٤٦ حضرت علي المرتضىٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کان روايت ٿيل آهي ته مؤمن متقي حشر ۾ پنهنجي قبرن مان سوار ڪري اٿاريا ويندا ۽ انهن جي سوارين تي سونهري زينون ۽ نرم گدا هوندا. ف١٤٧ ذلت ۽ توهين سان سندن ڪفر سبب. ف١٤٨ يعني جن کي شفاعت جو اذن مليل آهي، سي ئي شفاعت ڪندا يا هي معنىٰ آهي ته شفاعت صرف مؤمن جي ٿيندي ۽ اهي ان مان فائدو حاصل ڪندا. حديث شريف ۾ آهي ته جنهن ايمان آندو، جنهن لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ چيو، ان جي لاءِ الله تعالىٰ وٽ عهد آهي. ف١٤٩ يعني يهودين نصارن ۽ مشرڪن، جيڪي ملائڪن کي الله تعالىٰ جون ڌيئرون چوندا هئا ته. ف١٥٠ انتها درجي جو باطل ۽ نهايت سخت ۽ بُرو ڪلمو توهان پنهنجي وات مان ڪڍيو. ف١٥١ يعني اهو ڪلمو اهڙي بي ادبي ۽ گستاخي جو آهي جو جيڪڏهن الله تعالىٰ غضب فرمائي ته ان تي ساري جهان جو نظام درهم برهم ڪري ڇڏي. حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما فرمايو ته ڪافرن جڏهن اها گستاخي ڪئي ۽ اهڙي بي ڪلمو بڪيو، تڏهن جن ۽ انسانن کان سواءِ آسمان زمين ۽ جبل وغيره سموري خلق پريشانيءَ جي حالت ۾ ٿي وئي ۽ هلاڪت جي ويجهو پهچي وئي. ملائڪن کي ڪاوڙ آئي ۽ جهنم کي جوش آيو. پوءِ الله تعالىٰ پنهنجي پاڪائي بيان فرمائي. ف١٥٢ اهو ان کان پاڪ آهي ۽ ان جي لاءِ اولاد هجڻ مشڪل آهي ممڪن نه آهي. ف١٥٣ ٻانهي هجڻ جو اقرار ڪندي ۽ ٻانهو هجڻ ۽ اولاد هجڻ گڏ ٿي ئي نه ٿو سگهي ۽ اولاد مملوڪ نه ٿي ٿئي، پوءِ جيڪا مملوڪ آهي، هرگز اولاد نه آهي.

لَقَدۡ اَحۡصٰهُمۡ وَعَدَّهُمۡ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمۡ اٰتِيۡهِ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ

تحقيق اهو انهن جي ڳڻپ ڄاڻي ٿو ۽ هڪ هڪ ڪري انهن کي ڳڻي ڇڏيو اٿس ف١٥٤. ۽ انهن مان هرهڪ قيامت جي ڏينهن سندس بارگاه ۾ اڪيلو

فَرۡدًا ﴿٩٥﴾ اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَيَجۡعَلُ لَهُمُ

حاضر ٿيندو ف١٥٥. بيشڪ جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون عنقريب انهن جي واسطي رحمان محبت

الرَّحۡمٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَاِنَّمَا يَسَّرۡنٰهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الۡمُتَّقِيۡنَ

پيدا ڪندو ف١٥٦. پوءِ اسان هن قرآن کي تنهنجي زبان ۾ آسان فرمايو آهي جو تون ان سان خوشخبري ڏين پرهيزگارن کي ۽ جهڳڙالو

وَتُنۡذِرَ بِهِ قَوۡمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمۡ اَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُمۡ مِّنۡ قَرۡنٍ ؕ هَلۡ

ماڻهن کي ان سان ڊيڄارين ۽ اسان انهن کان اڳ ۾ ڪيتريون قومون تباهه ڪيون ف١٥٧ ڇا

تُحِسُّ مِنۡهُمۡ مِّنۡ اَحَدٍ اَوۡ تَسۡمَعُ لَهُمۡ رِكۡزًا ﴿٩٨﴾

تون انهن مان ڪنهن کي ڏسين ٿو يا انهن جي ٻڙڪ ٻڌين ٿو ف١٥٨

سُوۡرَةُ طٰهٰ ٢٠ مَكِّيَّةٌ ٤٥ — بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ — اٰيَاتُهَا ١٣٥ رُكُوۡعَاتُهَا ٨

سورة طٰهٰ مڪي آهي هن ۾ هڪ سو ... الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١ ۽ پنجٽيهه آيتون ۽ اٺ رڪوع آهن

طٰهٰ ﴿١﴾ مَاۤ اَنۡزَلۡنَا عَلَيۡكَ الۡقُرۡاٰنَ لِتَشۡقٰۤى ﴿٢﴾ اِلَّا تَذۡكِرَةً لِّمَنۡ

اي محبوب اسان توتي هي قرآن ان جي ڪري نه لاٿو جو تون تڪليف ڪرين ف٢ ها ان جي نصيحت واسطي جيڪو

يَّخۡشٰى ﴿٣﴾ تَنۡزِيۡلًا مِّمَّنۡ خَلَقَ الۡاَرۡضَ وَالسَّمٰوٰتِ الۡعُلٰى ﴿٤﴾ اَلرَّحۡمٰنُ

خوف رکندو هجي ف٣. ان جو نازل ڪيل جنهن پيدا ڪيو زمين ۽ بلند آسمان کي، اهو وڏو مهربان ان عرش تي استوىٰ فرمايو

عَلَى الۡعَرۡشِ اسۡتَوٰى ﴿٥﴾ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الۡاَرۡضِ وَ

جيئن ان جي شان جي لائق آهي. ان جو آهي جو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جو ڪجهه زمين ۾ ۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي

مَا بَيۡنَهُمَا وَمَا تَحۡتَ الثَّرٰى ﴿٦﴾ وَاِنۡ تَجۡهَرۡ بِالۡقَوۡلِ فَاِنَّهٗ يَعۡلَمُ

۽ جو ڪجهه هن آلي مٽي جي هيٺان آهي ف٤ ۽ جيڪڏهن تون ڳالهه ڏاڍيان چوين پوءِ اهو ته ڄاڻي ٿو راز ۽ ان کي ... جيڪو

السِّرَّ وَاَخۡفٰى ﴿٧﴾ اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَهُ الۡاَسۡمَآءُ الۡحُسۡنٰى ﴿٨﴾ وَهَلۡ

ان کان به وڌيڪ لڪل آهي ف٥ الله جو ان کان سواءِ ڪنهن جي بندگي نه آهي انهي جي واسطي آهن سڀ سهڻا نالا ف٦. ۽ موسىٰ جي

اَتٰىكَ حَدِيۡثُ مُوۡسٰى ﴿٩﴾ اِذۡ رَاٰ نَارًا فَقَالَ لِاَهۡلِهِ امۡكُثُوۡۤا اِنِّىۡۤ

توکي ڪا خبر پهتي ف٧. جڏهن ان هڪ باهه ڏٺي ته پنهنجي بيبي کي چيائين ٽڪو مون کي هڪ باهه نظر

ف١٥٤ سڀ ان جي علم ۾ ۽ ان جي تدبير ۽ قدرت جي هيٺ آهن. ف١٥٥ مال، اولاد، مددگار ۽ ناصرڪان سواءِ. ف١٥٦ يعني پنهنجو محبوب بنائيندو ۽ پنهنجن ٻانهن جي دل ۾ انهن جي محبت وجهندو. بخاري ۽ مسلم جي حديث ۾ آهي ته جڏهن الله تعالىٰ ڪنهن ٻانهي کي محبوب ڪري ٿو ته جبرئيل کي فرمائي ٿو ته فلاڻو منهنجو محبوب آهي. جبرئيل ان سان محبت ڪرڻ لڳي ٿو. پوءِ حضرت جبرئيل آسمانن ۾ ندا ڪري ٿو ته الله تعالىٰ فلاڻي کي محبوب رکي ٿو ته سڀ ئي ان کي محبوب رکو ته پوءِ آسمان وارا اُن کي محبوب رکن ٿا، وري زمين ۾ ان جي مقبوليت عام ڪئي وڃي ٿي. مسئلو:- هن مان معلوم ٿيو ته مؤمن صالحن ۽ ڪامل ولين جي عام مقبوليت سندن محبوبيت جو دليل آهي. جيئن حضور غوث الاعظم رضي الله تعالىٰ عنه، حضرت سلطان نظام الدين دهلوي، حضرت سلطان سيد اشرف جهانگير سمناني ۽ اسرار الاهيءَ جي بحر ذخار جناب قطب الاقطاب حضرت پير سائين روضي ڌڻي رضي الله تعالىٰ عنهم ۽ ٻين ڪامل ولي سڳورن جون عام مقبوليتون سندن محبوبيت جو دليل آهن. ف١٥٧ نبين سڳورن جي تڪذيب جي سبب کان ڪيترين ئي امتن هلاڪ ڪيون سي. ف١٥٨ اهي سڀئي هلاڪ ڪيا ويا اهڙي طرح اهي ماڻهو جيڪڏهن اهوئي طريقو اختيار ڪندا ته انهن جو به اهوئي انجام ٿيندو.

ع ٦ ١٦ ٩ النصف

ف١ سورة طٰهٰ مڪي آهي. هن ۾ اٺ رڪوع، هڪ سو پنجٽيهه آيتون هڪ هزار ڇهه سو ايڪيتاليهه ڪلما ۽ پنج هزار ٻه سو ٻائيتاليهه حرف آهن. ف٢ ۽ ساري رات جي قيام ۾ جي تڪليف کڻو. شان نزول:- حضور محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن عبادت ۾ گهڻو جهد فرمائيندا هئا ۽ ساري رات قيام ۾ گذاريندا هئا ايستائين جو قدم مبارڪ سڄي پوندا هئا ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ جبرئيل عليه السلام حاضر ٿي ڪري الله تعالىٰ جي حڪم سان عرض ڪيو ته پنهنجي ذات پاڪ کي ڪجهه آرام ڏيو ان جو به حق آهي. هڪ قول هي به آهي ته حضور محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن ماڻهن جي ڪفر ۽ انهن جي ايمان کان محروم رهڻ تي تمام گهڻا رنجيده ۽ حسرت وارا رهندا هئا ۽ دل مبارڪ تي اُن سبب جي ڪري رنج وملال رهندو هو. هن آيت ۾ فرمايو ويو ته توهان رنج وملال جي تڪليف نه کڻو. قرآن پاڪ توهان جي مشقت جي لاءِ نازل نه ڪيو

وقف لازم

ويو آهي. ف٣ اهوان مان نفعو حاصل ڪندو ۽ هدايت لهندو. ف٤ جيڪو ستن زمينن جي هيٺان آهي. مُراد هي آهي ته ڪائنات ۾ جيڪو ڪجهه آهي، عرش، آسمان، زمين ۽ تحت الثرىٰ ڪجهه هجي، ڪٿي هجي، سڀني جو مالڪ الله تعالىٰ آهي. ف٥ سِرّ يعني راز اهو آهي، جنهن کي ماڻهو ڪي ٿو ۽ لڪائي ٿو ۽ ان کان وڌيڪ لڪل اهو آهي، جنهن کي انسان ڪرڻ وارو آهي مگر اڃا ڄاڻي به نه ٿو نه ان سان سندس ارادو متعلق ٿيو نه ان تائين خيال پهتو. هڪ قول هي آهي ته سِرّ مان مُراد اهو آهي، جنهن کي انسان کان لڪائي ٿو ۽ ان کان وڌيڪ لڪل شيءِ وسوسو آهي. هڪ ٻيو قول هي آهي ته راز ٻانهي جو اهو آهي، جنهن کي ٻانهو پاڻ ڄاڻي ٿو ۽ الله تعالىٰ ڄاڻي ٿو. ان کان وڌيڪ لڪل رباني راز آهن جن کي الله تعالىٰ ڄاڻي ٿو ٻانهو نٿو ڄاڻي. آيت ۾ تنبيهه آهي ته ماڻهن کي برن فعلن کان پرهيز ڪرڻ گهرجي، اهي ظاهر هجن توڙي باطن، جو ته الله تعالىٰ کان ڪجهه لڪل نه آهي ۽ هن ۾ نيڪ عملن جي ترغيب به آهي ته عبادت ظاهري يا باطني الله تعالىٰ کان لڪل نه آهي، اهو جزا عطا فرمائيندو. تفسير بيضاوي ۾ قول مان ذڪر الاهي ۽ دعا مُراد ورتل آهي ۽ فرمايو اٿس ته هن آيت ۾ هن تي تنبيهه ڪئي وئي آهي ته ذڪر ۽ دعا ۾ جهر الله تعالىٰ کي ٻڌائڻ جي لاءِ نه آهي، بلڪ ذڪر کي نفس ۾ راسخ ڪرڻ ۽ نفس کي غير سان مشغولي کان روڪڻ ۽ پري رکڻ جي لاءِ آهي. ف٦ اهو واحد بالذات آهي. نالا ۽ صفات عبارتون آهن*. ف٧ حضرت موسىٰ عليه الصلوٰة والسلام جو احوال بيان فرمايو ويو ته جيئن معلوم ٿئي ته نبي سڳورا جيڪي مٿانهان درجا حاصل ڪن ٿا سي نبوت ۽ رسالت جي فرضن جي ادا ڪرڻ ۾ ڪيتري تدر تڪليفون برداشت ڪن ٿا ۽ ڪهڙين ڪهڙين سختين تي صبر فرمائن ٿا. هتي حضرت موسىٰ عليه السلام جي اُن سفر جو واقعو بيان فرمايو وڃي ٿو جنهن ۾ پاڻ مدين کان مصر جي طرف حضرت شعيب عليه السلام کان اجازت وٺي ڪري پنهنجي والده ماجده سان ملڻ جي لاءِ روانو ٿيو هو. سندس گهر واري ساڻ هئس ۽ پاڻ شام جي بادشاهن جي انديشي کان رستو ڇڏي جهنگ مان هلڻ اختيار ڪيو. بيبي صاحبه حامله هئي، هلندي هلندي طور جبل جي اولهندي پاسي پهتا ان رات جي وقت بيبي صاحبه کي ٻار ڄڻڻ جو درد شروع ٿيو ۽ اها رات اونداهي هئي، برف وسي رهي هئي سخت سردي هئي، ڪيس پري کان باهه معلوم ٿي.

*- ۽ ظاهر آهي ته عبارتن جو تعدد معنىٰ جي تعدد کي چاهيندڙ نه آهي.

اٰنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّيْٓ اٰتِيْكُمْ مِّنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ⑩

آئي آهي شايد مان توهان جي واسطي ان مان ڪو تانڊو ڪڍي اچان يا باهه تائين رستو لهان.

فَلَمَّآ اَتٰىهَا نُوْدِيَ يٰمُوْسٰى ⑪ اِنِّيْٓ اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۚ اِنَّكَ

پوءِ جڏهن باهه وٽ آيو ف٨ سڏ فرمايو ويو ته اي موسىٰ. بيشڪ مان تنهنجو رب آهيان پوءِ تون پنهنجا جوتا لاهه ف٩ بيشڪ تون

بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ⑫ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوْحٰى ⑬

طوىٰ جي پاڪ وادي ۾ آهين ف١٠ ۽ مان توکي چونڊيو ف١١ هاڻي ڪن لائي ٻڌ جيڪي توکي وحي موڪليو وڃي

اِنَّنِيْٓ اَنَا اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدْنِيْ ۙ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِيْ ⑭

بيشڪ مان ئي آهيان الله مون کان سواءِ ڪو به معبود نه آهي، پوءِ منهنجي عبادت ڪر ۽ منهنجي ياد جي واسطي نماز قائم ڪر ف١٢.

اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيْهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍۢ بِمَا تَسْعٰى ⑮

بيشڪ قيامت اچڻ واري آهي، قريب هو جو، مان ان کي سڀني کان لڪايان ف١٣ جيئن هر ساهه پنهنجي ڪوشش جو بدلو لهي ف١٤.

فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ فَتَرْدٰى ⑯

پوءِ هرگز توکي ف١٥ ان جي مڃڻ کان اهو نه روڪي جيڪو ان تي ايمان نه ٿو رکي ۽ پنهنجي سڌ جي پٺيان هليو ف١٦ جو تون هلاڪ ٿئين.

وَمَا تِلْكَ بِيَمِيْنِكَ يٰمُوْسٰى ⑰ قَالَ هِيَ عَصَايَ ۚ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا

۽ هيءَ تنهنجي سڄي هٿ ۾ ڇا آهي اي موسىٰ ف١٧ عرض ڪيائين هي منهنجي لٺ آهي ف١٨ مان ان تي ٽيڪ ڏيندو آهيان ۽

وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمِيْ وَلِيَ فِيْهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى ⑱ قَالَ اَلْقِهَا

۽ ان سان پنهنجي ٻڪرين جي واسطي پن ڇاڻيندو آهيان ۽ منهنجا ان ۾ ٻيا ڪم به آهن ف١٩ فرمايائين ان کي ڦٽي ڪر

يٰمُوْسٰى ⑲ فَاَلْقٰىهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ⑳ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ۥ وقفة

اي موسىٰ! پوءِ موسىٰ ڦٽي ڪيئي ته اها ڊڪندڙ نانگ ٿي وئي ف٢٠ فرمايائين ان کي کڻي وٺ ۽ خوف نه ڪر

سَنُعِيْدُهَا سِيْرَتَهَا الْاُوْلٰى ㉑ وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ

هينئر ئي اسان ان کي پهرين وانگر ڪري ڇڏينداسون ف٢١ ۽ پنهنجو هٿ پنهنجي ٻانهن سان ملاءِ ف٢٢ ته اهو نڪرندو

بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ اٰيَةً اُخْرٰى ㉒ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيٰتِنَا الْكُبْرٰى ㉓ ج

خوب روشن ٿي بغير ڪنهن بيماري جي ف٢٣ هڪ ٻي نشاني ف٢٤ جيئن اسان توکي ڏيکاريون پنهنجون وڏيون وڏيون نشانيون

ع ٢٤ / ١ / ١٠ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ㉔ ع قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِيْ صَدْرِيْ ㉕ وَ

فرعون وٽ وڃ ف٢٥ اهو سرڪش ٿيو ف٢٦ عرض ڪيائين اي منهنجا رب منهنجي واسطي منهنجو سينو کولي ڇڏ ف٢٧

ف٨ اتي هڪ سرسبز ۽ شاداب وڻ ڏٺائين، جيڪو مٿان کان هيٺ تائين نهايت روشن هو، جيترو ان جي ويجهو وڃي ٿو، پري ٿئي ٿو. جڏهن بيهي رهجي ٿو ته ويجهو ٿئي ٿو، ان وقت ڪيس. ف٩ جو ان ۾ تواضع ۽ بقعه معظمه جو احترام ۽ وادي مقدس جي مٽي مان برڪت حاصل ڪرڻ جو موقعو آهي. ف١٠ طوىٰ مقدس وادي جو نالو آهي، جتي هي واقعو پيش آيو. ف١١ تنهنجي قوم مان نبوت ۽ رسالت ۽ ڪلام جي شرف سان مشرف فرمايم. اهان ڪر حضرت موسىٰ عليه السلام پنهنجي بدن جي هر جُزي سان ٻڌي ۽ ٻڌڻ جي قوت ايتري عام ٿي جو سمورو جسم مبارڪ ڪن بڻجي ويو. سبحان الله! ف١٢ ته جيئن تون ان ۾ مون کي ياد ڪرين ۽ منهنجي ياد ۾ اخلاص ۽ منهنجي رضا مقصود هجي. ڪو ٻيو غرض نه هجي. اهڙيءَ طرح رياء جو دخل نه هجي يا هيءُ معنىٰ آهي ته تون منهنجي نماز قائم ڪر ته جيئن مان توکي پنهنجي رحمت سان ياد فرمايان. فائدو:- هن مان معلوم ٿيو ته ايمان کان پوءِ فرض مان وڏو فرض نماز آهي. ف١٣ ۽ ٻانهن کي ان جي اچڻ جي خبر نه ڏيان ۽ ان جي اچڻ جي خبر نه ڏني وڃي ها. جيڪڏهن ان خبر ڏيڻ ۾ هيءَ حڪمت نه هجي ها. ف١٤ ۽ ان جي خوف کان گناهه ڇڏي، نيڪيون وڌيڪ ڪري ۽ هر وقت توبهه ڪندو رهي. ف١٥ اي امتِ موسىٰ! ظاهر ۾ خطاب حضرت موسىٰ عليه السلام کي آهي ۽ مُراد ان مان سندس امت آهي (مدارڪ). ف١٦ جيڪڏهن تون ان جو چوڻ مڃين ۽ قيامت تي ايمان نه آڻين ته. ف١٧ هن سوال جي حڪمت هيءَ آهي ته حضرت موسىٰ عليه السلام پنهنجي لٺ کي ڏسي وٺي ۽ اها ڳالهه دل ۾ تمام پڪي ٿي وڃي ته هي لٺ آهي ته جيئن جنهن وقت اها نانگ جي شڪل ۾ اچي ته سندس خاطر مبارڪ تي ڪا پريشاني نه ٿئي يا هيءُ حڪمت آهي ته حضرت موسىٰ عليه الصلوٰة والسلام کي مانوس ڪيو وڃي ته جيئن گفتگو جي هيبت جو اثر گهٽ ٿئي (مدارڪ وغيره). ف١٨ هن لٺ ۾ مٿين پاسي کان ٻه شاخون هيون، ان جو نالو نبغه هو. ف١٩ مثل توشه ۽ پاڻي کڻڻ، موذي جانورن کي دفع ڪرڻ ۽ دشمن کان جنگ ۾ ڪم وٺڻ وغيره جي. انهن فائدن جو ذڪر ڪرڻ الله تعالىٰ جي نعمتن جي شڪر جي طريقي سان هو. الله تعالىٰ، حضرت موسىٰ عليه السلام کي. ف٢٠ قدرتِ الاهي ڏيکاري وئي ته جيڪا لٺ هٿ ۾ هئي ۽ ايترن ڪمن ۾ اچي ٿي، هاڻي اوچتو اها اهڙو هيبت ناڪ نانگ ٿي وئي. اهو حال ڏسي حضرت موسىٰ عليه السلام کي خوف ٿيو ته الله تعالىٰ کيس. ف٢١ اهو فرمائيندي ئي خوف ويندو رهيو ايستائين جو پاڻ پنهنجو هٿ مبارڪ ان جي وات ۾ وجهي ڇڏيو ۽ اهو سندس هٿ لڳڻ سان ئي اڳوڻي لٺ وانگر ٿي پيو. هاڻي ان کان پوءِ هڪ معجزو عطا فرمايائين جنهن جي نسبت ارشاد فرمايائين. ف٢٢ يعني سڄي هٿ جي ترِي کابي ٻانهن کان بغل جي هيٺان ملائي ڪيڏ ته سج وانگر چمڪندو ۽ نگاهن کي مُنجهائيندو ۽. ف٢٣ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته حضرت موسىٰ عليه الصلوٰة والسلام جي هٿ مبارڪ مان رات ۽ ڏينهن ۾ سج وانگر نور ظاهر ٿيندو هو ۽ اهو معجزو سندس وڏن معجزن مان آهي. جڏهن پاڻ ٻيهر پنهنجو هٿ مبارڪ بغل جي هيٺان رکي ٻانهن سان ملائيندا هوا ته اهو هٿ مبارڪ اصلي حالت ۾ اچي ويندو هو. ف٢٤ سندس نبوت جي صدق جي، لٺ کان پوءِ هن نشاني کي به وٺ. ف٢٥ رسول ٿي ڪري. ف٢٦ ۽ ڪفر ۾ حد کان لنگهي ويو ۽ الوهيت جي دعوىٰ ڪرڻ لڳو. ف٢٧ ۽ ان کي رسالت جي تحمل جي لاءِ وسيع ڪري ڇڏ.

يَسِّرْ لِيْٓ اَمْرِيْ ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِيْ ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوْا قَوْلِيْ ﴿٢٨﴾

۽ منهنجي واسطي منهنجو ڪم سولو ڪر ۽ منهنجي زبان جي ڳنڍ کول ف٢٨ جيئن اهي منهنجي ڳالهه سمجهن

وَاجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اَهْلِيْ ﴿٢٩﴾ هٰرُوْنَ اَخِي ﴿٣٠﴾ اشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِيْ ﴿٣١﴾

۽ منهنجي واسطي منهنجي گهروارن مان هڪڙو وزير ڪر ف٢٩ - يعني منهنجو ڀاءُ هارون، ان سان منهنجي چيله مضبوط ڪر.

وَاَشْرِكْهُ فِيْٓ اَمْرِيْ ﴿٣٢﴾ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًا ﴿٣٣﴾ وَّنَذْكُرَكَ كَثِيْرًا ﴿٣٤﴾ اِنَّكَ

۽ ان کي منهنجي ڪم ۾ شريڪ ڪر ف٣٠ جيئن اسان تنهنجي گهڻي پاڪائي بيان ڪريون ۽ توکي گهڻو ياد ڪريون ف٣١ بيشڪ تون

كُنْتَ بِنَا بَصِيْرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ اُوْتِيْتَ سُؤْلَكَ يٰمُوْسٰى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا

اسان کي ڏسي رهيو آهين ف٣٢. فرمايائين اي موسىٰ تنهنجا سوال توکي عطا ٿيا ۽ بيشڪ اسان

عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰٓى ﴿٣٧﴾ اِذْ اَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّكَ مَا يُوْحٰٓى ﴿٣٨﴾ اَنِ اقْذِفِيْهِ

ف٣٣ توتي هڪ ٻي ڀيري به احسان ڪيو. جڏهن اسان تنهنجي ماءُ کي الهام موڪليو جيڪو الهام ڪرڻو هو. ف٣٤ جو

فِي التَّابُوْتِ فَاقْذِفِيْهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَاْخُذْهُ

هن ٻار کي پيٽي ۾ رکي درياءَ ۾ ف٣٥ ڦٽي ڪري ڇڏ پوءِ درياءُ ان کي ڪناري تي ڇڏي جيئن ان کي کڻي منهنجو ۽

عَدُوٌّ لِّيْ وَعَدُوٌّ لَّهٗ ؕ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّيْ ۚ وَلِتُصْنَعَ عَلٰى

ان جو دشمن ف٣٦ ۽ مان، توتي پنهنجي طرف جي محبت وڌي ف٣٧ ۽ هن لاءِ جو تون منهنجي نگاهه جي

عَيْنِيْ ﴿٣٩﴾ اِذْ تَمْشِيْٓ اُخْتُكَ فَتَقُوْلُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَّكْفُلُهٗ ؕ

آڏو تيار ٿئين ف٣٨. جڏهن تنهنجي ڀيڻ هلي ف٣٩ پوءِ چيائين ڇا مان توهان کي اهو ماڻهو ٻڌايان جو هن ٻار

فَرَجَعْنٰكَ اِلٰٓى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۬ؕ وَقَتَلْتَ

کي پالي ف٤٠ پوءِ اسان توکي تنهنجي ماءُ وٽ موٽائي آندو جيئن ان جون اکيون ف٤١ ٺرن ۽ غمگين نه ٿئي ف٤٢ ۽ تو هڪ ماڻهو

نَفْسًا فَنَجَّيْنٰكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنّٰكَ فُتُوْنًا ۬ فَلَبِثْتَ سِنِيْنَ فِيْٓ

کي قتل ڪيو ف٤٣ پوءِ اسان توکي غم کان ڇوٽڪارو ڏنو ۽ توکي خوب آزمايو ف٤٤ پوءِ تون ڪيترا سال

اَهْلِ مَدْيَنَ ۬ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يّٰمُوْسٰى ﴿٤٠﴾ وَاصْطَنَعْتُكَ

مدين وارن ۾ رهين ف٤٥ پوءِ تون هڪ مقرر واعدي تي حاضر ٿئين اي موسىٰ ف٤٦ ۽ مون توکي خاص پنهنجي لاءِ

لِنَفْسِيْ ﴿٤١﴾ اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوْكَ بِاٰيٰتِيْ وَلَا تَنِيَا فِيْ ذِكْرِيْ ﴿٤٢﴾

بنايو ف٤٧ تون ۽ تنهنجو ڀاءُ ٻئي منهنجون نشانيون کڻي وڃو ۽ منهنجي ياد ۾ سستي نه ڪجو

ف٢٨ جيڪا ننڍپڻ ۾ باهه جو ٽانڊو وات ۾ رکڻ سان پيدا ٿي وئي آهي ۽ ان جو واقعو هي هو ته ننڍپڻ ۾ پاڻ هڪ ڏينهن فرعون جي گود ۾ هو، پاڻ ان جي ڏاڙهي وٺي سندس منهن تي زور سان چماٽ هنيائين، تنهن تي ان کي ڪاوڙ لڳي ۽ کين قتل ڪرڻ جو ارادو ڪيو، آسيه جيڪا بادشاهه جي زال هئي چوڻ لڳي ته اهي نادان ٻار آهي، ڇا سمجهي. توهان چاهيو ته تجربو ڪري وٺو. ان تجربي لاءِ هڪ ٿالهي ۾ باهه ۽ هڪ ٿالهي ۾ ياقوت سرخ سندس سامهون پيش ڪيا ويا، پاڻ ياقوت کڻڻ گهريائون، مگر ملائڪ سندس هٿ ٽانڊي تي رکيو ۽ اهو ٽانڊو وسندس وات ۾ ڏنو جنهن سان زبان مبارڪ سڙي پئي ۽ هٿڪ پيدا ٿي پئي. ان ڪري پاڻ اها دعا گهريائون. ف٢٩ جيڪو منهنجو معاون ۽ معتمد هجي. ف٣٠ يعني نبوت جي امر ۽ رياست جي تبليغ ۾. ف٣١ نمازن ۾ ۽ نمازن کان ٻاهر. ف٣٢ اسان جي احوال جو ڄاڻندڙ آهي. حضرت موسىٰ عليه السلام جي ان درخواست تي الله تعالىٰ. ف٣٣ ان کان اڳ. ف٣٤ دل ۾ وجهي يا خواب جي ذريعي سان جڏهن کيس تنهنجي ولادت جي وقت فرعون جي طرف کان تنهنجي قتل ڪري ڇڏڻ جو انديشو ٿيو. ف٣٥ يعني نيل ۾. ف٣٦ يعني فرعون. اهڙي طرح حضرت موسىٰ عليه السلام جي والده هڪ صندوق ٺاهي ۽ ان ۾ ڪپهه وڇائي حضرت موسىٰ عليه السلام کي ان ۾ رکي صندوق بند ڪري ڇڏيو ۽ ان جون درزون ڪاري تيل سان بند ڪري ڇڏيون. پاڻ ان صندوق جي اندر پاڻي ۾ پهتو. پوءِ ان صندوق کي نيل درياءَ ۾ لوڙهي ڇڏيو ويو. ان درياءَ مان هڪ وڏي نهر نڪري فرعون جي محل مان لنگهندي هئي. فرعون پنهنجي بيبي آسيه سان گڏ نهر جي ڪناري تي ويٺو هو. نهر ۾ صندوق ايندي ڏسي ڪري ان غلامن ۽ ٻانهين کي ان جي ڪڍڻ جو حڪم ڏنو. صندوق ڪڍي کين آڏو آندي رکي. صندوق کي کوليو ويو ته ان ۾ هڪ نوراني شڪل فرزند، جنهن جي پيشاني مان مرتبي ۽ بخت جا نشان ظاهر هئا، نظر آيو. ڏسڻ سان ئي فرعون جي دل ۾ اهڙي محبت پيدا ٿي جا هو چريو ٿي ويو (محبت ۾) ۽ عقل ۽ حواس جاءِ تي نه رهيس ۽ پنهنجي اختيار کان ٻاهر ٿي ويو. ان متعلق الله تعالىٰ فرمائي ٿو. ف٣٧ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته الله تعالىٰ کيس محبوب بنايو ۽ خلق جو محبوب ڪري ڇڏيو ۽ جنهن کي الله تبارڪ وتعالىٰ پنهنجي محبوبيت سان نوازي ٿو، دلين ۾ ان جي محبت پيدا ٿي وڃي ٿي. جيئن حديث شريف ۾ وارد ٿيو آهي، ئي حال حضرت موسىٰ عليه السلام جو هو، جيڪو کيس ڏسندو هو، انهي جي دل ۾ سندس محبت پيدا ٿي ويندي هئي. قتاده چيو ته حضرت موسىٰ عليه السلام جي اکين ۾ اهڙي خوبصورتي هئي، جنهن کي ڏسي ڪري هر ڏسڻ واري جي دل ۾ محبت جوش مارڻ لڳندي هئي. ف٣٨ يعني منهنجي حفاظت ۽ نگهباني ۾ پرورش لهين. ف٣٩ جنهن جو نالو مريم هو ته جيئن تنهنجي حال جو تجسس ڪري ۽ معلوم ڪري ته صندوق ڪٿي پهتي، تون ڪنهن جي هٿ آئين. جڏهن ان ڏٺو ته صندوق فرعون وٽ پهتي ۽ اتي کير پيارڻ لاءِ دايون حاضر ڪيون ويون ۽ تو ڪنهن جي ڇاتي کي وات نه هنيو ته پوءِ تنهنجي ڀيڻ. ف٤٠ انهن ماڻهن ان کي منظور ڪيو، اها پنهنجي والده کي وٺي وئي. پاڻ ان جو کير قبول فرمايائين. ف٤١ تنهنجي ديدار سان. ف٤٢ يعني جدائي جو غم ختم ٿئي، هن کان پوءِ حضرت موسىٰ عليه السلام جي هڪ ٻي واقعي جو ذڪر فرمايو وڃي ٿو. ف٤٣ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته حضرت موسىٰ عليه السلام فرعون جي قوم جي هڪ ڪافر کي ماريو هو، سو مري ويو. چيو ويو آهي ته ان وقت سندس عمر شريف ٻارهن سال هئي. ان واقعي تي کيس فرعون جي طرفان انديشو ٿيو. ف٤٤ محنتن ۾ وجهي ڪري ۽ انهن کان ڇوٽڪارو عطا فرمائي ڪري. ف٤٥ مدين هڪ شهر آهي مصر کان اٺن منزلن جي مفاصلي تي، جتي حضرت شعيب عليه السلام رهندو هو. حضرت موسىٰ عليه السلام مصر کان مدين آيو ۽ ڪيترا سال حضرت شعيب عليه السلام وٽ رهيو ۽ ان جي صاحبزادي صفورا سان سندس نڪاح ٿيو. ف٤٦ يعني پنهنجي عمر جي چاليهين سال ۾ ۽ هي اهو سن آهي جنهن سن ۾ نبين سڳورن جي طرف وحي ڪيو وڃي ٿو. ف٤٧ پنهنجي وحي ۽ رسالت جي لاءِ ته جيئن تون منهنجي ارادي ۽ منهنجي محبت تي تصرف ڪرين ۽ منهنجي حجت تي قائم رهين ۽ منهنجي خلق جي وچ ۾ خطاب پهچائڻ وارو ٿئين. ف٤٨ يعني معجزا.

اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿٤٣﴾ فَقُوْلَا لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ
ٻئي فرعون وٽ وڃو بيشڪ ان سرڪشي ڪئي. پوءِ ان سان نرمي سان ڳالهائجو ف٤٩ هن اميد تي ته اهو ڌيان ڪري
اَوْ يَخْشٰى ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَّفْرُطَ عَلَيْنَآ اَوْ اَنْ يَّطْغٰى ﴿٤٥﴾ قَالَ
يا ڪجهه ڊڄي ف٥٠. ٻنهي عرض ڪيو اي اسان جا رب بيشڪ اسان ڊڄون ٿا متان اهو اسان تي زيادتي ڪري يا شرارت سان پيش اچي. فرمايائين
لَا تَخَافَآ اِنَّنِيْ مَعَكُمَآ اَسْمَعُ وَاَرٰى ﴿٤٦﴾ فَاْتِيٰهُ فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلَا رَبِّكَ
ڊڄو نه مان توهان سان گڏ آهيان ف٥١ ٻڌان ۽ ڏسان ٿو ف٥٢ پوءِ ان وٽ وڃو ۽ ان کي چئو ته اسان تنهنجي رب جا موڪليل آهيون
فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۭ قَدْ جِئْنٰكَ بِاٰيَةٍ مِّنْ
پوءِ يعقوب جي اولاد کي اسان سان گڏ ڇڏي ڏي ف٥٣ ۽ انهن کي تڪليف نه ڏي ف٥٤ بيشڪ اسان تنهنجي رب جي طرف
رَّبِّكَ ۭ وَالسَّلٰمُ عَلٰي مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿٤٧﴾ اِنَّا قَدْ اُوْحِيَ اِلَيْنَآ اَنَّ
کان نشاني آندي آهي ف٥٥ ۽ سلامتي ان تي جنهن هدايت جي پيروي ڪئي ف٥٦. بيشڪ اسان جي طرف وحي موڪليو ويو آهي
الْعَذَابَ عَلٰي مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمَا يٰمُوْسٰى ﴿٤٩﴾
عذاب ان تي آهي جيڪو ڪوڙو چوي ف٥٧ ۽ منهن ڦيري ف٥٨. چيائين پوءِ توهان ٻنهي جو خدا ڪير آهي اي موسىٰ.
قَالَ رَبُّنَا الَّذِيْٓ اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهٗ ثُمَّ هَدٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا
چيائين اسان جو رب اهو آهي جنهن هر شيءِ کي ان جي لائق صورت ڏني ف٥٩ پوءِ واٽ ڏيکاريائين ف٦٠. چيائين ف٦١ اڳين
بَالُ الْقُرُوْنِ الْاُوْلٰى ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّيْ فِيْ كِتٰبٍ ۚ لَا يَضِلُّ
امتن جو ڪهڙو حال آهي ف٦٢. چيائين ان جو علم منهنجي رب وٽ هڪ ڪتاب ۾ آهي ف٦٣ منهنجو رب نه ٿو ڀٽڪي
رَبِّيْ وَلَا يَنْسَى ﴿٥٢﴾ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَّسَلَكَ لَكُمْ فِيْهَا
۽ نه وساري. اهو جنهن توهان جي واسطي زمين کي فرش بڻايو ۽ توهان جي واسطي ان ۾ جاري رستا
سُبُلًا وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۭ فَاَخْرَجْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ
رکيائين ۽ آسمان مان پاڻي لاٿائين ف٦٤ پوءِ اسان ان سان قسمين قسمين ساوڪ جا جوڙا پيدا ڪيا.
شَتّٰى ﴿٥٣﴾ كُلُوْا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي النُّهٰى ﴿٥٤﴾ ع
ف٦٥ توهان کائو ۽ پنهنجي جانورن کي چاريو ف٦٦ بيشڪ ان ۾ نشانيون آهن عقل وارن جي واسطي
مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴿٥٥﴾
اسان زمين مان ئي توهان کي پيدا ڪيو ف٦٧ ۽ انهيءَ ۾ ئي توهان کي موٽائينداسين ف٦٨ ۽ انهيءَ مان توهان کي ٻيهر ڪڍنداسين.

ف٤٩ يعني ان کي نرمي سان نصيحت فرمائجو ۽ نرمي جو حُڪم هن ڪري هو ته ان ننڍپڻ ۾ سندس خدمت ڪئي هئي ۽ ڪن مفسرن فرمايو ته نرمي مان مُراد هي آهي ته توهان اُن سان واعدو ڪريو ته جيڪڏهن اهو ايمان قبول ڪندو ته سدائين جوان رهندو، ڪڏهن پوڙهو نه ٿيندو ۽ مرڻ گهڙي تائين ان جي بادشاهي باقي رهندي ۽ کائڻ پيئڻ ۽ نڪاح جون لذتون مرڻ دم تائين باقي رهنديون ۽ موت کان پوءِ جنت ۾ داخل ٿيڻ حاصل ٿيندو. جڏهن حضرت موسىٰ عليه السلام فرعون سان اهي واعدا ڪيا، ان کي ڳالهه گهڻي پسند آئي، پر اهو ڪنهن ڪم تي هامان جي مشوري کان سواءِ قطعي فيصلو نه ڪندو هو. هامان موجود نه هو. جڏهن اهو آيو ته فرعون ان کي خبر ڏني ۽ چيس ته مان چاهيان ٿو ته حضرت موسىٰ عليه السلام جي هدايت تي عمل ڪريان ۽ ايمان قبول ڪري وٺان. هامان چيو، مان ته توکي عاقل ۽ دانا سمجهندو هوس، تون رب آهين، ٻانهو ٿيڻ چاهين ٿو. تون معبود آهين، عابد بڻجڻ جي خواهش ڪرين ٿو. فرعون چيو، تو ٺيڪ چيو ۽ حضرت هارون عليه السلام مصر ۾ هو. الله تعالىٰ حضرت موسىٰ عليه السلام کي حڪم فرمايو ته اهو حضرت هارون وٽ اچي ۽ حضرت هارون عليه السلام کي وحي ڪيائين ته حضرت موسىٰ عليه السلام سان ملي. اهڙيءَ طرح اهو هڪ منزل هلي ساڻس مليو ۽ جيڪو کيس وحي ٿيو هو تنهن جو حضرت موسىٰ کي اطلاع ڏنائين.

ف٥٠ يعني تنهنجي تعليم ۽ نصيحت هن اميد سان هُئڻ گهرجي ته جيئن تنهنجي لاءِ اجر ۽ ان تي حجت جو الزام ۽ عذر ختم ٿي وڃي ۽ حقيقت ۾ ٿيڻو ته اهوئي آهي جيڪو تقدير الاهي آهي. ف٥١ پنهنجي مدد سان. ف٥٢ ان جي قول ۽ فعل کي. ف٥٣ ۽ انهن کي بندگيءَ ۽ قيد کان آزاد ڪري ڇڏ. ف٥٤ محنت ۽ مشقت جا سخت ڪم وٺي ڪري. ف٥٥ يعني معجزا جيڪي اسان جي صدق جا دليل آهن. فرعون چيو اهي ڇا آهن؟ پوءِ پاڻ روشن هٿ جو معجزو ڏيکاريائين. ف٥٦ يعني ٻنهي جهانن ۾ سلامتي آهي ان جي لاءِ، اهو عذاب کان محفوظ رهندو. ف٥٧ اسان جي نبوت کي ۽ انهن احڪامن کي، جيڪي اسان آندا سي. ف٥٨ اسان جي هدايت کان. حضرت موسىٰ ۽ حضرت هارون عليهما السلام فرعون کي اهو پيغام پهچايو ته اُن. ف٥٩ هٿ کي ان جي لائق اهڙو جو ڪنهن شيءِ کي پڪڙي سگهي. پيرن کي ان جي قابل، جو هلي سگهن، زبان کي اُن جي مناسب جو ڳالهائي سگهي، اک کي ان جي موافق، جو ڏسي سگهي ۽ ڪن کي اهڙو جو ٻُڌي سگهي. ف٦٠ ۽ ان جي معرفت ڏنائين ته دُنيا جي زندگي ۽ آخرت جي نيڪ بختيءَ جي لاءِ الله تعالىٰ جي عطا ڪيل نعمتن کي ڪهڙي طرح ڪم ۾ آندو وڃي. ف٦١ فرعون. ف٦٢ يعني جيڪي اُمتون گذري چُڪيون آهن مثل قوم نوح

٢
ع
٣٠
١١

عاد ۽ ثمود جي، جيڪي بتن کي پوڄيندا هئا ۽ مرڻ کان پوءِ زنده ٿيڻ جا منڪر هُئا، ان تي حضرت موسىٰ عليه السلام. ف٦٣ يعني لوح محفوظ ۾ انهن جو سمورو احوال لکيل آهي. قيامت جي ڏينهن انهن کي سندن عملن تي جزا ڏني ويندي. ف٦٤ حضرت موسىٰ عليه السلام جو ڪلام ته هتي پورو ٿيو. هاڻي الله تعالىٰ مڪي وارن کي خطاب ڪري ان جي تتميم فرمائي ٿو. ف٦٥ يعني قسم قسم جون سبزيون مختلف رنگن، خوشبوئن ۽ شڪلين جون ڪن ماڻهن جي لاءِ ۽ ڪن جانورن جي لاءِ. ف٦٦ هي حڪم اباحت ۽ نعمت ياد ڏيارڻ جي لاءِ آهي يعني اسان هي ساوڪون ڪڍيون سي توهان جي لاءِ انهن جو کائڻ ۽ پنهنجن جانورن کي چارڻ مباح ڪري. ف٦٧ توهان جي وڏي ڏاڏي حضرت آدم عليه السلام کي ان مان پيدا ڪري. ف٦٨ توهان جي موت ۽ دفن جي وقت. ف٦٩ قيامت جي ڏينهن.

وَلَقَدْ أَرَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبٰى ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا

۽ بيشڪ اسان ان کي (فرعون کي) پنهنجون سڀ نشانيون ڏيکاريون پوءِ ان ڪوڙ سمجهيون ۽ (مڃڻ کان) انڪار ڪيائين. چيائين ته اي موسىٰ ڇا تون اسان وٽ ان لاءِ آيو آهين ته اسان کي پنهنجي جادو

مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يٰمُوسٰى ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهٖ فَاجْعَلْ

جي سبب اسان جي زمين مان ڪڍي ڇڏين اي موسىٰ ف۷۳. پوءِ ضرور اسان به تنهنجي آڏو اهڙوئي جادو آڻينداسين پوءِ اسان ۾

بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَّا نُخْلِفُهٗ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾

پنهنجي وچ ۾ هڪ واعدو مقرر ڪر جنهن کان نه اسان ڦرون نه تون برابر جاءِ هجي.

قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَنْ يُّحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلّٰى

موسىٰ چيو توهان جو واعدو ميلي جو ڏينهن آهي ف۷۵ ۽ هي ته ماڻهو ڏينهن چڙهي گڏ ڪيا وڃن ف۷۶. پوءِ فرعون موٽيو

فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهٗ ثُمَّ أَتٰى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُّوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا

۽ پنهنجي سازش گڏ ڪيائين ف۷۷ پوءِ آيو ف۷۸. انهن کي موسىٰ چيو توهان جي واسطي ويل هجي الله تي ڪوڙ

عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۚ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴿٦١﴾

نه ٻڌو ف۷۹ جو اهو توهان کي عذاب سان هلاڪ ڪري ڇڏيندو ۽ بيشڪ نامراد رهيو اهو جنهن ڪوڙ ٻڌو ف۸۰

فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾ قَالُوا إِنْ هٰذٰنِ لَسٰحِرٰنِ

پوءِ پنهنجي معاملي ۾ هڪ ٻئي ۾ اختلاف ڪيائون ۽ لڪي ڪري صلاح ڪيائون ف۸۱. چيائون بيشڪ هي ٻئي ف۸۲

يُرِيدٰنِ أَنْ يُّخْرِجٰكُمْ مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ

ضرور جادوگر آهن گهرن ٿا ته توهان کي توهان جي زمين مان پنهنجي جادو جي زور سان ڪڍي ڇڏن ۽ توهان جو چڱو طريقو ڪٽي

الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾ فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا ۚ وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ

وڃن. پوءِ پنهنجي سازش پڪي ڪري وٺو پوءِ صف ٻڌي اچو ۽ اڄ ڪامياب ٿيو اهو جيڪو

اسْتَعْلٰى ﴿٦٤﴾ قَالُوا يٰمُوسٰى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَّكُونَ أَوَّلَ

غالب رهيو. چيائون ف۸۳ اي موسىٰ يا ته تون ٿتي ڪر ف۸۴ يا اسان پهريائين

مَنْ أَلْقٰى ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا ۚ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ

ٿتي ڪريون ف۸۵. موسىٰ چيو بلڪ توهان ٿتي ڪريو ف۸۶ تڏهن انهن جون رسيون ۽ لٺيون سندن جادو جي زور سان

إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعٰى ﴿٦٦﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهٖ خِيفَةً مُّوسٰى ﴿٦٧﴾

ان جي خيال ۾ ڊڪندڙ معلوم ٿيون ف۸۷. پوءِ پنهنجي دل ۾ موسىٰ خوف محسوس ڪيو.

ف۷۰ يعني فرعون کي. ف۷۱ يعني سمورين نون آيتن جيڪي حضرت موسىٰ عليه السلام کي عطا فرمايون هيون. ف۷۲ ۽ انهن آيتن کي جادو ٻڌايائين ۽ حق کي قبول ڪرڻ کان انڪار ڪيائين ۽. ف۷۳ يعني اسان کي مصر مان ڪڍي خود ان تي قبضو ڪرين ۽ بادشاهه ٿي وڃين. ف۷۴ جادو ۾ اسان جو، توهان جو مقابلو ٿيندو. ف۷۵ هن ميلي مان فرعونين جو ميلو مراد آهي جيڪو انهن جي عيد هو ۽ ان ۾ اهي سينگار ڪري گڏ ٿيندا هئا. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته اهو ڏينهن عاشورا يعني ڏهين محرم جو هو ۽ ان سال اها تاريخ ڇنڇر جو واقع ٿي هئي. ان ڏينهن کي حضرت موسىٰ عليه السلام هن ڪري معين فرمايو ته اهو ڏينهن انهن جي وڏي شان جو ڏينهن هو ان کي مقرر ڪرڻ پنهنجي ڪمال قوت جو اظهار آهي. هن ۾ هي به حڪمت هئي ته حق جي ظهور ۽ باطل جي رسوائي جي لاءِ اهڙو ئي وقت مناسب آهي جڏهن ته اوسي پاسي جا سمورا ماڻهو گڏ ٿيل هجن. ف۷۶ ته جيئن خوب روشني پکڙجي وڃي ۽ ڏسڻ وارا اطمينان سان ڏسي سگهن ۽ هر شيءِ صاف صاف نظر اچي. ف۷۷ جادوگرن جو گهڻو تعداد گڏ ڪيائين. ف۷۸ واعدي جي ڏينهن انهن سڀني کي وٺي ڪري. ف۷۹ ڪنهن کي ان جو شريڪ ڪري. ف۸۰ الله تعالىٰ تي. ف۸۱ يعني جادوگر حضرت موسىٰ عليه السلام جو اهو ڪلام ٻڌي ڪري پاڻ ۾ مختلف ٿي ويا. ڪي چوڻ لڳا ته هي به اسان وانگر جادوگر آهي. ڪن چيو ته هي ڳالهيون جادوگرن جون ئي نه آهن، اهو الله تي ڪوڙ هڻڻ کان منع ڪري ٿو. ف۸۲ يعني حضرت موسىٰ ۽ حضرت هارون. ف۸۳ جادوگرن. ف۸۴ پهريائين پنهنجي لٺ. ف۸۵ پنهنجو سامان، شروعات ڪرڻ جادوگرن ادب ۾ حضرت موسىٰ عليه السلام جي راءِ مبارڪ تي ڇڏيو ۽ ان جي برڪت سان آخرڪار الله تعالىٰ انهن کي ايمان جي دولت سان مشرف فرمايو. ف۸۶ هي حضرت موسىٰ عليه السلام هن ڪري فرمايو ته جيڪي ڪجهه جادو جا مڪر آهن، پهرياڻين اهي سڀ ظاهر ڪري وٺن. ان کان پوءِ پاڻ معجزو ڏيکاري ۽ حق باطل کي مٽائي ۽ جادو جي معجزي کي باطل ڪري. پوءِ ڏسڻ وارن کي بصيرت ۽ عبرت حاصل ٿئي. اهڙيءَ طرح جادوگرن لٺيون رسيون وغيره جيڪو سامان آندو هو، سڀ اڇلايو ۽ ماڻهن جي نظربندي ڪري ڇڏي. ف۸۷ حضرت موسىٰ عليه السلام ڏٺو ته زمين نانگن سان ڀري پيئي آهي ۽ ميلن جي ميدان ۾ نانگ ئي نانگ ڊوڙي رهيا آهن ۽ ڏسڻ وارا ان باطل نظربندي سان مسحور ٿي ويا. ڪٿي ائين نه ٿئي جو ڪي معجزن ڏسڻ کان اڳ ئي ان جا عاشق ٿي وڃن ۽ معجزو نه ڏسن.

قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى ﴿٦٨﴾ وَاَلْقِ مَا فِىْ يَمِيْنِكَ تَلْقَفْ مَا

اسان فرمايو ڊڄ نہ بيشڪ تون ئي غالب آھين ۽ تون ٺڪي ڪر جيڪي تنھنجي سڄي ھٿ ۾ آھي ف٨٨ تہ اھو ڳيھي ويندو

صَنَعُوْا ؕ اِنَّمَا صَنَعُوْا كَيْدُ سٰحِرٍ ؕ وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴿٦٩﴾

انھن جي بناوتن کي اھي جيڪي ٺاھي آيا آھن اھا تہ جادوگر جي ٺڳي آھي ۽ جادوگر ڪامياب نہ ٿيندو آ ڪٿي بہ اچي ف٨٩ .

فَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوْۤا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُوْنَ وَمُوْسٰى ﴿٧٠﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ

پوءِ سمورا جادوگر سجدي ۾ ڪيرايا ويا چوڻ لڳا اسان ايمان آندو ھارون ۽ موسىٰ جي رب تي ف٩٠ . فرعون چيو

لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ؕ اِنَّهٗ لَكَبِيْرُكُمُ الَّذِىْ عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۚ

ڇا توھان ان تي ايمان آندو منھنجي اجازت کان اڳي بيشڪ اھو توھان جو وڏو آھي جنھن توھان سمورن کي جادو سيکاريو ف٩١

فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ وَّلَاُوصَلِّبَنَّكُمْ فِىْ

پوءِ مون کي قسم ضرور مان توھان جي ھڪ طرف جو ھٿ ۽ ٻئي طرف جو پير ڪپيندس ف٩٢ ۽ توھان کي کجي جي ٿڙن

جُذُوْعِ النَّخْلِ ؗ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَاۤ اَشَدُّ عَذَابًا وَّاَبْقٰى ﴿٧١﴾ قَالُوْا لَنْ

تي ڦاھي چاڙھيندس ۽ ضرور توھان کي معلوم ٿي ويندو تہ اسان ۾ ڪنھن جو عذاب سخت ۽ دير پا آھي ف٩٣ چيائون اسان ھرگز توکي ترجيح

نُّؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَآءَنَا مِنَ الْبَيِّنٰتِ وَالَّذِىْ فَطَرَنَا فَاقْضِ مَاۤ

نہ ڏينداسين انھن روشن دليلن تي جيڪي اسان وٽ آيا ف٩٤ اسان کي پنھنجي پيدا ڪندڙ جو قسم تون ڪر جيڪي توکي

اَنْتَ قَاضٍ ؕ اِنَّمَا تَقْضِىْ هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ اِنَّاۤ اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا

ڪرڻو آھي ف٩٥ تون ھن دنيا جي زندگي ۾ ئي تہ ڪندين ف٩٦ . بيشڪ اسان پنھنجي رب تي ايمان آندو جو اھو اسان جون خطائون

خَطٰيٰنَا وَمَاۤ اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿٧٣﴾ اِنَّهٗ

بخشي ۽ اھو جادو جنھن تي تو اسان کي مجبور ڪيو ف٩٧ ۽ الله بھتر آھي ف٩٨ سڀ کان وڌيڪ باقي رھندڙ ف٩٩ . بيشڪ

مَنْ يَّاْتِ رَبَّهٗ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهٗ جَهَنَّمَ ؕ لَا يَمُوْتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٤﴾

جيڪو پنھنجي رب جي درگاھ ۾ مجرم ف١٠٠ ٿي ڪري اچي تہ ضرور ان جي لاءِ جھنم آھي جنھن ۾ نہ مري ف١٠١ نہ جيئي ف١٠٢ .

وَمَنْ يَّاْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصّٰلِحٰتِ فَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجٰتُ

۽ جيڪو ان جي درگاھ ۾ ايمان سان اچي جو چڱا ڪم ڪيا ھجنس ف١٠٣ تہ انھن جا درجا

الْعُلٰى ﴿٧٥﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ

اُچا آھن. رھڻ جا باغ جن جي ھيٺان نھرون وھن ٿيون، ھميشہ ان ۾ رھن

ف٨٨ يعني پنھنجي لٺ.

ف٨٩ پوءِ حضرت موسىٰ عليه السلام پنھنجي لٺ اڇلائي، اھا جادوگرن جي سڀني بلائن ۽ نانگن کي ڳيھي ويئي. ماڻھو ان جي خوف کان گھبرائجي ويا. حضرت موسىٰ عليه الصلوٰة والتسليمات ان کي پنھنجي ھٿ مبارڪ ۾ کنيو تہ اڳين لٺ وانگر ٿي ويئي. اھو حال ڏسي ڪري جادوگرن کي يقين ٿيو تہ اھو معجزو آھي، جنھن سان جادو مقابلو نٿو ڪري سگھي ۽ جادو جي فريب ڪاري ان جي اڳيان قائم نہ ٿي رھي سگھي.

ف٩٠ سبحان الله! ڪھڙو عجيب حال ھو. جن ماڻھن ابا ڪفر ۽ انڪار جي لاءِ رسيون ۽ لٺيون اڇلايون ھيون، تن معجزو ڏسي شڪر ۽ سجدي جي لاءِ متا جھڪايا ۽ ڪنڌ نوايا. نقل ٿيل آھي تہ ان سجدي ۾ انھن کي جنت ۽ دوزخ ڏيکاريو ويو ۽ انھن جنت ۾ پنھنجون منزلون ڏسي ورتيون.

ف٩١ يعني جادو ۾ اھو استاد ڪامل ۽ توھان سڀني کان برگزيده آھي (معاذ الله).

ف٩٢ يعني سڄو ھٿ کٻو پير.

ف٩٣ ھن مان فرعون ملعون جي مراد ھيئي تہ سندس عذاب وڌيڪ سخت آھي يا رب العالمين جو. فرعون جو اھو متڪبرانہ ڪلمو ٻڌي ڪري انھن جادوگرن

ف٩٤ يدِ بيضا ۽ عصاءِ موسىٰ. ڪن مفسرن چيو آھي تہ انھن جو استدلال ھي ھو تہ جيڪڏھن تون حضرت موسىٰ عليه السلام جي معجزي کي بہ جادو چوين ٿو تہ پوءِ ٻڌاءِ تہ اھي رسيون ۽ لٺيون ڪاڏي ويون. ڪي مفسر چون ٿا تہ بينات مان مراد جنت ۽ ان ۾ پنھنجن منزلن جو ڏسڻ آھي.

ف٩٥ اسان کي ان جي ڪا پرواھ نہ آھي.

ف٩٦ اڳتي تہ تنھنجي ڪا مجال نہ آھي ۽ دنيا زائل ۽ ھتان جي ھر شيءِ فنا ٿيڻ واري آھي. تون مھربان بہ ھجين، پوءِ بہ تون ھميشگي نہ ٿو ڏئي سگھين. پوءِ دنيا جي زندگي ۽ ان جي راحتن جي زوال جو ڪھڙو غم خصوصًا ان کي جيڪو ڄاڻي ٿو تہ آخرت ۾ دنيا جي عملن جي جزا ملندي.

ف٩٧ حضرت موسىٰ عليه السلام جي مقابلي ۾ ڪن مفسرن فرمايو تہ فرعون جڏھن جادوگرن کي حضرت موسىٰ عليه السلام جي مقابلي جي لاءِ سڏايو ھو، تڏھن جادوگرن فرعون کي چيو ھو تہ اسان حضرت موسىٰ عليه السلام کي سُتل ڏسڻ چاھيون ٿا، اھڙي طرح ان جي ڪوشش ڪئي ويئي ۽ انھن کي اھڙو موقعو پھچايو ويو. انھن ڏٺو تہ سگھڙ و خواب ۾ آھي ۽ لٺ شريف سندس پھرو ڏئي رھي آھي. اھو ڏسي ڪري جادوگرن فرعون کي چيو تہ موسىٰ جادوگر نہ آھي؛ چو تہ جادوگر جڏھن سمھي ٿو تہ ان وقت سندس جادو ڪم نٿو ڪري. مگر فرعون انھن کي جادو ڪرڻ تي مجبور ڪيو. ان جي مغفرت جا اھي الله تعالىٰ کان طالب ۽ اميدوار آھن. ف٩٨ فرمانبردارن کي ثواب ڏيڻ ۾. ف٩٩ نافرمانن تي عذاب ڪرڻ جي لحاظ سان. ف١٠٠ يعني ڪافر مثل فرعون جي. ف١٠١ نہ مري ئي ان کان ڇٽي سگھي. ف١٠٢ اھڙو جيئڻ، جنھن مان ڪجھ نفعو حاصل ڪري سگھي. ف١٠٣ يعني جن جو ايمان تي خاتمو ٿيو ھجي ۽ انھن پنھنجي زندگي ۾ چڱا عمل ڪيا ھجن، فرض ۽ نفل ادا ڪيا ھجن.

ع ٣ ٢٢ ١٢

وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿٧٦﴾ وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى ۙ اَنْ اَسْرِ

۽ هي انعام آهي ان جو جيڪو پاڪ ٿيو ف١٠٤ ۽ بيشڪ اسان موسىٰ ڏي وحي موڪليو ف١٠٥ جو راتوڪو منهنجي

بِعِبَادِيْ فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيْقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا ۙ لَّا تَخٰفُ دَرَكًا

ٻانهن کي وٺي هل ف١٠٦ ۽ انهن جي واسطي درياء ۾ رستو ڪڍ سُڪو ف١٠٧ توکي خوف نه هجي فرعون جي پهچڻ جو

وَّلَا تَخْشٰى ﴿٧٧﴾ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُوْدِهٖ فَغَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ

۽ نه خطرو ف١٠٨. پوءِ انهن جي پٺيان فرعون هليو پنهنجا لشڪر وٺي ف١٠٩ پوءِ انهن کي درياء ڍڪي ورتو

مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهٗ وَمَا هَدٰى ﴿٧٩﴾ يٰبَنِيْٓ

جيئن ڍڪيائين ف١١٠. ۽ فرعون پنهنجي قوم کي گمراهه ڪيو ۽ واٽ نه ڏيکاريائين ف١١١. اي بني

اِسْرَآءِيْلَ قَدْ اَنْجَيْنٰكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنٰكُمْ جَانِبَ الطُّوْرِ

اسرائيل بيشڪ اسان توهان کي توهان جي دُشمن ف١١٢ کان ڇوٽڪارو ڏنو ۽ توهان کي طور جي سڄي طرف

الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ﴿٨٠﴾ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ

جو واعدو ڏنوسين ف١١٣ ۽ توهان تي مَن ۽ سَلوىٰ لاٿوسين ف١١٤. کائو جيڪي پاڪ شيون اسان توهان کي

مَا رَزَقْنٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيْهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِيْ ۚ وَمَنْ يَّحْلِلْ

روزي ۾ ڏنيون ۽ ان ۾ زيادتي نه ڪريو ف١١٥ جو توهان تي منهنجو غضب لهي ۽ جنهن

عَلَيْهِ غَضَبِيْ فَقَدْ هَوٰى ﴿٨١﴾ وَاِنِّيْ لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَ

تي منهنجي ڪاوڙ لٿي پوءِ بيشڪ اهو ڪِري پيو ف١١٦ ۽ بيشڪ مان ته ڏاڍو بخشيندڙ آهيان ان کي جنهن توبه ڪئي

عَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾ وَمَآ اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يٰمُوْسٰى ﴿٨٣﴾

ف١١٧ ۽ ايمان آندائين ۽ چڱا ڪم ڪيائين پوءِ هدايت تي رهيو ف١١٨ ۽ تو پنهنجي قوم کان ڇو جلدي ڪئي

قَالَ هُمْ اُولَآءِ عَلٰٓى اَثَرِيْ وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى ﴿٨٤﴾

اي موسىٰ ف١١٩. عرض ڪيائين اهي ته منهنجي پٺيان آهن ۽ اي منهنجا رب تنهنجي طرف جلدي هن ڪري حاضر ٿيس جيئن تون راضي ٿئين ف١٢٠.

قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْۢ بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾

فرمايائين اسان تنهنجي اچڻ کان پوءِ تنهنجي قوم کي ف١٢١ مصيبت ۾ وڌو آهي ۽ کين سامري گمراهه ڪري ڇڏيو ف١٢٢.

فَرَجَعَ مُوْسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا ۚ قَالَ يٰقَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ

پوءِ موسىٰ پنهنجي قوم ڏانهن موٽيو ف١٢٣ سخت ڪاوڙ ۽ افسوس ڪندي ف١٢٤ چيائين اي منهنجي قوم ڇا! توهان سان

ف١٠٤ ڪفر جي پليتي ۽ گناهن جي گندگي کان. ف١٠٥ اجڏهن جو فرعون معجزا ڏسي ڪري واٽ تي نه آيو ۽ نصيحت قبول نه ڪيائين ۽ بني اسرائيل تي ظلم ۽ ڏاڍ اڃا گهڻو ڪرڻ لڳو. ف١٠٦ مصر ۾ جڏهن ماڻهن درياء جي ڪناري تي پهچڻ ۽ فرعوني لشڪر پويان اچي ته خوف نه ڪر. ف١٠٧ پنهنجي لڳ ڀڳ هٿ ڪري. ف١٠٨ درياء ۾ ٻڏڻ جو. حضرت موسىٰ عليه السلام حڪم الاهي موجب پهرين رات جي پهرئين حصي ۾ ستر هزار بني اسرائيلن کي ساڻ ڪري مصر کان روانو ٿيو. ف١٠٩ جن ۾ ڇهه لک قبطي هئا. ف١١٠ اهي ٻڏي ويا ۽ پاڻي انهن جي مٿان کان اچي ويو. ف١١١ ان کان پوءِ الله تعالىٰ پنهنجي ٻئي احسان جو ذڪر ڪيو ۽ فرمايو. ف١١٢ يعني فرعون ۽ سندس قوم. ف١١٣ ته اسان موسىٰ عليه السلام کي اتي توريت عطا فرمائينداسين، جنهن تي عمل ڪيو وڃي. ف١١٤ تيهه ۾ فرمايائين. ف١١٥ ناشڪري ۽ نعمت جو انڪار ڪري ۽ انهن نعمتن کي معاصي ۽ گناهن ۾ خرچ ڪري يا هڪٻئي تي ظلم ڪري. ف١١٦ جهنم ۾ ۽ هلاڪ ٿيو. ف١١٧ شرڪ کان. ف١١٨ آخري گهڙي تائين. ف١١٩ حضرت موسىٰ عليه السلام جڏهن پنهنجي قوم مان ستر ماڻهن کي منتخب ڪري توريت وٺڻ جي لاءِ طور جبل تي تشريف وٺي ويو. پوءِ پروردگار جي ڪلام جي شوق ۾ انهن کان اڳتي وڌي ويو. انهن کي پٺتي ڇڏي ڏنائين ۽ فرمايائين ته منهنجي پويان پويان اچو. ان تي الله تعالىٰ فرمايو وَمَآ اَعْجَلَكَ ته پوءِ حضرت موسىٰ عليه السلام. ف١٢٠ يعني تنهنجي رضا اڃا وڌيڪ ٿئي. مسئلو: هن آيت مان اجتهاد جو جواز ثابت ٿيو (مدارڪ). ف١٢١ جن کي تون حضرت هارون عليه السلام سان گڏ ڇڏي آيو آهين ف١٢٢ ڳابي جي پوڄا جي دعوت ڏيئي ڪري. مسئلو: هن آيت ۾ گمراهه ڪرڻ جي نسبت سامريءَ جي طرف ڪئي ويئي، ڇو ته اهو ان جو سبب ۽ باعث ٿيو. هن مان ثابت ٿيو ته ڪنهن شيءِ کي سبب جي طرف نسبت ڪرڻ جائز آهي. اهڙيءَ طرح چيئي سگهجي ٿو ته ماءُ پيءُ پرورش ڪئي. اڳواڻن هدايت ڪئي. ولين حاجت روائي فرمائي. بزرگن مصيبت دفع ڪئي. مُفسرن فرمايو آهي ته امور ظاهر ۾ منشاء ۽ سبب جي طرف منسوب ڪيا وڃن ٿا، جيتوڻيڪ حقيقت ۾ انهن جو موجد الله تعالىٰ آهي ۽ قرآن ڪريم ۾ اهڙيون نسبتون گهڻائي سان وارد آهن (خازن). ف١٢٣ چاليهه ڏينهن پورا ڪري، توريت وٺي ڪري. ف١٢٤ انهن جي حال تي.

رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۬ۥ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُّمْ أَنْ يَّحِلَّ عَلَيْكُمْ

توهان جي رب چڱو وعدو نہ ڪيو هو؟ ف١٢٥ ڇا! توهان تي ڏگهي مدت گذري يا توهان گهريو تہ توهان تي توهان جي

غَضَبٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَّوْعِدِيْ ﴿٨٦﴾ قَالُوْا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ

رب جو ڪاوڙ لهي جو توهان مون سان وعدي خلافي ڪئي؟ ف١٢٦ چيائون اسان پنهنجي اختيار سان توسان وعدي خلافي نہ

بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِّنْ زِيْنَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنٰهَا فَكَذٰلِكَ

ڪئي آهي پر اسان کي ڪجهہ بارَ ڪُنايو ويو هو قوم جي زيورن جو ف١٢٧ پوءِ اسان انهن (زيورن) کي ف١٢٨ سٽيو پوءِ اهڙيءَ طرح

أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ فَقَالُوْا هٰذَآ

سامري بہ ڦٽي ڪيو. پوءِ انهن جي واسطي ڪڍيائين هڪ گابو ف١٢٩ ساهہ جي ڌڙ گابي وانگر رنڀندڙ ف١٣٠ پوءِ چيائون ف١٣١

إِلٰهُكُمْ وَإِلٰهُ مُوْسٰى ۬ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا ۬ وَّ

هيءُ آهي توهان جو معبود ۽ موسيٰ جو معبود، پوءِ وساري ويٺو ف١٣٢ پوءِ ڇا نٿا ڏسن ف١٣٣ جو اهو انهن کي ڪنهن ڳالهہ جو جواب

لَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُوْنُ مِنْ قَبْلُ

ع ١٣ ٤ ١٣

نہ ٿو ڏئي ۽ نہ ئي انهن جي نفعي نقصان جو اختيار رکي ٿو ف١٣٤ ۽ بيشڪ انهن کي هارون ان کان اڳ ۾ چيو

يٰقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهٖ ۚ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُوْنِيْ وَأَطِيْعُوْٓا

هو تہ اي منهنجي قوم توهان تہ ان جي ڪري ئي فتني ۾ پئو ۽ بيشڪ توهان جو رب رحمان آهي ف١٣٥ پوءِ منهنجي پيروي ڪريو ۽

أَمْرِيْ ﴿٩٠﴾ قَالُوْا لَنْ نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عٰكِفِيْنَ حَتّٰى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوْسٰى ﴿٩١﴾

منهنجو حڪم مڃيو. چيائون اسان تہ هن تي جهڪ هڻي مضبوطي سان ويهندا سين ف١٣٦ ايستائين جو اسان وٽ موسيٰ موٽي

قَالَ يٰهٰرُوْنُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوْٓا ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ ۭ

اچي ف١٣٧ موسيٰ چيو اي هارون توکي ڪهڙي ڳالهہ روڪيو هو منهنجي پٺيان اچڻ کان، جڏهن توهان کي گمراهہ ٿيندي ڏٺو.

أَفَعَصَيْتَ أَمْرِيْ ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِيْ وَلَا بِرَأْسِيْ ۚ

ف١٣٨ پوءِ ڇا تو منهنجو حڪم نہ مڃيو؟ چيائين اي منهنجا ماءُ جاوا منهنجي ڏاڙهي نہ پڪڙ ۽ نہ منهنجي مٿي جا وار

إِنِّيْ خَشِيْتُ أَنْ تَقُوْلَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِيْٓ إِسْرَآءِيْلَ وَلَمْ تَرْقُبْ

مون کي پئو ڀئو تہ متان تون چوين تہ تو بني اسرائيل ۾ ڦيٽ وڌو ۽ منهنجي ڳالهہ جو انتظار نہ

قَوْلِيْ ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يٰسَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوْا

ڪيئي ف١٣٩ موسيٰ چيو هاڻي تنهنجو ڪهڙو حال آهي اي سامري ف١٤٠ چيائين مون اهڙو نوجيڪو ماڻهن نہ ڏٺو هو ف١٤١

ف١٢٥ تہ اهو توهان کي توريت عطا فرمائيندو، جنهن ۾ هدايت آهي ۽ نور آهي، هزار سورتون آهن، هر سورة ۾ هزار آيتون آهن.

ف١٢٦ ۽ اهڙو ناقص ڪم ڪيو، جو گابي جي پوڄا ڪرڻ لڳو. توهان جو واعدو مون سان تہ هي هو تہ منهنجي حڪمت جي اطاعت ڪندؤ ۽ منهنجي دين تي قائم رهندؤ.

ف١٢٧ يعني قوم فرعون جي زيورن جا، جيڪي بني اسرائيلن انهن ماڻهن کان اوڌر جي طور تي گهريا هئا.

ف١٢٨ سامري جي حڪم سان باهہ ۾.

ف١٢٩ انهن زيورن کي، جيڪي ان وٽ هئا ۽ ان مٽي کي، جيڪا حضرت جبرئيل عليه السلام جي گهوڙي جي قدم جي هيٺان ان حاصل ڪئي هئي.

ف١٣٠ اهو گابو سامري ٺاهيو ۽ ان ۾ ڪجهہ سوراخ اهڙي طرح رکيائين جو جڏهن انهن ۾ هوا داخل ٿئي تہ ان مان گابي جي آواز وانگر آواز پيدا ٿئي. هڪ قول هي بہ آهي تہ اهو جبرئيل جي گهوڙي جي قدم جي مٽي وجهڻ سان زنده ٿي ڳالهائيندو هو.

ف١٣١ سامريءَ ۽ سندس تابعدارن.

ف١٣٢ يعني موسيٰ معبود کي وساري ويو ۽ ان کي هتي ڇڏي ان جي ڳولا ۾ طور تي هليو ويو. (معاذ الله) ڪن مفسرن چيو تہ نَسِيَ جو فاعل سامري آهي ۽ معنيٰ هيءَ آهي تہ سامري، جنهن گابي کي معبود بنايو، اهو پنهنجي رب کي وساري ويٺو. اهو حدوث اجسام مان استدلال ڪرڻ وساري ويٺو. ف١٣٣ گابو. ف١٣٤ خطاب کان بہ عاجز ۽ نفعي ۽ نقصان کان بہ، اهو ڪهڙيءَ طرح معبود ٿي سگهي ٿو.

ف١٣٥ پوءِ اُن کي نہ پوڄيو.

ف١٣٦ گابي جي پوڄا تي قائم رهندا سين ۽ تنهنجي ڳالهہ نہ مڃيندا سين.

ف١٣٧ ان تي حضرت هارون عليه السلام انهن کان الڳ ٿي ويو ۽ ان سان گڏ ٻارهن هزار اهي ماڻهو هئا، جن گابي جي پوڄا نہ ڪئي هئي. جڏهن حضرت موسيٰ عليه السلام واپس تشريف فرما ٿيو تہ پاڻ انهن جي شور مچائڻ ۽ باجي وڄائڻ جا آواز ٻڌا، جيڪي گابي جي چوڌاري نچن پيا. تڏهن پاڻ پنهنجن ستر ساٿين کي فرمايائين تہ هي فتني جو آواز آهي. جڏهن وڃي پهتو ۽ حضرت هارون کي ڏٺائين تہ ديني غيرت کان جيڪا سندس فطري عادت هئي، جوش ۾ اچي ڪري اُن جي مٿي جا وار ساڄي هٿ ۾ ۽ ڏاڙهي کاٻي هٿ ۾ پڪڙيائين ۽. ف١٣٨ ۽ مون کي خبر ڏين ها يعني جڏهن انهن تنهنجي ڳالهہ نہ مڃي هئي تہ پوءِ تون مون سان ڇو نہ اچي مليو جو تنهنجو انهن کان جدا ٿيڻ بہ انهن جي حق ۾ رڪاوٽ ٿئي ها. ف١٣٩ اهو ٻڌي حضرت موسيٰ عليه السلام، سامري جي طرف متوجه ٿيو اهڙيءَ طرح. ف١٤٠ تو ايئن ڇو ڪيو، ان جو سبب ٻڌاءِ.

بِهٖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ اَثَرِ الرَّسُوْلِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ
پوءِ هڪ مُٺ پيري ورتم ملائڪ جي نشان وٽان ، پوءِ ان کي ڦٽي ڪيم ف١٤٢ ۽ منهنجي دل کي ايئن
لِيْ نَفْسِيْ ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُوْلَ لَا مِسَاسَ
ٺي چڱو لڳو ف١٤٣ چيائين تون ڦِٽ ف١٤٤ جو دُنيا جي زندگي ۾ تو کي هي سزا آهي ف١٤٥ جو تون چوندو وتين تہ مون کي هٿ نہ لاءِ ف١٤٦
وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهٗ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِيْ ظَلْتَ عَلَيْهِ
۽ بيشڪ تنهنجي واسطي واعدي جو هڪ وقت آهي ف١٤٧ جيڪو توکان نہ ٽرندو ۽ پنهنجي ان معبود کي ڏس جنهنجي آڏو تون سڄو ڏينهن جهڪيو هئين
عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهٗ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهٗ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ اِنَّمَآ اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ
ويٺو رهين ف١٤٨ قسم آهي اسان ان کي ضرور ساڙينداسي پوءِ ذرا ذرا ڪري درياءَ ۾ لوڙهينداسين ف١٤٩ توهان جو
الَّذِيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾ كَذٰلِكَ نَقُصُّ
معبود تہ فقط الله ئي آهي جنهن کان سواءِ ڪنهن جي بندگي نہ آهي هر شيءِ کي ان جو علم گهيريندڙ آهي. اسان
عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَاۗءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ۖ
اهڙيءَ طرح توهان جي سامهون اڳيون خبرون بيان فرمائيندا آهيون ۽ اسان پاڻ وٽان توکي هڪ ذڪر
مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ۙ خٰلِدِيْنَ
عطا فرمايو ف١٥٠ جنهن ان کان مُنهن ڦيريو ف١٥١ پوءِ بيشڪ اهو قيامت جي ڏينهن هڪ بار کڻندو . ف١٥٢
فِيْهِ ۭ وَسَاۗءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾ۙ يَّوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ
اهي ان ۾ هميشه رهندا ف١٥٣ ۽ اهو قيامت جي ڏينهن انهن جي حق ۾ ڪهڙو نہ برو وزن هوندو. جنهن ڏينهن صور ڦوڪيو
وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَىِٕذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾ښ يَّتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَّبِثْتُمْ
ويندو ف١٥٤ ۽ اسان انهيءَ ڏينهن ڏوهارين کي ف١٥٥ اکيون نيريون هونديون ف١٥٦ پاڻ ۾ آهستي آهستي چوندا تہ توهان
اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُوْلُوْنَ اِذْ يَقُوْلُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيْقَةً
دنيا ۾ نہ رهيو مگر ڏهہ راتيون ف١٥٧ اسان خوب ڄاڻون ٿا جو ڪجهہ اهي ف١٥٨ چوندا جڏهن تہ انهن مان سڀ کان بهتر راءِ
اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾ۧ وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ
رکندڙ چوندو تہ توهان فقط هڪڙو ئي ڏينهن رهيا هيو. ف١٥٩ ۽ توکان جبلن بابت پڇن ٿا ف١٦٠ تون فرماءِ انهن
يَنْسِفُهَا رَبِّيْ نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ۙ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ۙ لَّا تَرٰى فِيْهَا
کي منهنجو رب ذرا ذرا ڪري اڏائي ڇڏيندو. پوءِ ان کي برابر پٽ ڪري ڇڏيندو جو ان ۾ ڪا بہ هيٺاهين ۽

ع ١٥ / ١٤

ف١٤١ يعني مان حضرت جبرئيل عليه السلام کي ڏٺو ۽ کيس سڃاتو، ڇو تہ اهو اسپِ حيات تي سوار هو، منهنجي دل ۾ هي گالهہ آئي تہ مان سندس گهوڙي جي قدم جي نشان جي مٽي کڻان.

ف١٤٢ ان گابي ۾ جنهن کي بنايو هيم .

ف١٤٣ ۽ اهو فعل مان پنهنجي نفس جي خواهش کان ئي ڪيو. ٻيو ان جو سبب ۽ محرڪ نہ هو. ان تي حضرت موسىٰ عليه السلام .

ف١٤٤ پري ٿي وڃ .

ف١٤٥ جڏهن تو سان اڪيلو ملڻ گُهري، جيڪو تنهنجي حال کان واقف نہ هجي تڏهن ان کي.

ف١٤٦ يعني سيني کان جُدا رهہ ، نہ تو کي ڪو ڇُهي، نہ تون ڪنهن کي ڇُهين. ماڻهن سان ملڻ سندس لاءِ ڪلي طور تي ممنوع قرار ڏنو ويو ۽ ملاقات گفتگو ۽ خريد و فروخت هر هڪ سان حرام ڪيو ويو ۽ جيڪڏهن اتفاقًا ڪو کيس ڇُهي وجهندو هو تہ اهو ۽ ڇُهڻ وارو ٻئي سخت بخار ۾ مبتلا ٿيندا هُئا. اهو جهنگ ۾ اهو ئي شور مچائيندو ڦرندو هو تہ ڪو نہ ڇُهي ۽ وحشين ۽ جانورن ۾ زندگي ڏهاڙا ڏينهن نهايت تلخي ۽ وحشت ۾ گذاريندو هو.

ف١٤٧ يعني عذاب جي وعدي جو آخرت ۾ ان دُنيا جي عذاب کان پوءِ تنهنجي شرڪ ۽ فساد پکيڙڻ تي.

ف١٤٨ ۽ ان جي عبادت تي قائم رهين .

ف١٤٩ اهڙيءَ طرح حضرت موسىٰ عليه السلام ايئن ڪيو ۽ جڏهن پاڻ سامريءَ جي ان فساد کي ختم ڪري چُڪو تہ پوءِ بني اسرائيل کي مخاطب ٿي ڪري سچي دين جو بيان فرمايائين ۽ ارشاد ڪيائين .

ف١٥٠ يعني قرآن پاڪ ، جو اهو ذڪر عظيم آهي ۽ جيڪو ان جي طرف متوجه ٿئي ان جي لاءِ هن ڪتاب ڪريم ۾ چوٽڪارو ۽ برڪتون آهن ۽ هن ڪتاب ۾ گذريل اُمتن جي اهڙين حالتن جو ذڪر ۽ بيان آهي. جيڪي نصيحت ڪرڻ ۽ عبرت حاصل ڪرڻ جي لائق آهن .

ف١٥١ يعني قرآن پاڪ کان ۽ ان تي ايمان نہ آڻي ۽ ان جي هدايتن مان فائدو حاصل نہ ڪري .

ف١٥٢ گناهن جو ڳرو بار .

ف١٥٣ يعني ان گناهہ جي عذاب ۾.

ف١٥٤ ماڻهن کي محشر ۾ حاضر ڪرڻ جي لاءِ ، ان مان مُراد ٻي ڦوڪ آهي. ف١٥٥ يعني ڪافرن کي ان حال ۾. ف١٥٦ ۽ ڪارا منهن . ف١٥٧ آخرت جا خوف ۽ اتان جون خوفناڪ منزلون ڏسي ڪري کين دُنيا جي زندگي جي مُدت تمام ٿوري معلوم ٿيندي. ف١٥٨ پاڻ ۾ هڪ ٻئي کي. ف١٥٩ ڪن مفسرن چيو تہ ان ڏينهن جون سختيون ڏسي ڪري دُنيا ۾ پنهنجي رهڻ جو مقدار وساري ڇڏيندا. ف١٦٠ شان نزول:- حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو تہ ثقيف قبيلي جي هڪ ماڻهوءَ حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کان دريافت ڪيو تہ قيامت جي ڏينهن جبلن جو ڇا حال ٿيندو؟ ان تي هي آيت ڪريمہ نازل ٿي.

25

عِوَجًا وَّلَآ اَمْتًا ﴿۱۰۷﴾ يَوْمَئِذٍ يَّتَّبِعُوْنَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ
مٿاهين ڏسڻ ۾ ايندي. ان ڏينهن سڏيندڙ جي پٺيان ڊوڙندا ولا ان ۾ ڏنگائي نه هوندي ۽ سڀ آواز رحمان جي حضور

لَهٗ ۚ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا ﴿۱۰۸﴾
و۱۶۳ پست ٿي (دٻجي) رهجي ويندا ۽ تون نه ٻڌندين مگر تمام هوريان آواز و۱۶۴ انهيءَ ڏينهن ڪنهن جي شفاعت

يَوْمَئِذٍ لَّا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهٗ
ڪم نه ڏيندي مگر ان جي جنهن کي رحمان و۱۶۵ اجازت ڏيئي ڇڏي ۽ جنهن جي ڳالهه پسند فرمايائين. اهو جاڻي ٿو

قَوْلًا ﴿۱۰۹﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِهٖ عِلْمًا ﴿۱۱۰﴾
جيڪي انهن جي اڳيان آهي ۽ جو ڪجهه انهن جي پٺيان و۱۶۶ ۽ انهن جو علم انکي نٿو گهيري سگهي و۱۶۷ ۽ سڀ منهن جهڪي ويندا

وَعَنَتِ الْوُجُوْهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّوْمِ ؕ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿۱۱۱﴾ وَ
ان زنده قائم رهندڙ جي حضور و۱۶۸ ۽ بيشڪ نامراد رهيو جنهن ظلم جو بار کنيو. و۱۶۹ ۽ جيڪو

مَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخٰفُ ظُلْمًا وَّلَا
چڱا ڪم ڪري ۽ هجي مسلمان ته ان کي نه زيادتي جو خوف هوندو ۽ نه نقصان جو و۱۷۰

هَضْمًا ﴿۱۱۲﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَّصَرَّفْنَا فِيْهِ مِنَ الْوَعِيْدِ
۽ اهڙيءَ طرح اسان ان کي عربي قرآن (جي صورت ۾) لاٿو ۽ ان ۾ قسمين قسمين عذاب جا واعدا ڪيا و۱۷۱

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿۱۱۳﴾ فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ
متان انهن کي خوف ٿئي يا انهن جي دلين ۾ ڪا سوچ پيدا ڪري و۱۷۲ پوءِ سڀني کان بلند آهي الله سچو بادشاهه و۱۷۳

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهٗ ۫ وَقُلْ
۽ قرآن ۾ جلدي نه ڪر جيستائين ان جي وحي تنهنجي طرف پوري ٿي نه بيهي و۱۷۴ ۽ عرض ڪر

رَّبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا ﴿۱۱۴﴾ وَلَقَدْ عَهِدْنَآ اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ
اي منهنجا رب مون کي علم زياده ڏي. ۽ بيشڪ اسان آدم کي ان کان اڳ ۾ هڪ تاڪيدي حڪم ڏنو هو و۱۷۵ پوءِ اهو ڪيس وسري ويو

نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا ﴿۱۱۵﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ
۽ اسان ان جو ارادو نه ڏٺو. ۽ جڏهن اسان ملائڪن کي فرمايو ته آدم کي سجدو ڪريو پوءِ سڀ سجدي ۾ ڪري پيا

اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰى ﴿۱۱۶﴾ فَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا
مگر ابليس انڪار ڪيو. پوءِ اسان فرمايو اي آدم بيشڪ هيءُ تنهنجو ۽ تنهنجي بيبي جو دشمن آهي و۱۷۶ پوءِ ايئن

منزل ۴

و۱۶۱ جيڪو انهن کي قيامت جي ڏينهن بيهڻ واري جاءِ جي طرف سڏيندو ۽ نداڪندو ته هلو رحمان جي حضور ۾ پيش ٿيو ۽ اهو پڪارڻ وارو حضرت اسرافيل هوندو.

و۱۶۲ ۽ ان دعوت کان ڪو منهن نه ڦيرائي سگهندو.

و۱۶۳ هيبت ۽ جلال کان.

و۱۶۴ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته اهڙو ء جو اُن ۾ صرف چپن جي چرپر هوندي.

و۱۶۵ شفاعت ڪرڻ جو.

و۱۶۶ يعني سموريون گذريل ۽ ٿيندڙ ڳالهيون ۽ دنيا ۽ آخرت جا سڀئي امور يعني الله تعالىٰ جو علم ٻانهن جي ذات، صفات ۽ سڀني حالتن کي گهيرو ڪندڙ آهي.

و۱۶۷ يعني سموري ڪائنات جو علم ذات الاهي جو احاطو نٿو ڪري سگهي ان جي ذات جو معلوم ڪرڻ ڪائنات جي علمن جي پهچ کان بلند آهي. اهو پنهنجن نالن، صفتن، قدرت جي نشانن ۽ حڪمت جي حالتن کان سڃاتو وڃي ٿو. شعر ؎

ڪجا دريابد اورا عقل چالاڪ ؛ ڪه او بالاتر است از حد ادراڪ
نظر ڪن اندر اسماء و صفاتش ؛ ڪه واقف نيست ڪس از ڪنه ذاتش

ڪن مفسرن هن آيت جي معنيٰ هيءُ بيان ڪئي آهي ته خلق جا علم معلومات الاهيه جو احاطو نٿا ڪري سگهن ظاهر ۾ اهي ٻه عبارتون آهن مگر انجام تي نظر رکڻ وارا آساني سان سمجهي وڃن ٿا ته فرق صرف تعبير جو آهي.

و۱۶۸ ۽ هر عجز نيازجي قدر سان حاضر ٿيندو. ڪنهن ۾ سرڪشي نه رهندي الله تعالىٰ جي قهر ۽ حڪومت جو ظهور پورو ٿيندو.

و۱۶۹ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما هن آيت جي تفسير ۾ فرمايو ته جنهن شرڪ ڪيو، نقصان ۾ رهيو ۽ بيشڪ شرڪ تمام سخت ظلم آهي ۽ جيڪو ان ظلم جو قرض دار ٿي قيامت جي بيهڻ جي جاءِ ۾ اچي ان کان وڌيڪ کهڙو نامراد!.

ع ۶/۱۱ ۱۵

و۱۷۰ مسئلو:- هن آيت مان معلوم ٿيو ته عبادت ۽ نيڪ عمل سڀني جي قبوليت ايمان سان گڏ مشروط آهي جو ايمان هجي ته پوءِ سڀئي نيڪيون فائدو ڏيندڙ آهن ۽ ايمان نه هجي پوءِ سڀ عمل بيڪار.

و۱۷۱ فرضن جي ڇڏڻ ۽ ممنوعات جي ارتڪاب ڪرڻ تي.

و۱۷۲ جنهن سان انهن کي نيڪين جي رغبت ۽ برائين کان نفرت ٿئي ۽ اهي پند و نصيحت حاصل ڪن. و۱۷۳ جيڪو اصل مالڪ آهي ۽ سمورا بادشاه ان جا محتاج آهن. و۱۷۴ شان نزول:- جڏهن حضرت جبرئيل عليه السلام قرآن ڪريم کڻي نازل ٿيندو هو ته محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن ان سان گڏ وگڏ پڙهندا هئا ۽ جلدي ڪندا هئا ته جيئن خوب ياد ٿي وڃي. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي. فرمايو ويو ته توهان تڪليف نه ڪئو ۽ سورت قيامت ۾ الله تعالىٰ خود ذمو کنيو ۽ سند ان اچا ٿو ڏيڪ تسلي فرمائي. و۱۷۵ ته منع ٿيل وڻ جي ويجهو نه وڃي. و۱۷۶ هن مان معلوم ٿيو ته فضل ۽ شرف جي مالڪ جي فضيلت کي تسليم نه ڪرڻ ۽ ان جي تعظيم ۽ احترام بجا آڻڻ کان مُنهن موڙڻ حسد ۽ دشمني جو دليل آهي. هن آيت ۾ شيطان جو حضرت آدم کي سجدو نه ڪرڻ سان ان جي دشمني جو دليل قرار ڏنو ويو.

يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴿١١٧﴾ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِيْهَا وَلَا

نہ ٿيءُ جو اِهو توهان ٻنهي کي بهشت مان ڪڍي ڇڏي پوءِ تون تڪليف ۾ پوين ف١٧٧ بيشڪ تنهنجي واسطي جنت ۾ هيءُ آهي جو نہ تون بک

تَعْرٰى ﴿١١٨﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيْهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطٰنُ

لڳي ۽ نہ ڦِي تون اگهاڙو ٿئين ۽ هي تہ ان ۾ نہ تو کي اڃ لڳي ۽ نہ اُس ف١٧٨ پوءِ شيطان ان کي وسوسو

قَالَ يٰۤاٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلٰى ﴿١٢٠﴾ فَاَكَلَا

وِڌو ۽ چيائين اي آدم ڇا مان تو کي ٻُڌايان سدائين زنده رهڻ جو وڻ ف١٧٩ ۽ اها بادشاهي جيڪا پراڻي نہ ٿئي ف١٨٠

مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفٰنِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ

پوءِ انهن ٻنهي ان مان کاڌو پوءِ انهن تي سندن شرم جون شيون ظاهر ٿي پيون ف١٨١ ۽ جنت جا پن پاڻ کي

الْجَنَّةِ وَعَصٰۤى اٰدَمُ رَبَّهٗ فَغَوٰى ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَتَابَ عَلَيْهِ وَ

چنبڙائڻ لڳا ف١٨٢ ۽ آدم کان پنهنجي رب جي حڪم ۾ لغزش واقع ٿي پوءِ گهريل مقصد جي راهہ نہ لڌائين ف١٨٣ پوءِ کيس سندس رب چونڊي ورتو پوءِ ان تي پنهنجي رحمت

هَدٰى ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيْعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا

سان رجوع فرمايائين ۽ پنهنجي خاص قرب جي راهہ ڏيکاريائين فرمايائين توهان ٻئي گڏجي جنت مان لهي وڃو توهان مان هڪڙو ٻئي جو

يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّيْ هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾

دُشمن آهي پوءِ جيڪڏهن توهان سڀني کي منهنجي طرفان هدايت اچي ف١٨٤ پوءِ جنهن منهنجي هدايت جي پيروي ڪئي اهو نہ گمراهہ ٿئي ف١٨٥

وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِيْ فَاِنَّ لَهٗ مَعِيْشَةً ضَنْكًا وَّنَحْشُرُهٗ

۽ نہ بدبخت ٿئي ف١٨٦ ۽ جنهن منهنجي ياد کان مُنهن ڦيريو ف١٨٧ پوءِ بيشڪ ان جي واسطي تنگ زندگي آهي ف١٨٨ ۽

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيْۤ اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ

اسان ان کي قيامت جي ڏينهن انڌو ڪري اٿاريندا اسين. چوندو اي منهنجا رب مون کي انڌو ڇو ڪيو مان تہ اکين وارو

بَصِيْرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيٰتُنَا فَنَسِيْتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾

هوس ف١٨٩. فرمائيندو اهڙيءَ طرح تو وٽ اسان جون آيتون آيون هيون ف١٩٠ تو انهن کي وساري ڇڏيو ۽ اهڙيءَ طرح اڄ

وَكَذٰلِكَ نَجْزِيْ مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ وَلَعَذَابُ

تنهنجي ڪا خبر نہ لهندو ف١٩١ ۽ اسان اهڙيءَ بدلو ڏيون ٿا انهيءَ کي جيڪو حد لنگهي ۽ پنهنجي رب جي آيتن تي ايمان نہ آڻي ۽

الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾ اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ

بيشڪ آخرت جو عذاب سڀ کان سخت ۽ سڀ کان ديرپا آهي. پوءِ ڇا انهن کي هن ڳالهہ کان هدايت نہ ٿي جو اسان انهن کان اڳ ڪيترين ئي قومن کي هلاڪ

ف١٧٧ ۽ پنهنجي خوراڪ ۽ غذا جي لاءِ زمين کيڙڻ، پوک ڪرڻ، داڻي ڪڍڻ، پيسڻ ۽ پچائڻ جي محنت ۾ مبتلا ٿئين ۽ جڏهن تہ عورت جو خرچ مرد جي ذمي آهي، ان ڪري ان سموري محنت جي نسبت صرف حضرت آدم عليه السلام جي طرف فرمائي ويئي.

ف١٧٨ هر قسم جو عيش ۽ راحت جنت ۾ موجود آهي. ڪمائڻ ۽ محنت ڪرڻ کان بلڪل امن آهي.

ف١٧٩ جنهن کي کائي ڪري کائڻ واري کي دائمي زندگي حاصل ٿي وڃي ٿي.

ف١٨٠ ۽ ان ۾ زوال نہ اچي.

ف١٨١ يعني بهشتي لباس سندن جسم تان لهي ويو.

ف١٨٢ لڪائڻ ۽ جسم ڍڪڻ جي لاءِ.

ف١٨٣ ۽ ان وڻ جي کائڻ سان دائمي زندگي نہ ملي. پوءِ حضرت آدم عليه السلام توبه ۽ استغفار ۾ مشغول ٿيو ۽ بارگاهِ الاهي ۾ حضور محبوب پيغمبر ڪريم رسولِ عظيم سيد عالم صلى الله عليه وآله وسلم جن جي وسيلي سان دُعا گهريائين.

ف١٨٤ يعني ڪتاب ۽ رسول.

ف١٨٥ يعني دُنيا ۾.

ف١٨٦ آخرت ۾ نہ ڇوتہ آخرت جي بدبختي دُنيا ۾ سچي رستي کان ٿِڙڪڻ جو نتيجو آهي. پوءِ جيڪو ڪتابِ الاهي ۽ رسول برحق جو اتباع ڪري ۽ ان جي حڪم جي مطابق هلي، اهو دُنيا ۾ ٿِڙڪڻ کان ۽ آخرت ۾ ان جي عذاب ۽ وبال کان ڇوٽڪارو لهندو.

ف١٨٧ ۽ منهنجي هدايت کان مُنهن ڦيرايائين.

ف١٨٨ دُنيا ۾ يا قبر يا آخرت ۾ يا دين ۾ يا انهن سڀني ۾. دُنيا جي تنگ زندگي هيءَ آهي تہ هدايت جو اتباع نہ ڪرڻ سان بري عمل ۽ حرام ۾ مبتلا ٿئي يا قناعت کان محروم ٿي ڪري حرص جو گرفتار ٿي وڃي ۽ گهڻي مال ۽ سبني سان بہ ان کي فراغِ خاطر ۽ دل جو سُڪون حاصل نہ ٿئي. دل هر شيءِ جي طلب ۾ آواره هجي ۽ حرص جي غمن کان تہ هي نہ آهي، هو نہ آهي حالِ تاريڪ ۽ وقت خراب رهي ۽ مؤمن متوڪل وانگر ان کي سُڪون ۽ فراغ حاصل ئي نہ ٿئي، جنهن کي حياتِ طيب چون ٿا. قَالَ تَعَالٰى فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۽ قبر جي تنگ زندگي هيءَ آهي تہ حديث شريف ۾ وارد ٿيو تہ ڪافر تي نوانوي بلائون ان جي قبر ۾ مسلط ڪيون وينديون، حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو

شانِ نزول:- هيءَ آيت اسود بن عبدالعزىٰ مخزومي جي حق ۾ نازل ٿي ۽ قبر جي زندگي مان مُراد قبر جو اُن سختي سان دٻائڻ آهي، جنهن سان هڪ طرف جون پاسريون ٻئي پاسي اچي وڃن ٿيون ۽ آخرت ۾ تنگ زندگي جهنم جا عذاب آهن، جتي زقوم (ٿوهر) ۽ جرش وارو پاڻي ۽ جهنمين جو رت ۽ پُون ۽ کائڻ پيئڻ جي لاءِ ڏنو ويندو ۽ دين ۾ تنگ زندگي هيءَ آهي تہ نيڪين جون واٽون تنگ ٿي وڃن ۽ ماڻهو حرام ڪمائي ۾ مبتلا ٿئي. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو تہ ٻانهي کي ٿورو ملي يا گهڻو. جيڪڏهن خدا جو خوف نہ آهي تہ ان ۾ ڪجهہ ڀلائي نہ آهي ۽ اها تنگ زندگي آهي (تفسير ڪبير، خازن ۽ مدارڪ وغيره). ف١٨٩ دُنيا ۾ ف١٩٠ تہ انهن تي ايمان نہ آندو ف١٩١ جهنم جي باهہ ۾ سڙندين.

مِّنَ الْقُرُوْنِ يَمْشُوْنَ فِيْ مَسٰكِنِهِمْ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي
كري ڇڏيون و١٩٢ جو اهي انهن جي رهائش جي جاين ۾ گھمندا ڦرندا آهن و١٩٣ بيشڪ ان ۾ نشانيون آهن عقل وارن جي واسطي.
النُّهٰى ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَّاَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾
و١٩٤ ۽ جيڪڏهن تنهنجي رب جي هڪ ڳالهه ٿيل نه هجي ها و١٩٥ ضرور انهن کي عذاب و١٩٦ چنبڙي ها ۽ جيڪڏهن نه هجي ها هڪ مقرر واعدو و١٩٧
فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ
پوءِ انهن جي ڳالهين تي صبر ڪر ۽ پنهنجي رب کي ساراهيندي سندس پاڪائي بيان ڪر سج اڀرڻ کان اڳي و١٩٨
وَقَبْلَ غُرُوْبِهَا ۚ وَمِنْ اٰنَآئِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ
۽ ان جي لهڻ کان اڳي و١٩٩ ۽ رات جي گھڙين ۾ ان جي پاڪائي بيان ڪر و٢٠٠ ۽ ڏينهن جي طرفن ۾ و٢٠١ هن اميد تي ته جو
تَرْضٰى ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ
تون راضي ٿئين و٢٠٢. ۽ اي ٻڌندڙ پنهنجون اکيون نه ڊگھيون ڪر ان جي طرف جن کي اسان گذرسفر جي واسطي ڏني آهي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ لِنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ ؕ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿١٣١﴾ وَاْمُرْ
دنيا جي زندگي جي تازگي و٢٠٣ جو اسان انهن کي ان جي سبب فتني ۾ وجهون ۽ تنهنجي رب جو رزق و٢٠٤ سڀ کان سٺو ۽ سڀ کان ديرپا آهي
اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ؕ لَا نَسْئَلُكَ رِزْقًا ؕ نَحْنُ
۽ پنهنجي گھر وارن کي نماز جو حڪم ڏي ۽ پاڻ ان تي ثابت رهه اسان توکان ڪا روزي نٿا گھرون و٢٠٦ پاڻ اسان توکي
نَرْزُقُكَ ؕ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوْا لَوْلَا يَاْتِيْنَا بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ
روزي ڏينداسين و٢٠٧ ۽ چڱي پڇاڙي پرهيزگاري جي واسطي آهي. ۽ ڪافرن چيو ته هي و٢٠٨ پنهنجي رب وٽان ڪا نشاني ڇو نٿو آڻي و٢٠٩
اَوَلَمْ تَاْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ اَنَّآ اَهْلَكْنٰهُمْ
۽ ڇا انهن کي ان جو بيان نه آيو جيڪو اڳين صحيفن ۾ آهي و٢١٠ ۽ جيڪڏهن اسان انهن کي ڪنهن عذاب سان هلاڪ ڪري
بِعَذَابٍ مِّنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوْا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُوْلًا
ڇڏيون ها رسول جي اچڻ کان اڳي و٢١١ ته ضرور چون ها اي اسان جا رب تو اسان جي طرف ڪو رسول ڇو نه موڪليو جو اسان تنهنجي آيتن تي
فَنَتَّبِعَ اٰيٰتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَّذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ
هلون ها هن کان اڳ ۾ جو ذليل ۽ خوار ٿيون ها. تون فرماءِ سڀ ڪو انتظار ڪري رهيا آهن و٢١٢ پوءِ تون به انتظار ڪريو
فَتَرَبَّصُوْا ۚ فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ اَصْحٰبُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى ﴿١٣٥﴾
اجهو توهان کي معلوم ٿيندو و٢١٣ ته ڪير آهي سڌي واٽ وارو ۽ ڪنهن هدايت لڌي.

و١٩٢ جيڪي رسولن کي نه مڃيندڙ هيون. و١٩٣ يعني قريش پنهنجن سفرن ۾ انهن جي گھرن وٽان لنگھن ٿا ۽ انهن جي هلاڪت جا نشان ڏسن ٿا. و١٩٤ جيڪي عبرت حاصل ڪن ۽ سمجهن ته نبين سڳورن جي تڪذيب ۽ سندن
ع ١٣/١٦ مخالفت جو انجام برو آهي. و١٩٥ اُمتِ محبوب محمّد مصطفٰی احمد مجتبٰی صلی الله عليه وسلم جن جي عذاب ۾ دير ڪئي ويندي. و١٩٦ دنيا ۾ ئي.
و١٩٧ يعني قيامت جو ڏينهن. و١٩٨ هن مان فجر جي نماز مُراد آهي.
و١٩٩ هن مان پيپهري ۽ ٽيپهري جون نمازون مُراد آهن، جيڪي ڏينهن جي پوئين اڌ ۾ سج جي لڙڻ ۽ لهڻ جي وچ ۾ واقع آهن. و٢٠٠ يعني سانجهي ۽ سومهڻي جون نمازون پڙهو. و٢٠١ فجر ۽ سانجهي جون نمازون انهن جو تاڪيداً تڪرار فرمايو ويو ۽ ڪي مفسر لهڻ کان اڳ مان ٽيپهري جي نماز ۽ ڏينهن جي اطراف مان پيپهري جي نماز مُراد وٺن ٿا، انجو سبب هي آهي ته پيپهري جي نماز زوال کان پوءِ آهي ۽ ان وقت ڏينهن جي پهرئين اڌ ۽ پوئين اڌ جا اطراف ملن ٿا. پهرئين اڌ جي انتها ۽ پوئين اڌ جي ابتدا. (مدارڪ ۽ خازن). و٢٠٢ الله تعالیٰ جي فضل ۽ عطا ۽ ان جي انعام ۽ اڪرام سان توهان کي امت جي حق ۾ شفيع بنائي، توهان جي شفاعت فرمائي ۽ توهان کي راضي ڪري، جيئن ته ان فرمايو آهي. وَلَسَوْفَ يُعْطِيْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى. و٢٠٣ يعني نمونا ۽ قسم ڪافرن، يهودين ۽ نصارن وغيره کي جيڪو دنيوي ساز ۽ سامان ڏنو آهي، مؤمن کي جڳائي ته ان کي سٺي سمجهڻ ۽ عجيب هجڻ جي نظر سان نه ڏسي. حسن رضی الله تعالیٰ عنه فرمايو ته نافرمانن جي شان وشوڪت ۽ غرور کي نه ڏسو، پر هي ڏسو ته گناه ۽ نافرماني جي ذلت ڪهڙي طرح انهن جي ڪنڌن مان ظاهر آهي.
و٢٠٤ هن طرح ته جيتري انهن تي نعمت زياده هجي اوتري ئي انهن جي سرڪشي ۽ نافرماني وڌي ۽ اهي آخرت جي سزا جا حقدار ٿين. و٢٠٥ يعني جنت ۽ ان جون نعمتون. و٢٠٦ ۽ ان جو مڪلف نٿا ڪريون ته اسان جي خلق کي روزي ڏي يا پنهنجي نفس ۽ پنهنجي اهل جي روزي جو ذميدار ٿئي، بلڪ. و٢٠٧ ۽ انهن کي به پوءِ روزي جي غم ۾ نه پئو. پنهنجي دل کي آخرت جي امر جي لاءِ فارغ رک ته جيڪو الله تعالیٰ جي ڪم ۾ هوندو
ع ٨/١٧ آهي، الله سائين ان جو ڪم ٺاهي ٿو. و٢٠٨ يعني حضور محبوب پيغمبر ڪريم صلی الله عليه وسلم جن. و٢٠٩ جيڪا سندن نبوت جي صحيح هجڻ تي دلالت ڪري، هن جي با وجود، جو گھڻيون نشانيون اچي چڪيون هيون، ۽ معجزن جو لڳولڳ ظهور ٿي رهيو هو. پوءِ ڪافر انهن سڀني کان انڌا ٿيا ۽ انهن محبوب ڪريم جن جي متعلق چيو ته هو ڇو نٿا پاڻ پنهنجي رب وٽان ڪا نشاني آڻين. ان جي جواب ۾ الله تبارڪ وتعالیٰ فرمائي ٿو. و٢١٠ يعني قرآن پاڪ ۽ حضرت پيغمبر ڪريم محبوب عظيم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خوشخبري ۽ سندن نبوت ۽ بعثت جو ذڪر اهي ڪهڙيون نه وڏيون نشانيون آهن ! انهن هوندي به ڪنهن نشاني جي طلب ڪرڻ جو ڪهڙو موقعو آهي. و٢١١ قيامت جي ڏينهن. و٢١٢ اسان به ۽ توهان به. شانِ نزول:- مشرڪن چيو هو ته اسان زماني جي حوادث ۽ انقلاب جو انتظار ڪريون ٿا ته ڪڏهن ٿا مسلمانن تي اچن ۽ انهن جو قصو پورو ٿئي. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽ ٻڌايو ويو ته توهان مسلمانن جي تباهي ۽ بربادي جو انتظار ڪري رهيا آهيو ۽ مسلمان توهان جي سزا ۽ عذاب جو انتظار ڪري رهيا آهن. و٢١٣ جڏهن خدا جو حڪم ايندو ۽ قيامت قائم ٿيندي.